

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav speciálněpedagogických studií

Diplomová práce

Hana Chrátková

**Rozvoj grafomotoriky u dětí předškolního věku a školních
začátečnicků pomocí alternativních technik**

OLOMOUC 2013

Vedoucí práce: Mgr. Renata Mlčáková, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně, pod odborným vedením Mgr. Renaty Mlčákové, Ph.D., a použila jsem jen prameny uvedené v seznamu použité literatury.

V Olomouci dne 30. 3. 2013

Poděkování

Děkuji Mgr. Renatě Mlčákové, Ph.D. za ochotu, cenné rady, podněty a odborné vedení při zpracování této diplomové práce.

Obsah

Úvod	6
I. TEORETICKÁ ČÁST	7
1 Charakteristika dětí v předškolním věku a školních začátečníků	8
1.1 Psychomotorický vývoj dětí předškolního věku	8
1.2 Psychomotorický vývoj školních začátečníků	9
1.3 Motorika	10
1.3.1 Vývoj hrubé motoriky	11
1.3.2 Vývoj jemné motoriky	12
2 Grafomotorika	14
2.1 Předškolní příprava na psaní	15
2.1.1 Počátky dětské kresby	15
2.1.2 Uvolňovací cviky	18
2.1.3 Grafomotorické cviky	21
2.2 Tvarové prvky	22
3 Hygienické návyky při psaní	28
3.1 Výběr psacích a kreslicích potřeb	28
3.2 Správná poloha při psaní	29
3.3 Úchop psacího náčiní	30
3.3.1 Psaní leváků	32
4 Techniky rozvoje grafomotoriky	34
4.1 Běžné techniky rozvoje grafomotoriky	34
4.2 Alternativní výtvarné techniky	35
4.2.1 Technika negativní voskové stopy	36
4.2.2 Koláž z vytrhaných obrázků	36
4.2.3 Papírová mozaika	37
4.2.4 „Gumotisk“	37
4.2.5 Bramborová tiskátka	37
4.2.6 Obrázky skládané z různých materiálů	38
4.2.7 Škrábaný pastel	38
4.2.8 Technika písku na skle	39
4.2.9 Frotáž	39

4.3	Využití alternativních technik k rozvoji grafomotoriky	39
II.	PRAKTICKÁ ČÁST.....	41
5	Vlastní šetření.....	42
5.1	Cíl šetření.....	43
5.2	Vzorek šetření	44
5.3	Metody šetření	47
5.4	Organizace a průběh šetření.....	48
6	Charakteristika vytvořeného materiálu.....	51
6.1	Metodický list	52
6.2	Soubor grafomotorických listů	52
7	Výsledky šetření.....	54
7.1	Výsledky vstupního a výstupního vyšetření	55
8	Analýza výsledků.....	67
8.1	Vyhodnocení výskytu jednotlivých kritérií u vstupního a výstupního šetření	67
8.2	Vyhodnocení výskytu kritérií u jednotlivých pohlaví	68
	Závěr	73
	Seznam použité literatury	74
	Seznam obrázků.....	78
	Seznam tabulek.....	80
	Seznam grafů	82
	Seznam příloh	83

Úvod

„Lidé se mají učit moudrosti pokud možno ne z knih, nýbrž z nebe, ze země, z dubů a buků, to je znát a zkoumat věci samy, ne pouze pozorování cizí a svědectví o věcech..“

(Jan Amos Komenský in Polišínský, Pařízek, 1987, 92 s.)

Během školní praxe autorka práce zaznamenala mnohé způsoby rozvíjení grafomotorických a výtvarných dovedností předškolních i školních dětí. Všimla si, že rozvoj jemné motoriky se obvykle stáčí dvěma směry. Učitelky využívají výtvarné výchovy, kde dítě tvoří výtvarné dílo, zaměřují se tudíž na cíl, na konečný výsledek práce. Grafomotorika je pak rozvíjena tradičním způsobem za pomoci bílého papíru a tužky, kdy děti obkreslují předem dané grafické prvky. Tato činnosti je tedy zaměřena na samotný průběh, ten je důležitý.

Zamýšlíme se tedy nad tím, jak si mají děti přirozenou a třeba i snazší cestou rozvíjet motoriku celého těla, konkrétně pak motoriku jemnou? Nejpřínosnější by bylo, kdyby si mnozí rodiče udělali na své ratolesti o něco více času, který by věnovali více než pasivnímu sledování televize např. společnému vaření, šroubování v dílně či koláži z obtisknutých spadaných listů. Zejména tyto činnosti se promítají do úspěšnosti přípravy dítěte na školu a školní povinnosti, do schopnosti naučit se číst, psát a počítat. Kombinace činností, vedoucích k rozvoji, a prostředí a kolektivu dítěti blízkému, je dle našeho mínění vhodná cesta.

Právě této problematice se věnujeme v naší diplomové práci. Snažíme se poukázat na možnost využívání netradičních způsobů, kterými můžeme stejně kvalitně, ne-li efektivněji rozvíjet grafomotoriku dětí. V naší praktické části jsme proto využili souboru grafomotorických listů, kde tyto způsoby práce využíváme. Snažíme se kombinovat výtvarné techniky a tradiční metody rozvíjení grafomotoriky, které by děti zaujaly, a přirozenou cestou si tak rozvíjely schopnost psát. Chceme také zmapovat úroveň grafomotoriky u vybraného souboru školních začátečníků. Snažíme se zjistit, zda mají tyto techniky vliv na výskyt tremoru a nadměrného přitlaku v grafickém projevu dětí, jakou mírou a způsobem jejich písarský výkon ovlivňují.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 Charakteristika dětí v předškolním věku a školních začátečníků

Předškolní období je charakteristické rozdělením na dvě období, a to v rozmezí mezi třetím a čtvrtým rokem a doba mezi čtvrtým až šestým rokem. Tyto jsou dány novým sociálním zařazením dítěte nejdříve do školy mateřské, a obvykle po dovršení šestého roku, do školy základní. Poté již ale hovoříme o mladším školním věku. Terminologie tohoto období není zcela vymezená, v literatuře se můžeme setkat s pojmy druhé dětství či předškolní dětství (Plevová in Šimíčková- Čížková, 1999).

1.1 Psychomotorický vývoj dětí předškolního věku

Dvořák (1998, 135 s.) považuje psychomotoriku za „*souhrnné označení pohybových aktivit člověka, které jsou projevem jeho psychických funkcí a jeho psychického stavu.*“ Psychomotorický vývoj tedy chápeme jako ucelený a složitý proces vývoje dítěte po stránce pohybové a psychické, který zahrnuje mnoho složek. Psychomotorický vývoj zahrnuje oblasti sociální, mentální, poznávací, vývoj v oblasti oromotoriky a v neposlední řadě také vývoj jemné a hrubé motoriky, na který se zaměříme především.

Základní předpoklady pro zdravý vývoj dítěte jsou různorodé. Jedná se především o individuální dispozice samotného dítěte po stránce tělesné i duševní, sociálního prostředí, ve kterém se dítě pohybuje a ve kterém vyrůstá, a také vnější vlivy, působící na dítě ať už kladně či záporně (Bacus - Lindroth, 2004).

Největší měrou se na vývoji podílí genetický základ dítěte. Třesoňková, Černá a Kňourková (1990) uvádí, že až 60 % vloh a schopností je nutno přičíst vrozeným dispozicím. Otázka výživy je další důležitou podmínkou vývoje, a to již od narození dítěte. Kojení bychom postupně měli nahradit dokonale vyváženou, a pro dítě prospěšnou, stravou, v předškolním věku by optimální denní příjem měl tvořit cca 1700 kalorií. Do okruhu životosprávy patří také dostatečná hygiena, kterou v prvních letech dítěte zajišťuje rodina, dítě však hygienické návyky postupně přejímá. Pro dítě předškolního věku je typická samostatná, spontánní pohyblivost, touha po aktivním pohybu. Osvojování a pěstování pohybových aktivit se děje od činností jednoduchých, směrem k činnostem náročnějším. Ve

věku čtyř let dítě umí poskakovat na jedné noze, lézt po žebříku, přeskočit překážku a dopadnout snožmo. V pěti letech již zvládá chůzi po schodech se střídáním nohou, bez pokrčení kolen se dotkne prstů u nohou, udrží rovnováhu ve stoji na jedné noze po dobu deseti sekund a v pěti letech je již také zcela zřejmé, která ruka je dominantní (Třesohlavá, Černá, Kňourková, 1990).

„Další vývojové kroky jsou možné až tehdy, jsou-li zajištěny kroky předchozí. Každý nový stupeň vývoje podporuje rychlejší vývoj dalších schopností. Podle toho je určitá schopnost založena vždy na vývoji několika oblastí“ (Looseová, Dienerová, Piekertová, 2007, 40 s.). Většina nápadností ve vývoji dítěte pramení spíše z nedostatku zkušeností, než ze skutečné poruchy. Tyto odlišnosti lze často předem zachytit a zastavit, čímž umožníme přirozený a přiměřený vývoj.

1.2 Psychomotorický vývoj školních začátečníků

Období mladšího školního věku obecně pojímáme od vstupu do školy do počátku tělesného a psychického dospívání, čili přibližně do jedenácti let. V porovnání s dítětem předškolního věku, pro nějž je charakteristická fantazie a okamžitá přání, školák vyhledává ponaučení a poznatky v knihách, a to i v encyklopediích, technických časopisech, v televizních pořadech (Allen, Marotz, 2002).

Allen a Marotz (2002) se konkrétně zaměřují na roli školáka, která je pro dítě velkým a důležitým mezníkem. Je plné očekávání (zápis, nákup školních pomůcek, první den ve škole), a proto se dítě na povinnou školní docházku obecně těší a chce plnit i nejnáročnější úkoly, které se bezesporu týkají hlavně trivia. Je to pro něj začátek něčeho nového a samo dítě si uvědomuje novou fázi svého života.

V šesti letech nastávají změny v přechodu od hry k práci. Hra je samozřejmě stále důležitá činnost, kterou si dítě získává oblíbenost a postavení ve skupině (je tedy socializační a motivační činitel), práce se ale postupně stává delší a náročnější. Význam má také autorita. Učitel se stává pro dítě zdrojem pravdy. Dítě se snaží předcházet jeho kritice a později také kritice vlastního chování, což chápeme jako zvnitřněné normy autorit (Plevová in Šimíčková-Čížková, 1999). Výrazně se zdokonaluje motorika - narůstá síla, rychlost a zdokonaluje se koordinace pohybů. Mělo by si umět zavázat tkaničky, baví ho rukodělné činnosti. Rozpozná

pravou a levou ruku. Rádo běhá, skáče, hází, leze, neposedí na místě. Denní spotřeba kalorií je v průměru 1600 až 1700 kJ (Allen, Marotz, 2002).

Looseová, Piekertová a Dienerová (2007) charakterizují sedmileté dítě jako šetrivé, které již umí poznávat hodiny. Rozezná také, co je nelogické, dokáže vybrat to, co nepatří do stejné kategorie. Čtení mu nedělá již velký problém, mluvíme o tzv. sociálně únosném čtení, kdy si dítě čte pro svoji radost a to rychlostí přibližně 60 slov za minutu, bez většího počtu chyb. Také psaní se stává jistější a přesnější co do velikosti i tvaru. Allen a Marotz (2002) uvádí, že dítě lépe chápe vztah mezi příčinou a následkem, dokáže si tedy vyvodit důsledky svých činů.

Osmileté dítě váží v průměru 25 až 28 kg, jeho výška je přibližně 115- 130 cm (dívky jsou menší). V tomto období se začínají utvářet přátelství výhradně v rámci jednoho pohlaví, dítě se věnuje energeticky náročným aktivitám, především v rámci týmových aktivit a her. Členství ve skupině je pro něj velmi důležité. Vytváří si různé sbírky, které vyměňuje s kamarády a doplňuje, například pohledy, auta, aj. Slova a čísla opisuje se vzrůstající rychlostí, má přesnější koordinaci ruky a oka (Allen, Marotz, 2002).

Mezi osmým a dvanáctým rokem se výrazně mění především myšlení směrem k abstraktnímu. Dítě si zvyklo na školní nároky, není ve stresu, méně často hrozí neurotické projevy (oproti školnímu začátečníku). Pohybový rozvoj a vývoj je v tomto věku individuální, především u dívek je spojen s hormonálními změnami, odkazující na období puberty (Petrová in Šimíčková- Čížková, 1999).

1.3 Motorika

Vývoj motoriky závisí na intenzivním rozvoji mozkové kůry, což podmiňuje celý psychický vývoj. Mění se tedy pohybové funkce dítěte, jejichž vývoj postupuje od osy k periférii. „*Nejprve se rozvíjejí pohyby úst a očí. Později motorika končetin postupuje od ramene k lokti, k zápěstí, posléze k drobným pohybům prstů*“ (Pugnerová, M in Šimíčková- Čížková, 1999, 44 s.).

V knize Olgy Zelinkové (2007) *Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program* se můžeme dočíst, že motorika hraje významnou roli ve vývoji dítěte. Motorika je dle ní pojem označující celkovou pohybovou schopnost organismu. Je to první prostředek

v procesu poznávání okolního světa a podílí se na vývoji kognitivních funkcí. Zelinková (2007) rozlišuje hrubou motoriku, uskutečňovanou pomocí velkých svalových skupin, a motoriku jemnou, kterou opatřuje drobné svalstvo.

1.3.1 Vývoj hrubé motoriky

Zelinková (2007) uvádí, že motorika novorozence má reflexní základ. Jeho pohyby jsou nekoordinované, stereotypní a trhavé. Samostatný pohyb a lezení, díky čemuž dítě aktivně získává nové podněty, se objevuje v období kojeneckém.

- *„Tři měsíce - dítě zvedá krátkodobě hlavu.*
- *Čtyři měsíce - opírá se o ruce, drží hlavu.*
- *Šest až osm měsíců - začíná sedět a vnímá svět z jiného zorného úhlu, je schopno uchopit předmět a manipulovat s ním.*
- *Deset až dvanáct měsíců - postaví se, chůze s pomocí, opora o nábytek.*
- *Jeden až dva roky - strká do míče, jde pozadu, běží, jde po schodech nahoru.*
- *Dva a půl roku - jede na tříkolce, zvládá skoky sounož, jde po schodech dolů.*
- *Tři roky - postaví se na jednu nohu.*
- *Tři a půl roku - chůze po schodech nahoru a dolů se střídáním nohou, doskočí 20 cm.*
- *Čtyři roky - skok na jedné noze, stoj na jedné noze s krátkou výdrží.*
- *Pět let - přeskoky z jedné nohy na druhou.“ Zelinková (2007, 50 s.)*

Allen a Marotz (2002) zmiňují, že nejvýraznější známkou v mladším školním věku je pozvolné zklidňování pohybového aparátu. Pohyby dítěte se stávají účelnější, přesnější a také úspornější.

Období dospívání odpovídá staršímu školnímu věku dítěte. Díky nerovnoměrnému a zrychlenému růstu pozorujeme větší unavitelnost a sníženou odolnost dospívajících. Pohyby jsou nepřiměřené a nemotorné a jsou často příčinou pocitů méněcennosti (Allen, Marotz, 2002).

Z hlediska kvality prováděných pohybů sledujeme především plynulost pohybů rukou a nohou a jejich koordinaci, držení těla a hlavy a také orientaci v prostoru (Zelinková, 2007). Cviky by měly být zaměřeny na koordinaci pohybů celého těla. Důležitá je vizuomotorická koordinace - souhra pohybů s kontrolou zraku a myšlení. Čili dítě kromě házení a chytání míče musí být schopno se soustředit, pamatovat si a sledovat změny (Šubová, 2006).

1.3.2 Vývoj jemné motoriky

O hrubé motorice mluví Kutálková (2005) v souvislosti s pohybem velkých svalových skupin, jemná motorika se pak týká zejména obratnosti rukou a mluvidel. Vývoj jemné motoriky z hrubé motoriky vychází. Zpřesnění pohybu ruky postupuje od ramene k prstům, jemná motorika se vyvíjí v součinnosti s vývojem tzv. lateralit ruky.

Není neobvyklé, že dítě řekne své první slovo v době, kdy začíná chodit a šikovněji manipulovat s předměty a mluvit a přesněji artikulovat začíná v době, kdy začíná kreslit. Z toho můžeme usuzovat na velmi úzké provázání vývoje obou skupin svalů (Kutálková, 2005).

Ve věku průměrně **do tří měsíců** dítě je schopno vzít předměty, pouze pokud se dotýkají jeho ruky. O měsíc později si kojeneček hraje s rukama ve střední linii. Předmět ke střední linii je dítě schopno vést **v šesti měsících**, kdy již současně používá obě ruce. V období okolo **půl roku** je dítě schopno si předmět předat z jedné ruky do druhé, přičemž primárně používá radiálně- palmární, čili dlaňový úchop. **Od šestého do osmého měsíce** si jedinec strká věci do úst, v rukou udrží již dva předměty a sám aktivně po předmětu sahá. V tomto období také věcmi bouchá o stůl, hází s nimi na zem a tahá za oblečení. Pinzetový, neboli klíšťkový úchop obvykle začíná používat mezi **osmým a desátým měsícem** věku. **Do jednoho roku** by pak dítě mělo být schopno používat ukazováček izolovaně, předměty brát ze stolu a ohmatávat je. **Od dvanácti do osmnácti měsíců** dítě zpravidla již jí samo lžičkou a samostatně pije z pohárku. Je schopno tlouci o sebe předměty, vybalit, co je zabaleno, a věc volně upustit. V období batolecím, čili **od jednoho do tří let** věku dítěte, se již rozvíjí samostatnost. Ta se projevuje v oblasti hygieny, kdy si samo umývá a utírá ruce, hněte a modeluje kuličky a hady (např. z plastelíny) a mezi dvěma body je schopno nakreslit čáru. **Ve druhém roku** je pak schopno samostatně si svléknout oblečení, čmárat na papír, navlékat kroužky na tyč a vhodit malý objekt do úzkého otvoru (například rozinku do láhve). **Od tří let**, v období předškolním (které trvá přibližně do šesti let věku dítěte) dítě zvládne navléci korálky na drát, malovat zakulacené tvary, chytat větší míč oběma rukama a také jím házet v určitém směru. V tomto období používá příčný úchop s nataženým ukazováčkem, **ve třech a půl letech** kreslí kruh. **Ve čtyřech letech** dokáže předškolák chytit již míček menší velikosti a také stříhat nůžkami a uchopit štětec. **Ve čtyřech a půl letech** dítě kreslí kříž. Navléknout nit do jehly dítě dokáže přibližně **v pěti letech**. V tomto věku je také schopno stříhat podél předkreslené linie. **Do šesti let** se naučí chytat míč jednou rukou a házet za

současného pohybu těla. V kresbě dítě **v šesti letech** došlo ke zvládnutí domu, stromu, slunce a to již se správným držením tužky. Po ukončení předškolního období by dítě mělo nakreslit postavu s přibližně osmi detaily. V **sedmi letech** nakreslí kosočtverec a napodobí deset písmen (Looseová, Piekertová, Dienerová, 2007).

Vývoj každého dítěte ne vždy probíhá podle stanovených kritérií, které je možno dohledat ve vývojové literatuře. Musíme brát v úvahu velké rozpětí udávaných informací, rodiče by proto neměli okamžité propadat nervozitě, pokud dítě nezvládne chytit míč oběma rukama, ale pouze jednou, přestože by tato aktivita pro něj, dle vývojového stadia, měla být přiměřená. Allen, Marotz (2002) uvádí, že každý jedinec má omezenou kapacitu, kdy v určitém časovém úseku je schopen přijmout a zapamatovat si omezený objem podnětů. Učení by proto mělo být celostní, v praxi si takové učení můžeme představit spíše jako malování obrázku s určitými prvky, než jen zaměření se na procvičování konkrétního prvku, jako je například kruh.

Vývoji kresby se budeme podrobněji věnovat v kapitole 2.1.1 Počátky dětské kresby, v níž si nastíníme vývojová stadia a odpovídající pohybové úkony.

2 Grafomotorika

Centrálním pojmem diplomové práce je pojem grafomotorika a její rozvíjení. Proto považujeme za důležité tento termín vymezit a porovnat jeho výklad v literatuře. V této kapitole se pokusíme propojit poznatky o pohybech ruky spolu s psychikou; vývoj dětské kresby a uvolňovací cviky, které přispívají k relaxaci ruky před samotným psaním a ke zlepšení koordinace ruky a oka.

Pojem grafomotorika je slovo cizího původu, složené z řeckých slov grafó - píši a motus – pohyb (Mlčáková, 2009). Termín grafomotorika v širším slova smyslu označuje úroveň pohybové způsobilosti pro grafický výraz. Pro srovnání si uvedeme několik definicí.

„Grafomotorika je cizí slovo, které nemá jednoslovný český ekvivalent - označuje pohyby nutné pro psaní“ (Kutálková, 2005, 12 s.)

Dvořák (1998, 74 s.) ve svém *Logopedickém slovníku* termín vysvětluje jako „specifická motorika, koordinovaná pohybová aktivita při grafických projevech (kreslení, psaní apod.).“

Průcha, Walterová a Mareš (2009) v *Pedagogickém slovníku* pojem grafomotorika vysvětlili jako „soubor psychomotorických činností, které jedinec vykonává při psaní. Psaní není jen záležitostí psacích pohybů ruky (u postižených osob též nohy, úst), ale je řízeno psychikou. Grafomotorika tedy může být nápomocna při diagnostice psychických stavů (únavy, strachu), procesů a vlastností, při diagnostice poruch a nemocí jedince“ (Looseová, Piekertová, Dienerová in Průcha a kol., 2009, 85 s.).

Thorne (*Graphomotor skills: why some kids hate to write*, 2012) poukazuje při grafomotorických potížích na možnou přítomnost dyspraxie, čili částečné snížení schopnosti a dovednosti vykonávat obratně složitější úkony, neobratnost vizuomotorické aktivity. Tyto děti by k výuce psaní měly přistupovat po etapách, mít prodlouženou dobu na dokončení písemných úkolů, popř. snížení objemu psaného textu, možnost ústního zkoušení, aj. Autorka také zdůrazňuje informovanost školních pracovníků, týkající se znalosti problematiky grafomotorických obtíží a pomalého pracovního tempa. Při hodnocení dítěte je nutné se zaměřit na jeho obsah znalostí, ne na fyzický akt psaní.

2.1 Předškolní příprava na psaní

Při změně sociálního prostředí, čili po začátku povinné školní docházky, se mění dosavadní „předškolní“ způsob života dítěte, kdy činnosti jako je kreslení, malování a nácvik psaní se pro dítě stává školní prací a motivace zábavou u těchto činností ustupuje pozvolna do pozadí. Šubová (2006) dodává, že bychom měli užít radosti dítěte z pohybu a ze vznikající stopy k tomu, aby si tyto, pro život samozřejmé a společensky nezbytné schopnosti, osvojilo a používalo k dalšímu rozvoji sluchového a zrakového vnímání, pravolevé orientace, paměti, pozornosti, jemné motoriky a také pro rozvoj řečových dovedností.

V předškolním období dítě získává dovednosti, které se podílí na všestranném rozvoji jeho osobnosti. Průcha (2009) uvádí, že tyto dovednosti se naučí ve své primární sociální skupině - rodině a svou funkci plní také předškolní instituce - mateřské školy. Rodina nejlépe uspokojuje individuální potřeby dítěte a institucionální vzdělávání výchovné působení rodiny doplňuje, rozvíjí a obohacuje o specifické podněty. Alespoň jednorozční absolvování předškolního vzdělání, jako přípravu na školní povinnosti, odborníci považují za nesmírně důležitou. Vzdělávání v mateřské škole je cílevědomý a plánovaný proces, kdy se ve vzájemné rovnováze prolínají spontánní a řízené aktivity. Rozvíjení probíhá především na základě praktické zkušenosti a přímého prožitku. Předškolní instituce rozvíjí celou osobnost dítěte, podněcuje jeho zvědavost a myšlení, zdokonaluje jeho hrubou i jemnou motoriku

Učitelky mateřských škol často jako první upozorní na možné nápadnosti v projevu dítěte. Díky tomu, že pedagožka může své pozorování srovnávat s prací vrstevníků a s názory jiného pedagogického zaměstnance mateřské školy, bývají takové výsledky objektivnější a často efektivněji řešené. Učitelka si všímá výsledků a pokroků dítěte ve vývoji a získává tak o něm ucelený a rozsáhlý dojem o stupni vývoje a jeho emocionální situaci. Vyvarovat by se měla radikálních závěrů a spekulací z kresby dítěte, jelikož ke kvalitní interpretaci dětské kresby je třeba dlouholetých zkušeností (Kutálková, 2005).

2.1.1 Počátky dětské kresby

Dětskou kresbu vnímáme jako jedinečnou cestu k pochopení a poznání dětské psychiky. Z psychologického hlediska je pro nás významný celý proces kresby, nejen výsledný produkt. Vedle pohybové aktivity se výtvarný projev řadí mezi základní činnosti dítěte. Důvod, proč dítě začíná kreslit, vyplývá z vnitřní potřeby, kdy dítě usiluje o vytvoření něčeho stálého, osobního. Výtvarný proces umožňuje dítěti projevit se symbolickou řečí, díky které je schopno vyjádřit své pocity a přání, ale také obavy a strachy. Při předpokládání jisté

stadiálnosti vývoje dětské kresby u zdravých jedinců v témže věku, můžeme členit stadia vývoje podle Příhody (1967) (Plevová, Petrová in Šimíčková - Čížková, 1999), jehož dělení je jasné a obecně uznávané.

1. Stadium črtací experimentace:

- před druhým rokem,
- čmárání dítěte tužkou po papíru,
- nedostatečně koordinovaná, bezobsažná, bezplánovitá aktivita,
- pohyb vychází z ramenního kloubu, později ze zápěstního,
- kyvadlové, obloukové čáry, později kruhovitě a spirálovitě tahy.

2. Stadium prvotního obrazu:

- po třetím roce,
- dítě spojuje svou kresbu s určitým významem nejdříve v průběhu črtání, později určení významu předchází kresbu,
- kresba není srozumitelná.

3. Stadium lineárního náčrtu:

- kolem čtvrtého roku,
- pouze schematicky naznačené hlavní znaky kresleného objektu,
- uvědomělá kresba, která se řídí subjektivním názorem a pocitem, nikoli důležitostmi,
- zaměření nejčastěji na člověka,
- stále nezvládá proporce a prostor, objevuje se transparence.

4. Stadium realistické kresby:

- mezi pátým a šestým rokem,
- oddělení dětského zážitku od reality (kreslí ale stále dle své představy, ne dle předlohy),
- objevuje se dvojdimenzionální kresba,
- zachycuje věrnější a typické detaily.

5. Stadium naturalistické kresby:

- po desátém roce,

- kreslí podle toho, jak se mu předmět skutečně jeví - ztrácí se realistické prvky,
- dochází ke zlepšování proporcí, jasná perspektiva, stínování, snaha o zachycení pohybu prostoru.

Krise kresebného projevu:

- mezi desátým a jedenáctým rokem,
- vzrůstá kritičnost, dítě si uvědomuje nedokonalost svého kresebného projevu a potlačuje jej,
- u talentovaných dětí vývoj pokračuje.

Od třetího až čtvrtého roku věku dítěte (mimořádně i dříve) můžeme v kresbě pozorovat **lidskou postavu**, která se v průběhu vývoje mění a obohacuje o detaily. Člověk bývá nejoblíbenější a velmi častý motiv dětské kresby (Plevová, Petrová in Šimíčková - Čížková, 1999). Uždil (2002) ve své knize *Čáry, klikyháky, paňáci a auta* připisuje prvotnímu zobrazení člověka pojem „paňák“ a to z toho důvodu, že obraz se podobá spíše hadrové loutce, než živému člověku. Stejně jako Plevová a Petrová (in Šimíčková - Čížková, 1999) vnímá Uždil (2002) ovál hlavy ne jako skutečnou siluetu hlavy, ale jako hranici, ve které jsou uzavřeny důležité lidské znaky, čili znaky nejvíce lidské (ústa, oči, někdy nos, vlasy, zřídka uši). V tomto stádiu hovoříme o tzv. hlavonožci, kdy přímo k hlavě dítě připojí dvě vertikální čáry, popřípadě několik čar paprskovitých. Trup se začíná uplatňovat jako samostatná část poměrně pozdě, a to tehdy, když dítě hledá místo pro tzv. „krásný detail“, kterým mohou být například knoflíky či kapsy. Trup bývá okolo pátého roku zobrazován menší než hlava. K dalšímu zdokonalení dochází ve věku kolem šesti let, kdy se vyjasňují proporce jednotlivých částí těla.

Kresba v osmém roce přechází do **profilu**, nesymetrického zobrazení, kde se setkáváme s tzv. „profilem smíšeným“. Jedná se o představu dítěte, které se snaží zachytit kresbu ze strany, neboli profil a z pohledu en face, což vyjadřuje pohled na objekt zepředu (Plevová, Petrová in Šimíčková - Čížková, 1999).

Zobrazení **pohybu** je pro dítě velmi obtížné a s pokusy o jeho zachycení se setkáme průměrně v devíti letech. Jeho zachycení dítě nepokládá za nutné, přesto náznaky, jako je například vztažená paže při házení míče, se objevují již ve čtyřech letech. O vysvětlení kresby

se postará ústní výpověď dítěte, který nás často svým rozmanitým a plným obsahem velmi překvapí (Uždil, 2002).

2.1.2 Uvolňovací cviky

Bednářová, Šmardová (2006) upozorňují, že uvolněná ruka se velkou mírou podepisuje nejen na grafickém výkonu dítěte, ale taky na chuti kreslit. Pokud dítě při kresbě vyvíjí přílišný tlak psacího náčiní na podložku, výsledkem je unavená a bolestivá ruka, což v nemálo případech vede ke ztrátě motivace a nechutí vyhledávat grafické činnosti.

Co všechno přispívá k uvolnění celého těla, především ruky? Snažíme se, aby kreslení probíhalo v příjemné a uvolněné atmosféře. Dítě by mělo kreslení vnímat ideálně jako hru či práci na něčem příjemném. K tomu používáme právě vhodně zvolené motivace, podpory a průběžného hodnocení dítěte.

Na uvolnění má vliv také celková koordinace pohybů, zapojení ramenního (později zápěstního) kloubu a svalstva. Vzhledem k tomu, že k uvolnění ruky dochází často až po zmechanizování jemných pohybů, je vhodné pohyby a cviky na rozvoj jemné motoriky opakovat vícekrát za sebou spolu s dodržением rovnoměrné rychlosti. Vliv má také průběžné a záměrné ovlivňování svalového napětí a uvolnění, kdy si můžeme pomáhat formulí „gumové končetiny“, čili pocitu volné paže či nohy nejdříve za pomoci motivace hadrovým panáčkem, později, u starších dětí, i v průběhu grafické činnosti (Bednářová, Šmardová, 2006). Při psaní přispívá k uvolnění také rytmizace pohybů, kdy kresbu doprovázíme písničkami či rytmickými říkankami, ideálně již obsahující slovní instrukce k vedení čáry.

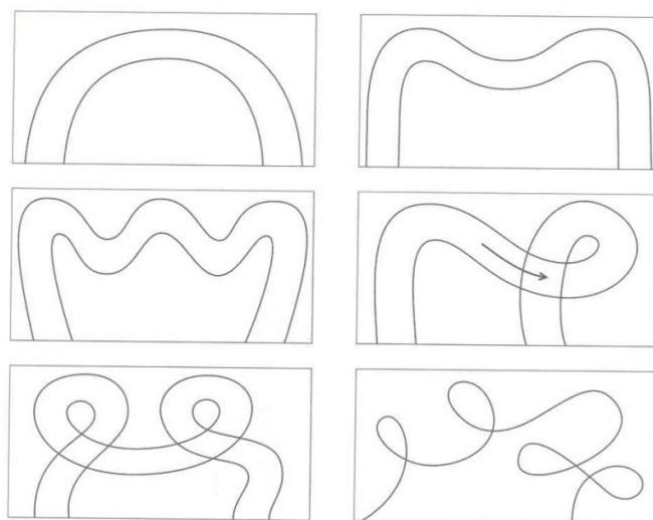
Charakteristické pro uvolňovací a rozvíčovací grafomotorické cviky je, že dítě nemusí přemýšlet, jakým směrem povede stopu. Ta je předem stanovena zpočátku dvěma liniemi, postupně se požadavky na přesnou koordinaci zvyšují. Vhodné je tyto cviky vykonávat před kreslením, později před výkonem psací činnosti (Bednářová, Šmardová, 2006). Začínáme pohybem vycházejícím z ramenního kloubu, a to vestoje, na velkou svislou plochu papíru před tělem dítěte. Při prvních nácvicích je vhodné používat tabule a křídly a postupovat od velkého formátu papíru k formátu menšímu. Až po zvládnutí cviků celou paží a posléze prstem, zaznamenáme pohyb na papír.

Klenková (1996) uvádí příklady cvičení, které je vhodné doplnit již zmíněnými jednoduchými rytmickými říkankami odkazujícími na směr vedení čar:

- čmárání jedním směrem,
- čmárání oběma směry,
- kroužení jedním směrem,
- kroužení oběma směry,
- oblouk horní opakovaně,
- oblouk dolní opakovaně,
- osmička nepřerušovaně.

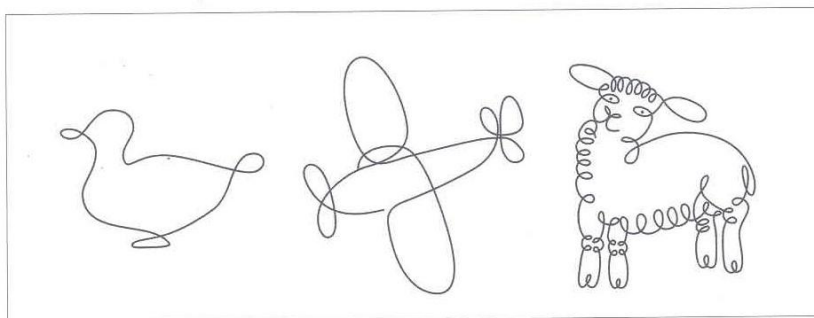
Bednářová, Šmardová (2006) uvádí rozdělení uvolňovacích grafomotorických cviků do tří skupin podle obtížnosti. Uvádí, že pro školní věk je přiměřená první a druhá skupina a až ve školním věku doporučují přiřadit třetí, nejobtížnější skupinu cviků.

První skupina uvolňovacích cviků obsahuje nejméně náročné prvky. Můžeme hovořit o tzv. „závodních drahách“, kdy dítě v prostoru mezi dvěma liniemi (nejdříve dráhy půlkruhové bez záhybů, později vede čáru po jedné vyznačené linii) udržuje směr a rychlost. Dítě se snaží o plynulý, nepřerušovaný tah tužky. Pokud je pro něj úkol obtížný, využijeme projetí „závodní dráhy“ nejdříve prstem, popřípadě malým autíčkem či jinou, vhodně zvolenou pomůckou. Tato skupina grafomotorických cviků vede ke zmírnění tlaku na podložku.

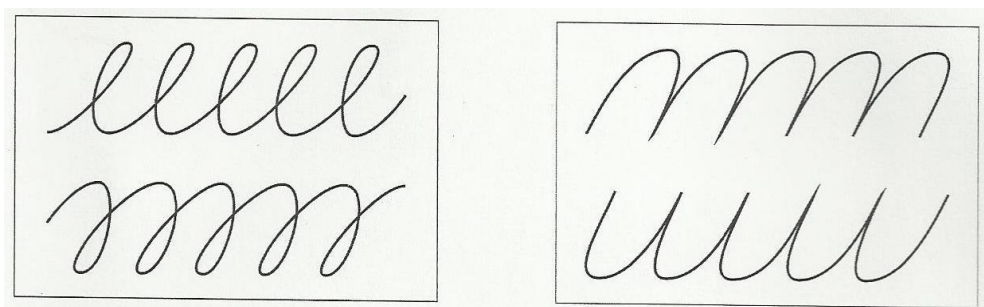
Obr. 1 První skupina uvolňovacích cviků

Druhá skupina obsahuje cviky obtahovací, jednotažné, které jsou obdobně řazeny od nejjednoduššího po obtížnější. V tomto stupni uvolňovacích cviků se snažíme o nepřerušovaný a plynulý pohyb psací potřeby po papíře. Využíváme a nacvičujeme také plynulou kresbu kruhu, kdy pro pozitivní motivaci dítěte využíváme kreslení kruhů a oválů v obrazcích, po zvládnutí také jejich kresbu spontánní. Ideální je využít co největší formát, nejméně ale volíme formát papíru A4 (Bednářová, Šmardová, 2006).

Obr. 2 Druhá skupina uvolňovacích cviků

Třetí skupina již předpokládá zručnost a zvládnutí grafomotorických prvků z předchozích dvou skupin. Z těchto prvků se skládá písmo, a proto již neslouží jako cviky uvolňovací, nýbrž jsou určeny k rozvíjení grafomotorické a vizuomotorické koordinace.

Obr. 3 Třetí skupina uvolňovacích cviků

Pro názorné využití první a druhé skupiny uvolňovacích a rozcvičovacích cviků si můžeme uvést pracovní sešit, který pod názvem *Cvičení pro rozvoj jemné motoriky* (2009) vydal Svoboda. Jeho publikace se od podobných cvičení odlišuje využitím dynamiky (dítě si zkouší „start a brzdy“ auta, objíždí překážky na trase, hledá cestu z bludiště) a motivační práce. Jeho zábavně pojaté cvičení by mělo primárně doplňovat současnou nabídku

preventivních programů, nikoli představovat komplexní zdroj podnětů k rozvoji grafomotorických schopností. Pro mateřské a speciální školy je určena také publikace Mlčochové *Šimonovy pracovní listy 3* (2005), kde se kromě dokreslování zaměřuje právě na cviky uvolňovací. K tomu využívá tužky, pastelky a nůžky, s jejichž pomocí pracovní listy vybarví, vystříhnou. Cílem je uvolnění ruky pro psaní.

Mlčáková (2009) se vybarvování obrázků, pokud u dětí pozorujeme nesprávný úchop tužky, nadměrný přítlak na podložku a jiné chyby, vyhýbá. Předchází tak fixaci grafomotorických nedostatků.

2.1.3 Grafomotorické cviky

Znalost sledu vývoje grafických prvků je předpokladem k tomu, abychom byli schopni dítěti, v případě nerovnoměrného zrání v oblasti grafomotoriky, pomoci. K tomu se nám nabízí několik desítek pracovních listů, zaměřených ať už na rozvoj komplexní, či na posun v kresbě grafických prvků od těch nejjednodušších po nejsložitější. Pro příklad znovu zmíníme *Cvičení pro rozvoj jemné motoriky* (2009), *Šimonovy pracovní listy 3* (2005) (viz výše), *Šimonovy pracovní listy 5* (2002) od Pilařové, *Grafomotorika pro děti předškolního věku* (2007) od autorek Looseové, Piekertové, Dienerové, publikace *Mezi námi pastelkami* (2005) od Bednářové a jiné, zajímavě zpracované pracovní sešity a soubory. Při jejich výběru je nutné nabídnout dítěti takovou náročnost prvků, které budou citlivě podporovat jeho aktuální úroveň a posouvat jej v jeho vývojových možnostech dále. Úroveň dovednosti dítěte nemusí být totožné s věkem kalendářním. Pokud zvolíme náročnost nepřiměřeně vyšší, výsledek bude pravděpodobně opačný. Jestliže dítěti dopřejeme dostatečnou dobu na zautomatizování a zacvičení prvků základních, vývojově nižších, jeho chuť ke zvládnutí obtížnějších prvků bývá mnohem vyšší. Je nesmyslné nacvičovat s dítětem, které nezvládlo některý ze základních prvků, například kruh, spirálu či vlnovku.

Při nácvičení grafických prvků lze využít, a často je jejich užití nezbytné, řadu podpůrných technik. Od slovní opory, kterou rozumíme, ideálně zrytmizované, instrukce dítěti, zrakovou oporu využívanou formou naznačených linií a bodů, k opoře hmatové, kdy si dítě tvar osáhá, či vymodeluje. Nejprínosnější je pro dítě kombinace těchto technik, kdy se před samotným kreslením s tvarem seznámí hmatově, tvar si může prohlédnout a uvědomit si

jeho části spolu s jasným vysvětlením, čili doprovodem slovním (Bednářová, Šmardová, 2006).

Jak upozorňuje Mlčáková (2009), velmi moderní a úspěšnou pomůckou se v posledních letech stala tzv. „pískovnička“, která zajímavou formou rozvíjí u dětí koncentraci, jemnou motoriku a koordinaci pohybů. Didaktickou metodu vymyslela Marielle Seitz pocházející z Německa. Zpočátku mohou děti do písku obtiskovat své dlaně, nechat si písek protékat mezi prsty, využít prstů jako hrábě a zanechávat dlouhé čáry. Výhodou pískovničky je rychlé znovuvytvoření „čistého“ prostoru k tvorbě. Postupně pracuje s konkrétními tvary, které nabývají na složitosti. Může pracovat oběma rukama současně, střídavě nebo využívat pouze ruky levé či pravé (Napiš to do písku, 2011).

Obr. 4 Návik koordinované práce levé a pravé ruky v pískovničce

2.2 Tvarové prvky

Ze základních grafických prvků se skládají tvary psacích písmen a číslic. Písmo znamená především soustavu znaků, kdy každý grafický znak odpovídá určitému prvku v řeči. Znalost písma, čili gramotnost, je jedním z měřítek vzdělanosti a kulturní úrovně národa. Jejich vývoj probíhá v chronologickém sledu, na který je důležité brát při nácviku ohled. Při trénování prvků je vhodné a dle Looseové, Piekertové a Dienerové (2007, 67 s.) efektivnější, pokud nechybí: „*opakování – variace – aktivita – radost*“.

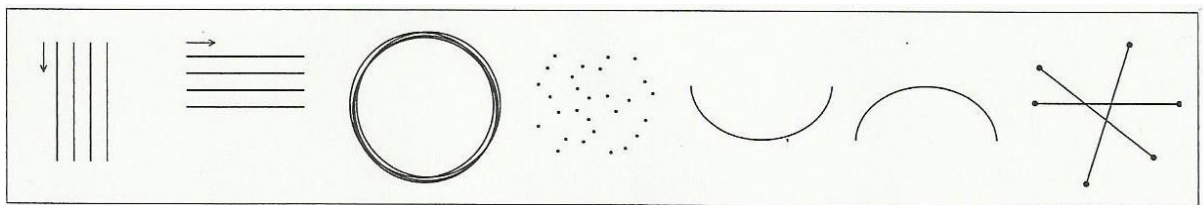
Penc (1961) popisuje vznik písma jako krouživý pohyb ruky s psací pomůckou po podložce, který zanechává stopu pohybu ruky.

Bednářová a Šmardová (2006), pro lepší přehlednost vyčleňují čtyři skupiny grafických prvků, lišících se obtížností a věkovým obdobím, kdy by dítě mělo základní prvky z konkrétní skupiny zvládnout (srovnej jedenáct tvarových skupin, Penc, 1961).

I. skupina prvků

Zvládnutí první skupiny prvků je typické pro děti ve věku tří až čtyř a půl roku. Z grafických prvků se sem řadí vývojově nejnižší prvky, jako je čára a kruh. Svislá čára vychází z pohybu celé paže, zpočátku z ramenního kloubu a je vedena plynule odshora dolů. Vhodné je nejprve spojovat body či obrázky patřící k sobě. Stejně tak probíhá nácvik čáry vodorovné, vedené nepřerušovaně zleva doprava.

Kružnice vzniká krouživým pohybem ruky, na který má vliv snazší smršťování ruky směrem k tělu a tíha samotné ruky. Díky tomu se setkáváme s tvarem protaženým, tedy oválem. Rozlišujeme ovál levotočivý a pravotočivý, v závislosti na směru pohybu ruky (Penc in Mlčáková, 2009). Kruhy je vhodné opakovat až k zautomatizování pohybu. K první skupině prvků řadíme také kreslení teček, oblouky a šikmé přímky vedené s pomocí podpůrných bodů či obrázků. Ty jsou pro děti nejobtížnější.

Obr. 5 Základní prvky první skupiny

II. skupina prvků

Pro druhou skupinu prvků, charakteristickou pro věkovou skupinu čtyř až pěti a půl roku, je nezbytné dodržet vzdálenost mezi jednotlivými tahy. Zařadit do této skupiny můžeme spirálu, šikmou čáru, vlnovku, elipsu, zvládnutí změny směru ve vedení čáry (tzv. zuby) a spojené oblouky.

Spirála je náročný prvek, který vyžaduje koordinaci a odhad vzdálenosti mezi postupně se zvětšujícími liniemi. Návčik je možný dvěma variantami. Nejdříve dítě projíždí spirálu prstem, posléze tužkou, druhá možnost spočívá v kreslení mezi liniemi spirály, která slouží jako dráha. Pozor na motivaci „klubíčkem“, kdy se z grafického tvaru spirály lehce může stát tzv. motanice. Zvládnutí spirály využijeme při počátečním závitě psacího písmene *C, E, G, Ch, Q*. Některá písmena tímto závitěm končí, jako jsou např. tvary písmen *P, B, D* a *S* (Bednářová, Šmardová, 2009).

Šikmá čára ve všech směrech je zřetelná u kresby sluníčka, kdy je důležité, aby dítě nenatáčelo papír dle směru vedení čáry. Zachování sklonu linie má význam při udržení budoucího sklonu písma. Motivace může mít podobu kreslení deště, krájení dortu, aj. S obtížemi se často potýkají leváci, kterými se budeme zabývat v kapitole 3.3.1 Psaní leváků.

Zvládnutí vlnovky si žádá zvládnutí spodního i horního oblouku (srovnej např. Penc, 1961). První pokusy mají podobu nestejně velkých vln. Obtížnější je potom zvládnutí samotné vlnovky, která již má podobu stejně velkých a nepřekrývajících se linií. Návčik je možné rozdělit do dvou obtížností, stejně jako u spirály (viz výše). Osvojení si tvaru přispívá ke kontrole rozsahu pohybu ve vertikálním i horizontálním směru (Bednářová, Šmardová, 2009).

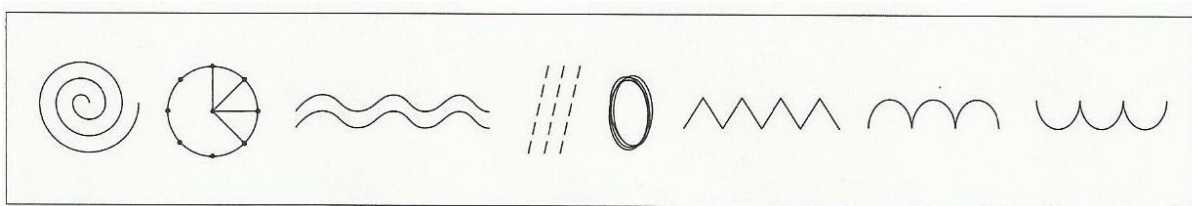
Elipsa je prvek pro děti poměrně nenáročný, obtíže zaznamenáváme spíše při rozlišování kruhu, spirály a elipsy. Motivací může být šiška, švestka, kukla housenky. Obtížnost zvyšujeme polohováním elips na psací ploše.

Bednářová, Šmardová (2006) zmiňují kreslení tzv. zubů, čili ostrých obrátů, skládajících se z jednoho pohybu, které probíhá za současného ostrého změnění směru. Pokud dítě při pohybu ruku zastaví, nastaví a poté pokračuje, může se z ostrého „zubu“ stát zaoblený. Dítě vedeme k nepřerušované čáře, kdy nezvedá tužku z psací podložky. Pomoci si můžeme opěrnými body a vhodnou motivací, popř. slovním doprovodem.

Spojené oblouky vyžadují, stejně jako ostré obraty, zvládnutí změny směru. Pokud toto nezvládá, nekreslí oblouky spojené, ale pouze kladené vedle sebe. Motivujeme skoky, jamkami, aj. (Bednářová, Šmardová, 2006).

Pro srovnání uvedeme Mlčákovou (2009), která průběžný vývoj grafických prvků řadí ve sledu ovál, kličky, oblouky - dolní čili girlandy, horní čili arkády, dolní a horní zátrh.

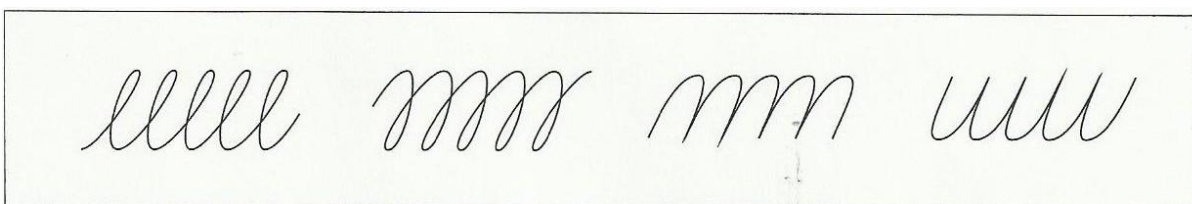
Obr. 6 Základní prvky druhé skupiny

III. skupina prvků

Tyto prvky by měly zvládat děti ve věku pěti let až šesti a půl roku. Tato skupina již vyžaduje koordinaci ruky a rozsah pohybů podobné tomu, jaké jsou požadovány při psaní. Bednářová, Šmardová (2006) do této skupiny řadí prvky jako jsou horní a spodní smyčka, arkády, girlandy, smyčky.

Horní smyčka, či klička (srovnej Penc, 1961) vychází z levotočivých oválů. Dolní smyčka vzniká z oválů pravotočivých. K jejich zvládnutí je zapotřebí uvědomění si směru zatočení smyčky, čímž dítěti můžeme pomoci naznačením šipkou, tečkami, slovním doprovodem. Obvykle je její nácvik pro dítě obtížnější. Při smyčkách dítě zapojí křížení čar, což je pro psaní písmen důležitý prvek.

Girlandy a arkády jsou grafické tvary, jichž dosáhneme rychlejším a plynulejším pohybem ve směru řádku, tzv. vratným tahem. Na konci tohoto tahu se ruka zastaví a změní směr v pohyb opačný. Girlandy, či oblouky dolní vznikají při kroužení doleva, při kroužení doprava vznikají oblouky horní, či chceme-li arkády (Mlčáková, 2009).

Obr. 7 Základní prvky třetí skupiny

IV. skupina prvků

Poslední skupinu prvků představují jednotlivé elementy písma. Pro jejich kvalitní zvládnutí je nutné osvojení si a zautomatizování předchozích skupin prvků. Většinou není nutné, aby dítě IV. skupinu ovládalo v předškolním věku (Bednářová, Šmardová, 2006). Mezi prvky řadíme stoupající šikmou čáru s mírným prohnutím, srdcovku, horní a dolní zátrh, horní a dolní kličku, prvek písmene *a*, *o*. Po jejich dobrém zvládnutí je vhodné zařadit střídání velikosti prvků (Mlčáková, 2009).

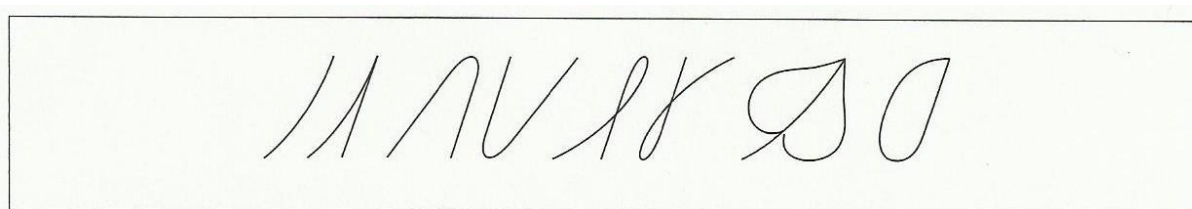
Bednářová a Šmardová (2006) popisují, že šikmou čáru s prohnutím píšeme odspoda nahoru. Je to úvodní část mnoha písmen, tvoří první část ostrého obratu a horní kličky. Ostrý obrat je pak spojení této stoupající šikmé čáry spolu s čarou „dešťovou“, čili čarou udržující sklon písma.

Horní a dolní zátrh je součástí tvarů písmen, jako je *e*, *b*, *l*, *m*, *n*, aj. Dolní zátrh tvoří většinou jejich druhou část, vzniká z dolních oblouků. Důležité, avšak obtížné, je udržení sklonu, a to především u horního zátrhu. Ten vzniká z oblouků horních (Penc, 1961).

Při nácviu horní kličky, obdobně jako u dolní, je vhodné zvýraznit a prodloužit šikmou čáru ve tvaru kličky. Upozorní dítě na sklon písmene (Bednářová, Šmardová, 2006).

Srdcovka přispívá k vyvození písmene *s*. Motivací dítěti může být kreslení listu. Při jeho kreslení pracujeme se šikmou, stoupající čarou s mírným prohnutím, navážeme ostrým obratem a srdcovkou. Mlčáková (2009) popisuje srdcovku u písmene *s* jako hadovku. Ta je tvořena přechodem z jednoho oválu na druhý se současnou změnou kroužení.

Při kreslení písmen *a*, *o* ukážeme dítěti bod, ze kterého bude vycházet. Vhodná motivace je například myška, jejíž tělo ve stylizovaném podání připomíná tvar písmen (Bednářová, Šmardová, 2006).

Obr. 8 Základní prvky čtvrté skupiny

Za značně obtížný prvek ve vnímání směru a na koordinaci považuje Kutálková (2005) kreslení tzv. „rozmotané osmičky“. Tu tvoří jedna klička podobná malému psacímu l, na kterou v plynulém pohybu navazuje klička připomínající část písmene j.

Penc (1961) ve své publikaci *Metodika psaní* k úplnému doplnění výčtu prvků písmen rozeznává ještě obraty a háčky. Obraty nazývá „*tahy, jimiž jednak měříme směr pohybu ruky, jednak jimi spojujeme jednotlivé prvky v písmena*“ (1961, 24 s.). Rozlišuje obraty obloučkové, kličkové a ostré. Háček popisuje jako malý zátrh, využívaný dvěma způsoby. Volně nad písmeny či s písmeny spojené, jako je tomu u písmene r, c, aj.

Looseová, Piekertová a Dienerová (2007) doporučují pečlivé pozorování a zaznamenávání si realizaci jednotlivých prvků písma u dítěte s ohledem na velikost, tempo, tlak, směr a přesnost kreslení jednotlivých prvků písma (Příloha 1). Při pozorování bychom měli dodržovat jisté pokyny. Nehodnotit a ani dítě v průběhu pozorování neopravovat, pokud tak činíme, tak pouze za účelem reakce dítěte na opravování, zasahovat do dění co nejméně a na celé pozorování si vyčlenit dostatek času.

3 Hygienické návyky při psaní

K hygieně psaní radí a doporučuje Mlčáková (2009):

- radostnou pracovní atmosféru,
- vhodnou dobu psaní dítěte,
- přiměřené osvětlení psací plochy,
- správné sezení,
- správné držení těla při psaní,
- správný úchop psací pomůcky,
- správné natočení papíru.

Psaní často narušují vlivy, jako jsou časté poznámky od učitelů či rodičů, které byt' dobře míněny, ruší dítě při soustředění a plynulém psaní. Mezi rušivé vlivy můžeme zařadit také hluk z ulice, zvuk zvonícího mobilního telefonu či puštěného televizoru, nebo pouhé procházení kolem dítěte. To, jak se dítě s těmito vlivy a hygienickými návyky vyrovná, ovlivní velkou měrou jeho grafický výkon. Pokud si dítě zafixuje např. špatný úchop psací potřeby, bude každá snaha o navození změny těžkým a dlouhodobým úkolem nejen pro rodiče či učitele, ale hlavně pro samotné dítě. Proto dbáme již od počátku, kdy dítě začíná kreslit, na osvojení správných zásad a návyků. Předcházíme tak snížení grafomotorické obratnosti, která by se na psacím výkonu žáka v budoucnu projevila.

3.1 Výběr psacích a kreslicích potřeb

„I nejlepší pero špatně slouží, když se s ním špatně zachází.“ (Penc, 1961, 72 s.)

Již malým dětem předkládáme různé psací a kreslicí nástroje, kterými pak vyjadřuje své potřeby, svou osobnost a připravuje se na činnost, která ho bude doprovázet po celý zbytek života - psaní. Proto bychom měli při výběru těchto pomůcek dbát na jistá pravidla. Tím prvním a nejdůležitějším je bezpečnost dítěte (vyhnout se ostrému hrotu, malým součástem, aj.), druhou zásadou je funkčnost psací potřeby, jejího materiálu. Třetí, neméně důležitou, je správné užívání pera či tužky (tím chceme říci úchop, držení těla při psaní).

Penc v roce 1961 doporučoval ocelové pero, které vyhovuje požadavkům hbitosti a čitelnosti, stejně tak jako pero kuličkové (dnes se doporučují tzv. rollery) a kvalitní pero plnicí, jejíž slzovitě upravená špička je tupá či polotupá, tudíž na papíru nezadrhává.

V dnešní moderní době, která nám předkládá velké množství psacích pomůcek, je často těžké až nemožné, vybrat to správné. V přemíře barev, ergonomických prohnutí a značných cenových rozdílů je těžké soustředit se na podstatné psací vlastnosti, které by mělo takové pero splňovat. Pero či tužka by měly být trojhranného tvaru, čímž přirozeně podporují špetkový úchop (viz níže). Johnová (2010) na portále *Jak správně psát* uvádí, že ergonomický tvar pera by měl korespondovat s velikostí ruky a věkem dítěte. Jejich nízká hmotnost a provedení pro levoruké či pravoruké děti také předurčují jejich správný výběr. V místě držení psací pomůcky by měl být neklouzavý povrch, který usnadňuje pevné držení. Tímto předcházíme předčasné únavě či křečím ruky a podporujeme správný úchop. Zmenšení tlaku a k uvolnění ruky přispívá malba plochým štětcem, kreslení fixou (na tzv. školní tabulky), voskovkami. Také výběr tužky jako psací potřeby, kterou děti mohou používat k psaní v první třídě, není radno podcenit. Nedoporučuje se tužka tvrdá, krátká (méně než 10 cm) a pružící. Vhodné jsou tužky č. 2 (čím je číslo větší, tím je tužka tvrdší, a tím je také silnější přítlak na tužku), popř. mikrotužky, které zanechávají úzkou stopu a při větším přítlaku se lámou (Johnová, 2010). Výzkum, který provedli Carlson a Cunningham (1990) ovšem neprokázal žádné zjevné rozdíly u průměru tužky na grafomotorické dovednosti dětí v předškolním věku.

Psací potřeby je vhodné vybírat spolu s dítětem, které si dané pero a tužku vyzkouší, porovná a podle uvedených rozdílů s rodičem vybere to, které odpovídá jeho individuálním potřebám.

3.2 Správná poloha při psaní

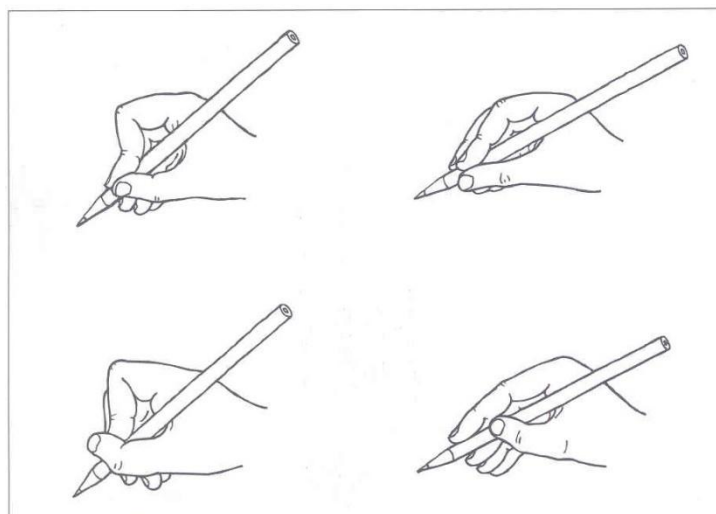
Ke správnému usazení dítěte před psaním přispívá zvolení vhodného nábytku. Vhodné je využívat polohovacích stolů a židlí, které „rostou s dítětem“. Nevhodná výška nábytku komplikuje automatizaci psacích návyků

Dítě by mělo sedět, pokud je to možné, na celé ploše sedadla. **Nohy** drží mírně u sebe, v **kolenou** svírá pravý úhel a jeho chodidla se dotýkají celou plochou podlahy. Kolena by od sebe měla být na šířku dvou dětských pěstí. **Trup** je mírně nakloněn dopředu, **ramena** jsou ve

stejně výšce. Takovéto sezení zaručuje přiměřenou stabilitu. **Předloktí** jsou položeny na psací desce asi ze tří čtvrtin, neleží na její hraně. Směřují k sobě v pravém úhlu před střed těla dítěte. Spuštění loktů dolů z psací desky či jejich nesouměrnost přispívá ke zkřivení páteře. **Hlava** je v prodloužení osy páteře, mírně nakloněna nad psací podložkou. Vzdálenost očí od špičky pera by měla být přibližně 30 cm. Příliš skloněná hlava se odrazí na grafickém výkonu žáka. Děti píšící pravou rukou si papír přidržují prsty levé ruky a posunují jej nahoru dle potřeby (přibývajících řádků), děti píšící levou rukou si papír přidržují pravou rukou (Mlčáková, 2009, Penc, 1961).

3.3 Úchop psacího náčiní

Děti ve věku 5 – 7 let by již měly úplně opustit různé druhy dětských úchopů a zvládnout špetkový úchop při kreslení tužkou, pastelkami, fixy a dalšími psacími prostředky. Dětským úchopem chápeme fyziologický dlaňový úchop, projevující se držetím tužky či pastelky v celé dlani, a další, např. křečovitě držení s nadměrným přitlakem, drápovitě držení, či držení příliš blízko hrotu pera (Looseová, Piekertová, Dienerová, 2007).

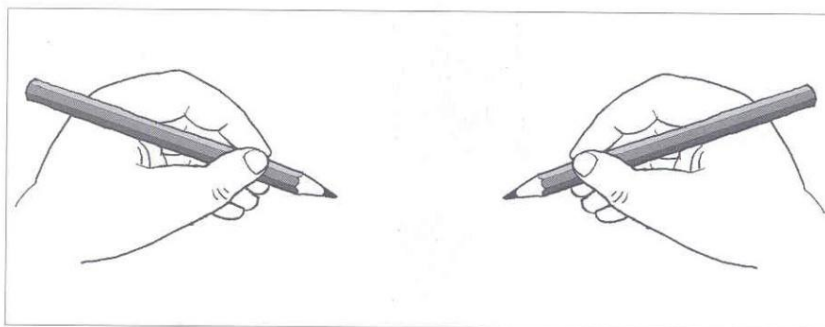
Obr. 9 Nesprávné úchopy psacího náčiní

Navodit špetku můžeme pomocí cvičení jemné motoriky, např. třídění korálků, „solení“, aj. Menší děti motivujeme „letadélkem“. Malíček a prsteníček dominantní ruky pokrčíme do dlaně. Prostředníček mírně pokrčíme a ukazovák a palec se pokusíme od sebe co nejvíce oddálit a držet. Mezi takto nastavené prsty vložíme tužku. Palec a ukazovák

představují křídla letadla, tužka jeho trup. Při správném sezení nacvičujeme pohyb ruky po podložce nejdříve zleva doprava a zpět, poté směrem od sebe a k sobě. Návčik můžeme doprovázet říkadlem: „Éro letí, to je sláva, pilot dětem z okna mává“ (Janhubová, 2013).

Pokud je pro dítě obtížné špetkový úchop navodit, využíváme tzv. trojhranného programu, kde každá strana trojúhelníkovitě výrazné tužky poskytuje opěrný bod pro jeden prst. To samo o sobě nestačí, vždy je nutná podpora dospělého. Pokud má dítě nadále potíže s úchopem, zvolíme speciální násadky na tužky, jakou je např. vyrobená násadka z moduritu, která odpovídá individuálním požadavkům dítěte. Pokud vybíráme násadky v obchodech, je nutné při výběru myslet na jejich velikost a tvar (Bednářová, Šmardová, 2006).

Správné držení a ovládání psacích nástrojů ve špetkovém úchopu popisuje Penc (1961). Tužku či pero drží tři prsty píšící ruky - palec, ukazováček a prostředníček, všechny v mírném pronutí. První článek prostředníku vytváří pro pero oporu, seshora jej přidržuje ukazováček a z levé strany břicho palce. Prsteníček a malíček jsou mírně ohnuty dovnitř dlaně. Úchop nesmí být křečovitý a ukazovák prohnutý. Pero držíme zlehka, a to 3 až 4 cm od hrotu, s papírem by hrot pera měl svírat úhel přibližně 45°. Ruka spočívá na prvních člancích malíku proto, aby se při psaní mohla volně posunovat po psací podložce. Všíáme si také tlaku na psací potřebu, lehce jej poznáme na kreslení štětcem či fixou s odpruženým hrotem (autorka práce doporučuje např. trojhrannou fixu Stabilo Trio Scribbi, firma Stabilo).

Obr. 10 Správný úchop leváka i praváka

Na špetkové uchopení pera a správné umístění prstů stačí někdy dítě pouze upozornit. Rozhodně bychom jej neměli zastrašovat a odrazovat od psacího výkonu přílišným množstvím pomůcek a jejich obměnami. Vhodné je zvolit postupné a jasné řešení, které

povede k vytyčenému cíli, což nemusí být ihned psaní špetkovým úchopem, ale postupně, např. motivované vložení a udržení tužky v „nastavených“ prstech.

3.3.1 Psaní leváků

Mohlo by se zdát, že zdůrazňování hygienických návyků pro levoruké dítě není důležité zmiňovat v samostatné kapitole. Stačí přece všudypřítomné doporučení vhodné pro praváky „otočit“ a použít je. Ne všechny zásady jde ale tak snadno aplikovat, některá mají svá specifika, jako je např. vhodná strana k sezení ve školní lavici nebo natočení psací podložky.

Podmínkou při psaní levou rukou je proto pochopení rodičů, samotného žáka upřednostňující levou ruku, učitele i spolužáků, že psaní levou je stejně přirozené jako psaní pravou rukou (Sovák, 1961). Dítě proto nikdy násilně nepřecvičujeme.

Když levák začíná s psáním, je vhodné zvolit velký prostor, což dítěti umožní používání velkých svalů na pažích a prstech. Svoji levou ruku položíme přes ruku dítěte a povedeme jeho pohyby. Uvědomujeme si novou situaci, které se levák musí přizpůsobit, a tou je změna směru a sklonu písma. Jeho přirozený pohyb zprava doleva je nahrazen opačným směrem - zleva doprava. S tím souvisí také potíže, spojené s nesprávným držením těla, držení psacího náčiní ze strany či shora, což může bránit dítěti pohledu na psaný text (Křišťanová, 1998).

Ve škole sedí levoruké děti s lokty symetricky opřenými o desku lavice. Střední rovina je dána páteří, od této roviny se neuchyluje ani tělo, ani hlava. Žák sedí uvolněně, mírně předkloněný, s nohama pevně opřenými o podlahu. Tím předcházíme kyfóze či vychýlení páteře do strany (Křišťanová, 1998, Řáda, 1993). Sedět by měly na levé straně dvojitého stolku nebo vedle jiného leváka.

Při psaní se doporučuje mít dlaň pod linkou a psát zdola či šikmo zdola. Psací pomůcku dítě drží lehce, 3 - 4 cm od hrotu a její konec směřuje k levému lokti a rameni. Písmo je před rozmazáváním zajištěno posunováním prstů levé ruky vpravo pod linkou. Ke správnému úchopu se doporučuje již zmíněná cvičná pomůcka - násadka z moduritu či kornout z papíru. Pokud se budeme s dítětem věnovat uvolňovacím grafickým cvikům denně po dobu 10 - 15 min, zajistíme mu tak lepší zvládnutí grafických nároků na psaní a kreslení (Sovák, 1961).

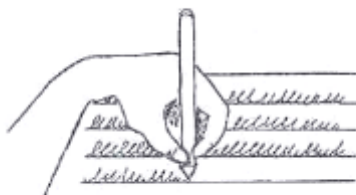

Obr. 11 Doporučený způsob psaní levou rukou

Mlčáková (2009) udává, že stejně tak jako pravák, má i levák možnost zvolit sklon papíru tak, jak to jemu vyhovuje. Leváci si sešit „...natáčí od střední poloviny těla levým dolním rohem směrem nahoru pod úhlem 15- 25°, vzhledem ke spodnímu okraji lavice“ (Šupšáková, 1991 in Mlčáková, 2009, 57 s.). Uvedené je možné srovnat např. s Řádou (1993).

V otázce sklonu písma se doporučuje výrazná tolerance. Sice se doporučuje písmo stojaté se sklonem 70 – 75° doprava, netrváme na něm a tolerujeme také mírný sklon doleva. Mlčáková (2009) uvádí, že požadovaného sklonu písma je možné dosáhnout také při stejném odchýlení sešitu jako u praváků. Sklonění písma ovlivňuje také výrazné horní, tzv. „dráповité“, držení pera, které je zcela nevhodné (Křišťanová, 1998). Synek (1974 in Mlčáková, 2009) ale uvádí, že úhel příklonění dlaně k sešitu se u leváků postupně stupňuje. Mírné stočení levé ruky hřbetem nahoru se u leváků proto doporučuje (Sovák, 1962 in Mlčáková, 2009).

Obr. 12 Nevhodné dráповité držení psací potřeby levou rukou

4 Techniky rozvoje grafomotoriky

„Výtvarná technika je špecifický prostriedok výtvarného odrazu, ktorým sa vyjadruje zmyslové a rozumové poznanie a estetický vzťah ke skutočnosti.“ (Macko, 1975, 5 s.)

Zákonitostem rozvoje grafomotoriky jsme se již podobněji věnovali výše, v kapitole Grafomotorika, proto se zde chceme zaměřit na techniky a materiály, které se při rozvoji grafomotorické činnosti uplatňují.

Proces výtvarné tvorby je důležitější než její výsledek. Platí to také u činností směřující k rozvoji grafomotoriky, tedy přípravě na psaní? Výtvarná činnost umožňuje dětem objevovat a zkoumat svět při zapojení všech smyslů. Při vymezení pojmu „grafomotorika“ se setkáme s výrazy jako specifická pohybová aktivita, pohyby nutné pro psaní a kreslení, aj. Motorikou pak rozumíme jistou pohybovou schopnost organismu, hybnost. Tyto všechny termíny poukazují na potřebnost zvládnutí této dovednosti a k jejímu dotažení na určitou úroveň. Pokud bude výtvarné tvoření (které v našem pojetí směřuje právě k rozvoji grafomotoriky) pojato jako zajímavá a podnětná hra, při které se zároveň nenásilnou a zábavnou cestou něco i naučí, bude pro ně zajímavý také, původně ne zcela primární cíl, tedy výsledek činnosti.

Cesta, kterou k tomuto zvolíme, je v rukou rodičů a učitelů mateřských škol, ve školním věku pak vychovatelek školních družin, které se na rozvoji grafomotoriky taktéž podílejí. Nemusí ale zvolit pouze tradiční, „černobílou variantu na A4 papír“, která neodvádí děti od toho jednoho cíle, který je ovšem při vlastním neúspěchu a napomínání ze strany učitele často stresující. Jiné, řekněme alternativní techniky, si uvedeme níže.

4.1 Běžné techniky rozvoje grafomotoriky

V obecné rovině lze běžné, tradiční techniky rozvoje vnímat jako postupy využívající především základní techniky kresby a malby. **Kresba** je výtvarná technika založená na lineárním vyjádření, která k vyjádření využívá hlavně tužky, pastelky, voskovky, olejové pastely, rudku, uhel, barevné tužky a v neposlední řadě také přírodní materiály - hlína, tráva, kamínky, aj. K rozvoji grafomotoriky se v nejvíce případech využívají již zmíněné tužky

a pastelky, popř. voskovky. Jako kreslicí podklad se nejčastěji používá čistý bílý papír velikosti A4 až A3. Tyto pomůcky jsou dostupné a také nejsnadnější na přípravu (Macko, 1975).

Malování se od kresby liší formou, ale také tím, že ruka držící štětec se neopírá o stůl. Vyžaduje to tudíž „lehčí“ ruku než u kreslení. Dítě se naučí barvy nanášet, míchat, rozpíjet a zapouštět. K tomu používá štětec, který se lehce podřídí nepřiměřeně silnému přítlaku. Potom je možné, že dítě kovovou násadou papír prodře, či při velkém množství vody papír rozmočí. I při malování proto dítě kontrolujeme a vedeme ho k správnému používání štětce a barev. Nejčastěji se využívají běžné barvy vodové, či barevně intenzivnější anilínové (Macko, 1975).

V praxi se tyto techniky k rozvoji grafomotoriky využívají z mnoha důvodů. Jejich příprava je rychlá (předtištěné tvary), realizace poměrně snadná (dítě tvary obtáhne) a výsledky ve většině případů znatelné. Při správném vedení ze strany učitele připraví dominantní ruku na správný úchop psací pomůcky, daří se upevnit a dodržovat hygienické návyky. Grafomotorické listy jsou také často doprovázeny motivační říkankou.

4.2 Alternativní výtvarné techniky

Možnosti, které můžeme z tohoto úhlu pohledu nazvat alternativními, čili jinými, zástupnými, rozšiřujícími, shledává Oxfordský slovník (dostupný na: <http://oxforddictionaries.com/definition/english/alternative?q=alternative+>, 2013) „*použitelný jako další možnost či volba..., činnosti, které se odchyľují...*“ Pro naši práci to z praktického hlediska představuje realizaci technikami odlišnými, od běžně využívaných při rozvoji grafomotoriky.

Technik, kterými se můžeme výtvarně vyjádřit, je bezpočet. Rusek uvádí, že alternativní výtvarné techniky se prezentují především málo obvyklým a netradičním materiálem nebo nástrojem práce. V mnoha případech se jedná o materiál či nástroj tradiční, neobvyklý však může být postup práce s ním.

Mezi základní požadavky při praktickém využívání výtvarných technik patří především dostupnost, náklady na materiál/ nástroj, bezpečnost práce a potřebná námaha při přípravě a samotné realizaci techniky. Technika má být také přiměřená věku a námětu práce a je také žádoucí, aby byla rychle zvládnutelná. Z těchto důvodů vyřadíme práci s jedovatými

barvami, leptadly, ostrými nástroji, apod. Důraz se primárně klade nejen na teoretické zvládnutí techniky učitelem, ale také na jeho praktické a estetické osvojení (Rusek).

Nyní se zaměříme na vybrané jednotlivé techniky a jejich praktické užití. Níže uvedené techniky popisuje Rusek ve své publikaci *Nekonvenční výtvarné techniky*. V popisu způsobu práce uvedeme potřebné pomůcky, doporučený výtvarný postup a možné alternativy, které jsou u některých technik z našeho pohledu možné. V Příloze 2 také uvádíme přehlednou Tabulku vhodnosti a přiměřenosti nekonvenčních technik věku žáků.

4.2.1 Technika negativní voskové stopy

Pomůcky: Tenká svíčka/ světlý voskový pastel, tuž, vodové barvy, papír.

Postup: Na papír nakreslíme voskovkou obrazce, které díky tomu nechyťají vodu a odpuzovat budou také tušový nátěr. Proto plochy, které pokryjeme voskem, zůstanou v barvě zvolené svíčky, či pastelu. Při práci se díváme na papír v určitém úhlu proti světlu, z důvodu téměř neviditelné voskové stopy.

Alternativa: Touto technikou lze napodobit tzv. modrotisk (sytě modrý podklad s bílými vzory).

4.2.2 Koláž z vytrhaných obrázků

Pomůcky: Zásoba papírů různých motivů a barev (noviny, plakáty, mapy, aj.), lepidlo, papír.

Postup: Vytrhávat začínáme od nejjednodušších tvarů po složitější. Jednotlivé papíry různých barev lepíme přes již nalepenou papírovou vrstvu. Při trhání využíváme také osové souměrnosti (vytrháváme přeložený kousek papíru) při tvoření stromů, komínu, aj. Trhat můžeme také bílou plochu podkladového papíru, který pak můžeme podlepit papírem barevným, či ho z druhé strany barevně potiskat.

Alternativa: Využití lesklého barevného papíru. Kombinace vytrhovánky s kresbou.

4.2.3 Papírová mozaika

Pomůcky: Zásoba papírových čtverců a obdélníků různých barev (přírodní papír, plakáty, noviny, aj.) o velikosti cca 1cm, lepidlo.

Postup: Čtverečky a obdélníky si předem nastříháme. Lepidlem (např. klovatinou) natřeme podkladový papír, necháme zaschnout a papírové střípky před přiložením na takto upravený papír vložíme do vody a poté přikládáme na plochu a zatížíme, popř. širokým plochým štětcem natřeme místo na papíru těsně před přiložením barevného střípku. Mezi jednotlivými ploškami necháváme alespoň 1mm mezeru.

Alternativa: Obraz složený z pruhů barevného papíru různé délky. Mozaika vytvořená z kamínků/ dlaždicových střípků/ suchých plodů na pevný podklad, nejlépe na dřevěnou desku či vtlačené do sádry.

4.2.4 „Gumotisk“

Poznámka: Tato technika tisk pouze připomíná

Pomůcky: Papír, ředěná klovatina (tzv. arabská guma), uhel/ práškové pastely/ křídly.

Postup: Na světlém papíru pracujeme se štětcem namáčeným do klovatiny. Kresbu si můžeme lehce podkreslit tužkou, pamatujeme však na závěr práce a na viditelnost tužky pod klovatinou. Počkáme, dokud lepidlo nezaschne. Poté vtíráme práškové pastely či tmavší křídly do papíru. Po pečlivém vetření do celé plochy splachujeme papír co nejdokonaleji proudem vody. Místa, která byla pokryta klovatinou, zůstanou čistě bílá, jelikož se klovatina pod proudem vody rozpustí.

4.2.5 Bramborová tiskátka

Pomůcky: Vodové barvy, nůž, brambory, papír/ látka.

Postup: Co nejúspornějším způsobem seřízneme bramboru. Do jedné, lépe uchopitelné půlky, vyřežeme nožem vhodný vzor. Přímé zářezy jsou snazší než zakulacené prvky. Hotové tiskátko otřeme od přebytečné šťávy, namícháme hustou barvu

na pomocném papíře a z něj barvu přeneseme na bramborové razítko. Plochu tiskátka nenatíráme štětcem.

Alternativa: Bramborovými tiskátky dekorativně zdobíme pozvánky, plakáty, látku (záleží na zvoleném druhu barev).

4.2.6 Obrázky skládané z různých materiálů

Pomůcky: Např.: tenké plátky březové kůry, suché vylisované listy, plochá stébla slámy, půlené fazole, peříčka, stanioly, plátky korku, odřezky kůže/ imitace kůže, aj., pevná podložka (dřevěná deska, tvrdý papír), lepidlo.

Postup: Připravíme si podložku, na kterou budeme uvedené materiály lepit. Snažíme se suroviny kombinovat a pokud možno dosáhnout čistého a pevného přilepení. Výsledkem nám bude reliéfní obraz.

Alternativa: Do již vytvořeného obrazu můžeme tradičními technikami (akvarel, tuž, aj.) některé části či plochy domalovat.

4.2.7 Škrábaný pastel

Poznámka: Jedná se o sgrafitovou techniku voskových pastelů

Pomůcky: Pevný bílý (nejlépe rýsovací) papír, pastely, nožík/ škrabátko.

Postup: Světlými pastely vytváříme na papíru jakýsi podklad, na který budeme pak vrstvit další, tmavší plochy, ve 2 - 3 vrstvách. Podklad musí pokrýt celou plochu papíru. Poté škrábáním a průběžným sfouknutím barevných seškrábnutých šupinek, vytváříme barevný obraz. Hotovou práci vyleštíme měkkým hadříkem. Stopy se uhladí, spojí a lesknou se.

Alternativa: Plastelínové sgrafito: Na foliový podklad si připravíme v tenké vrstvě plastelínu (válečkem vyválíme). Do ní pak lehce vyrýváme stopu různými předměty.

4.2.8 Technika písku na skle

Pomůcky: Tabule skla, pomocná kresba na papíře, písek/ kovové piliny, tekuté průsvitné lepidlo.

Postup: Pod tabulku čirého či barevného skla podložíme pomocnou kresbu. Dekor či text, který chceme pokrýt pískem, obtáhneme na skle lepidlem (nejlépe rychleschnoucím). Na tuto lepkavou plochu nasypeme jemný písek či lesklé kovové piliny. Přebytečný písek odstraníme sfouknutím.

4.2.9 Frotáž

Pomůcky: Voskové pastely, pastelky, uhl, tužka, různé materiály a textury (dřevo, linoleum, listy, pletiva, síťoviny, plasticky vystupující výšivky, kovové reliéfy, pomačkaný podložený papír, aj.), bílý papír.

Postup: Papír přiložíme na některou výše uvedenou strukturu, např. dřevo. Pastelem, či jinou kreslicí pomůckou čtáme po papíru. Třením pastelů vznikne obtisk podložené textury. Vrstvy frotáže různě kombinujeme a hrajeme si s výsledným efektem.

Alternativa: Kombinujeme s tradiční kresbou, malbou, koláží, části frotáže vytrháme/ vystříháme a slepíme do nového celku.

Samozřejmě zde nejde uvést všechny možné výtvarné techniky, které by byly pro práci s dětmi vhodné. Všechny tyto, a nepochybně i spoustu jiných technik, lze využít k rozvoji výtvarného citění a také, při jisté úpravě, k rozvoji grafomotoriky. Snažíme se ale vždy o to, aby to pro děti znamenalo vždy jiný a netradiční způsob výtvarné práce. Činnost je pak sice náročnější na čas a přípravu, jakékoliv oživení takovéto aktivity ale přináší dětem cenné zkušenosti.

4.3 Využití alternativních technik k rozvoji grafomotoriky

V tradičních grafomotorických listech se tedy nemusíme držet běžného použití tužky, jako základního materiálu pro rozvoj. V podstatě každá tvořivá aktivita vede k procvičení důležitých svalových skupin a kloubního aparátu, ke zlepšení úchopu a vizuomotoriky.

K tomu je nutná jistá tvořivost a fantazie učitelky předškolního či mimoškolního vzdělávání, která tyto metody na běžně dostupné materiály aplikuje. Ať už děti pracují s vytrháváním papíru a jeho následným mačkáním, lepením na vedoucí linku, kterou předtím tužkou obtáhly, nebo s klovatinou, do které zapouští barvy a po jejím zaschnutí tuto stopu hmatově následují střídavě vždy po jednom prstu z obou rukou. Všechny tyto možnosti využívají také černobílé varianty dostupných materiálů, které úspěšně slouží k rozvoji grafomotoriky.

Uvedeme si proto několik možných technik, které lze použít k rozšíření těchto tradičních materiálů, zcela většinou předkreslených na papíru velikosti A4, černou tenkou linkou. Tuto jednoduchou linii autorka práce doporučuje dotvořit a rozvoj grafomotoriky podpořit mnoha způsoby, které uvádíme dále.

- Otisk vlastních prstů podél linky či dotváření dalších obrázků otisky.
- Vytrhávání pruhů papíru, jejich zmačkání a nalepení na vedoucí linii či do obrázku.
- Kuličky vytvořené z vaty lepíme podél celé linky.
- Zvýrazněná linka fixem a následné rozpíjení štětcem namočeným do vody.
- Malování srolovaných krepevým papírem máčeným ve vodě.
- Klovatinou zatřená linka a následné zapouštění barev.
- Klovatinou zatřená linka, do které „nasolíme“ písek, obarvenou sůl, aj.
- Klovatinou zatřená linka, do které vlepíme provázek/vlnu.
- Klovatinou zatřená linka a vlepění nalámaných špejlí či zápalek různé délky.
- Vytváření frotáže podél linie či v uzavřeném prostoru linie (např. v kruhu).
- Prošívání linie tenkou jehlou a nití/ bavlnkou.
- Propichování linie silnější jehlou a pomocí hmatového vjemu ze zadní části perforovaného listu hledáme se zavřenýma očima linii a sledujeme její tvar prstem.
- Otiskování různého materiálu či tiskátek.
- Z plastelíny vytvořený tenký váleček a jeho přikládání na linku na papíru, aj.

Před využíváním jakýchkoliv výtvarných činností je důležitá příprava. Pracovní prostor je vhodné pokrýt ubrusem či novinami, které přichytíme lepicí páskou. Děti by měly mít připravené mycí potřeby, starší ručník a roli papírových ubrousků, aby mohly prsty otírat dle své potřeby. Vhodný je také kbelík s čistou mýdlovou vodou, aby děti nemusely neustále odbíhat k umyvadlu. Oblečení chráníme např. starým tričkem či košilí (Kohl, 2004).

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 Vlastní šetření

Nejen první třída je období, kdy se při nedostatečném osvojení grafomotorických dovedností můžeme stále setkat s dětmi, které vynakládají příliš mnoho úsilí, aby napsaly písmeno či slovo, které nedodrží liniaturu, aj. Takové děti jsou v nevýhodě oproti ostatním, které se zvládnutím písarských dovedností nemají problém.

U dětí tak můžeme pozorovat (Mlčáková, 2009):

- nesprávný úchop psacího náčiní,
- nadměrný přitlak na podložku,
- tremor grafické linie,
- obtíže při zvládnutí tvaru písmen,
- obtíže při napodobování tvaru písmen,
- obtíže při napojování grafémů do slabik a posléze do slov,
- nedodržování liniatury,
- rozvrácený sklon písmen ve slově,
- nadměrnou velikost písmen,
- záměny písmen,
- pomalé tempo psaní.

Na základě vlastních zkušeností a studia odborné literatury jsme se pokusili vytvořit kolekci grafomotorických listů, které lze uplatňovat nejen u dětí v první třídě, chceme-li školních začátečníků, ale také jako prevence před písarskými obtížemi v předškolním věku - v mateřské škole, v přípravném ročníku. Zaměřili jsme se na rozvoj některých grafomotorických prvků, které je nezbytně nutné zvládnout, pokud se chceme kvalitně písemně projevit.

Souborem grafomotorických cvičení se děti ve školní družině zabývaly po dobu 2 měsíců, kdy pod odborným pedagogickým vedením školní vychovatelky pracovaly na 10 různých pracovních listech z 20 stránkového souboru. Ukázky pracovních listů zmenšených na formát A4 z původní velikosti A3 uvádíme v Příloze 4 - 13.

Motivací pro vypracování grafomotorických listů a využití alternativních technik při samotném rozvoji grafomotoriky byla pro autorku práce snaha zlepšit úroveň grafomotoriky dětí a předcházet tak narušení grafické podoby řeči. Alternativní techniky, kterými soubor pracovních listů ozvláštnila, čerpala z nabytých zkušeností během pedagogických praxí, absolvovaných na střední a vysoké škole.

Při analýze písemného projevu jsme se zaměřili na hodnocení dvou grafomotorických projevů, které mohou být symptomy narušeného vývoje psaní. Ty postihují grafickou stránku písemného projevu, jeho čitelnost a úpravu (Zelinková in Mlčáková, 2009). Je nutné odlišit poruchu motorické složky psaní v pravém smyslu slova oproti psaní dětí, které se potýkají pouze s mírnými motorickými obtížemi. Jejich psaní pak bývá neúhledné a těžkopádné.

Konkrétně jsme svou pozornost zaměřili na analýzu třesu u psacího pohybu, čili tremoru, a analýzu nadměrného přitlaku na podložku a psací náčiní.

5.1 Cíl šetření

Primárním cílem výzkumného šetření je **vyšetřit a následně posoudit úroveň grafomotoriky školních začátečníků ve vstupním a výstupním šetření, a navrhnout a s dětmi realizovat grafomotorické listy využívající alternativní techniky. Chceme také posoudit efekt vytvořeného materiálu a vystihnout jeho případné nedostatky.**

„Nadměrný přitlak na podložku při psaní považujeme za významný grafomotorický problém, který může značně komplikovat rozvoj psaní školního začátečníka.“ (Mlčáková, 2009, 29 s.). Stejně tak vnímáme výskyt tremoru (třesu), proto jsme se při analýze zaměřili na výskyt právě těchto dvou kritérií.

Ve výzkumném šetření grafomotorické úrovně jsme formulovali následující výzkumné problémy:

- **Ovlivní práce alternativními technikami užitými v Souboru grafomotorických listů úroveň grafomotoriky školního začátečníka?**
- **V jaké ze dvou pozorovaných funkcí došlo k výraznějšímu zlepšení ve výstupním grafickém projevu v porovnání se vstupním šetřením?**

- **Jaké pohlaví je v porovnání vstupního a výstupního šetření úspěšnější v rámci jednotlivých kritérií?**

5.2 Vzorek šetření

Hlavními kritérii pro výběr vzorku šetření jsme si stanovili:

- věk školního začátečníka,
- pravidelný pobyt v jedné skupině,
- skupina o velikosti více než 20 členů.

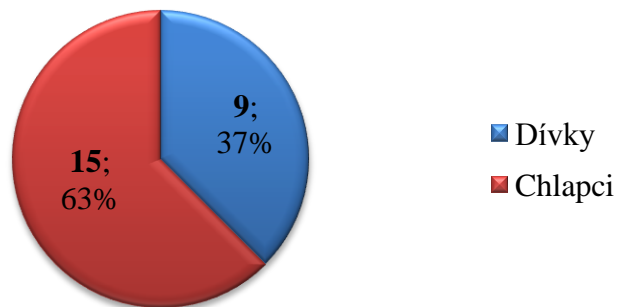
Tyto podmínky splňoval soubor dětí ze školní družiny, kdy jsme po získání souhlasu rodičů pracovali s 9 dívkami a 15 chlapci. Věk dětí se pohyboval od 74 do 87 měsíců (6,2 let do 7,3 let), můžeme proto říci, že vzorek šetření je věkově vyvážený. Při průběžné práci se Souborem grafomotorických listů jsme počítali s tím, že účast dětí nebude 100 %, a to kvůli nemocem, omluvenkám, apod.

Pro práci měla primární důležitost dvě vyšetření, vstupní šetření provedené dne 2. 11. 2012 a výstupní šetření provedené přibližně o dva měsíce později, 14. 1. 2013. Výstupní vyšetření bylo přímo ovlivněno dvouměsíční prací se Souborem grafomotorických listů. V úvahu jsme tedy brali také nulovou práci během vánočních svátků.

Ve skupině byla čtyřem dětem uložena odložená školní docházka. Konkrétně se jednalo o respondenty označené jako Chlapec 12, Chlapec 13, Chlapec 14 a Dívka 5. Do skupiny docházeli dva sourozenci: Chlapec 1 a Chlapec 2, dvě dvojčata: Dívka 3 a Dívka 4. Ve skupině se nacházelo 22 pravorukých a 2 levoruké děti (Chlapec 3 a Dívka 1).

Grafický přehled souboru respondentů dle jednotlivých kritérií: **pohlaví, věk.**

Pohlaví

Graf č. 1 Vzorek šetření dle pohlaví

Tabulka č. 2 a Tabulka č. 3 podává seznam respondentů dle pohlaví, věku stanoveného v měsících, dále v letech a případné poznámky, které se týkají toho jistého respondenta.

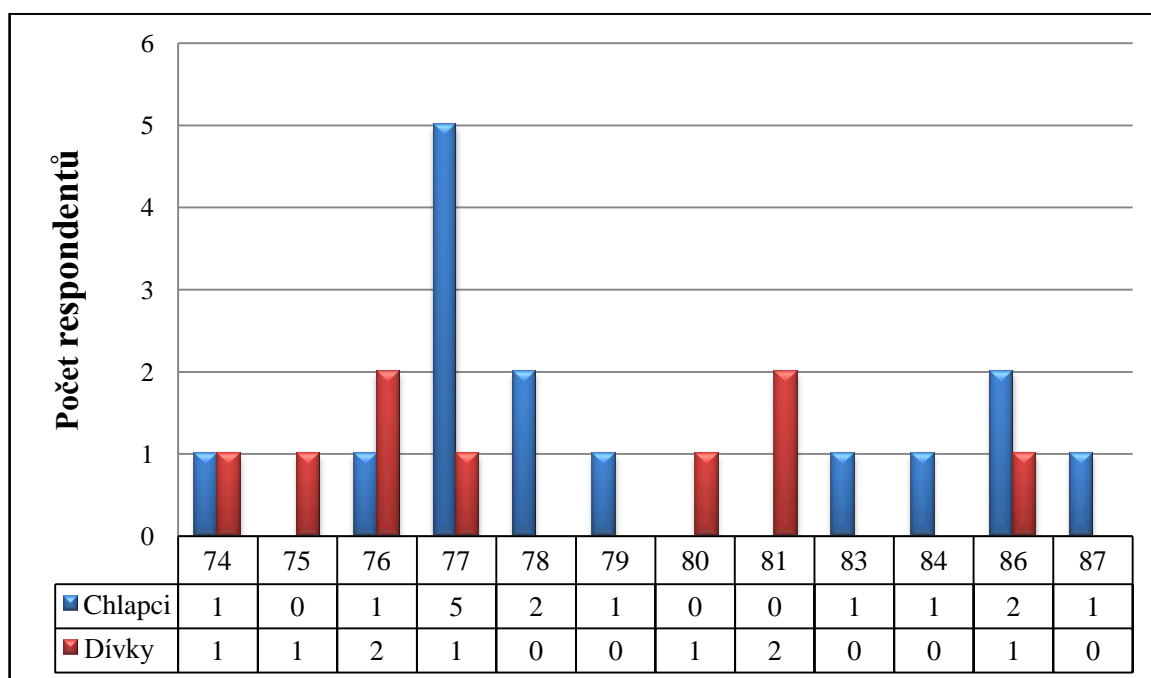
	Věk (měsíce)	Věk (roky)
Chlapec 1	77	6,5
Chlapec 2	77	6,5
Chlapec 3	84	7
Chlapec 4	83	6,11
Chlapec 5	77	6,5
Chlapec 6	78	6,6
Chlapec 7	77	6,5
Chlapec 8	74	6,2
Chlapec 9	76	6,4
Chlapec 10	79	6,7
Chlapec 11	77	6,5
Chlapec 12	86	7,2
Chlapec 13	87	7,3
Chlapec 14	86	7,2
Chlapec 15	78	6,6

Tabulka č. 1 Věková tabulka chlapců

	Věk (měsíce)	Věk (roky)
Dívka 1	76	6,4
Dívka 2	80	6,8
Dívka 3	81	6,9
Dívka 4	81	6,9
Dívka 5	86	7,2
Dívka 6	76	6,4
Dívka 7	75	6,3
Dívka 8	74	6,2
Dívka 9	77	6,5

Tabulka č. 2 Věková tabulka dívek

Pro větší přehlednost uvádíme sloupcový Graf č. 2, kde jsme věk respondentů v měsících uvedli v zastoupení jednotlivých pohlaví. V celém souboru se věk dětí pohybuje od 74 do 87 měsíců. Nejčastěji se objevoval počet 77 měsíců, a to u 5 chlapců, u dívek se nejčastěji jednalo o věk 76 měsíců a 81 měsíců, vždy v počtu dvou dívek. U chlapců se nenašel žádný zástupce věkové kategorie 75, 80 a 81 měsíců, u dívek nebyla zastoupena kategorie 78, 83, 84 a 87 měsíců.

Graf č. 2 Vzorek šetření dle věku

5.3 Metody šetření

K dosažení cíle byl vzhledem k charakteru práce zvolen kvalitativní výzkum založený na analýze výkonů a výtvorů.

Byly použity tyto techniky výzkumu:

- analýza dokumentace dětí,
- Orientační posuzování školní zralosti (modifikace dle Jiráska),
- pozorování dětí při vyšetření,
- rozhovor s pedagogickým pracovníkem,
- analýza výkonů a výtvorů.

Využijeme tedy kvalitativní kategorizace, kdy jsou data na základě systematického porovnávání a hledání pravidelností řazena do systému kategorií. Klademe důraz na grafické znázorňování a vytváření vztahových sítí případu. Předem si určíme oblast, téma a faktor, mezi kterými budeme v našem případě hledat vztahy a budeme se je snažit popsat.

Orientační posuzování školní zralosti

Kernův test Orientačního posuzování školní zralosti Jirásek modifikoval a z původních šesti vybral tři úlohy (Jirásek in Švancara, 1980):

1. kresba postavy,
2. napodobení psacího písma,
3. obkreslení skupiny teček.

Jako podklad vstupního a výstupního vyšetření jsme převzali text *Sev pa li!*, který je součástí subtestu „Napodobení psacího písma“. Spolu s předlohami „*Ota jí moc. Ci yl osn.*“ je považována za relativně stejně náročnou jako tištěná předloha „*Eva je tu.*“ (Jirásek in Švancara, 1980). V našem šetření jsme využili nelogický text záměrně. Nebude totiž zvýhodňovat děti, které na počátku školní docházky již umí číst a psát. Jsou zde použita psací písmena, která tvoří oblouky, klíčky, zátrhy, aj. (stejně tvarové prvky pak děti rozvíjí v Souboru grafomotorických listů).

V úloze „Napodobení psacího písma“ musí dítě vyvinout úsilí, vůlí se přimět ke splnění instrukcí zadaných v úkolu a u činnosti vydržet. Test slouží pouze jako orientační

vyšetření k posouzení školní zralosti. Při reprodukci tvarů písma se ale prokáže, zda je dítě duševně vyspělé, že pochopí a zvládne princip úkolu (Jirásek in Švancara, 1980).

Zralé dítě by mělo čitelně napodobit předlohu. Věta by měla být členěna na tři slova, slova předlohy by se měla velikostně blížit k předloze, být rozpoznatelná a zhruba ve vodorovné linii, popř. se výrazně neodchylovat. Dítě by nemělo zapomenout napsat tečku nad grafémem *i* a větu by mělo zakončit vykřičníkem. Všech těchto kritérií jsme si všímali, pro potřeby naší práce jsme ale využili vyhodnocení dle kritérií určení tremoru a nadměrného přítlaku z *Katalogu posuzování míry speciálních vzdělávacích potřeb, Část II.* (Mlčáková in Vrbová a kol., 2012), a to z toho důvodu, že právě tyto dvě kritéria se v písemném projevu projeví nejvýrazněji.

Analýza výkonů a výtvorů

Analýza výkonů a spontánních výtvorů má své místo především v pedagogické diagnostice. Analýza produktů spočívá v rozboru produktů činnosti zkoumané osoby. Cenným zdrojem sloužící jako diagnostické informace jsou např. kresby, malby, básně, písmo, dopisy, a jiné dokumenty. Tyto písemné a grafické zkoušky bývají považovány za objektivnější než zkoušky ústní. Jako výhodu spatřujeme to, že během krátké doby lze vyzkoušet více jedinců najednou. Při analýze se zabýváme nejen chybou a chybnými výkony, ale také výbornými výkony tak, jak to vyžaduje objektivita. Analýza výkonů a výtvorů přispívá k dotvoření obrazu o osobnosti zkoumaného jedince (Šnýdrová, 2008).

5.4 Organizace a průběh šetření

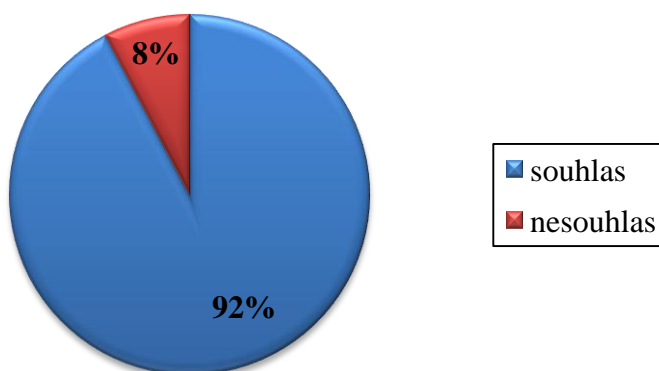
Získání souhlasu ředitele školy, kde bychom mohli uskutečnit celé šetření, nebylo obtížné. Obrátili jsme se na Základní školu a Základní uměleckou školu Dolní Němčí, se kterou měla autorka práce již od středoškolského studia kladné zkušenosti, co se týče spolupráce a ochoty pedagogických pracovníků, konkrétně pak paní vychovatelky ve školní družině.

Šetření tedy probíhalo ve školní družině, kterou tvoří dvě oddělení. První oddělení navštěvující děti z prvního ročníku a do oddělení druhého pravidelně dochází děti z ročníku druhého až pátého. Školní družina je součástí školy, která se nachází ve Zlínském kraji v malé obci, kde dojíždí i děti z vedlejších obcí. Školu navštěvuje asi 300 dětí, které mohou využívat bazén se saunou a sportovní víceúčelový areál v těsné blízkosti školy. Jako jedné z mála škol

v České republice patří k základní také základní umělecká škola, kde mají děti možnost navštěvovat hudební, výtvarný, taneční nebo literárně - dramatický obor.

Vlastní šetření bylo realizováno ve třech etapách. První etapě předcházelo zajištění Souhlasu rodičů, ve kterém jsme žádali o svolení práce s jejich dětmi a také o možnost zpracování základních osobních údajů (jméno, věk) pro potřeby diplomové práce. Je nutno podotknout, že ne všechny odpovědi rodičů byly kladné. Kladných souhlasů se autorce práce zpět vrátilo 92%, což představuje 24 z 26 všech dotazovaných.

Graf č. 3 Souhlasy rodičů

První etapa byla realizována 2. 11. 2012. Ve školní družině autorka práce poprvé představila Soubor grafomotorických listů. Po rozhovoru s ochotnou paní vychovatelkou a po prostudování předložených pracovních materiálů, jsme apelovali na vytváření radostné pracovní atmosféry a nutnost provádění uvolňovacích cviků, které mají na rozvoji grafomotoriky nemalý podíl. Vychovatelka byla také upozorněna na sledování, a v případě potřeby také usměrnění způsobu sezení, úchopu psací potřeby a také bezpečnosti práce s nejrůznějšími materiály a pomůckami. Vychovatelka obdržela spolu se sadou listů také metodický materiál, který ji uváděl do práce se Souborem grafomotorických listů. V Metodickém listu nalezneme úvod a představení Souboru, činnosti pro další rozvoj grafomotoriky, návrh od autorky práce, jak pracovat s jednotlivými listy. Nad samostatnými pracovními listy proběhla konzultace, případné otázky byly zodpovězeny. Kompletní metodický materiál je obsahem Přílohy 3, podrobněji se mu ale budeme věnovat v kapitole 6.1 Metodický list.

Děti, od kterých jsme písemné Svolení rodičů obdrželi, provedly s autorkou práce vstupní vyšetření. Vstupního vyšetření se zúčastnilo 24 dětí. Autorčina role výzkumníka ve vztahu k terénu odpovídala roli návštěvníka (respondenti znali autorku jménem, prováděla opakované návštěvy za účelem výzkumu). V průběhu práce jsme se neseťkali s žádným vztahovým či výchovným problémem.

Usadili jsme děti na židle ke stolkům, které odpovídaly doporučené výšce nábytku a umožňovaly proto správné sezení. Děti vyslechly motivační úvod, který v základní podobě autorka uvádí:

„Dobry den, tady jsem přinesla na papíru napsané tajemné zaklínadlo, které Vám – prvňáčkům - pomůže s krásným psaním. Aby nám psaní písmen a slov šlo, zkusíme si všichni tuto kouzelnou větu napsat. Hezky se podívejte, a tady dole do toho prázdného místa ji zkuste napsat.“

Posléze jsme dětem rozdali psací potřeby - tužky č. 2, papíry velikosti A4 s předepsaným textem *Sev pa li!*. Text byl umístěn na šířku listu v jeho horní části, uprostřed. Všechny děti začaly opisovat text ve stejnou dobu, nebylo dovoleno používat gumu a na opis měly jeden pokus. Po zvládnutí vstupního šetření jsme větu společně přečetli a fantazirovali nad jejím významem.

Druhá etapa představovala samotnou průběžnou realizaci jednotlivých pracovních listů ze Souboru grafomotorických listů. Jejich uskutečnění v praxi zajišťovala vychovatelka prvního oddělení školní družiny. Tato etapa byla zahájena 6. 11. 2012 a trvala více než dva měsíce (vychovatelka s dětmi pracovala na grafomotorických listech i po realizaci výstupního vyšetření, čili po ukončení výzkumu). Vychovatelka dle metodického materiálu dětem představila cvičení, provedla s nimi uvolňovací cviky a posléze samotné cvičení a jeho výtvarné alternativy. Je nutné podotknout, že druhé etapy se nezúčastnily vždy všechny děti, a to z důvodu docházení na odpolední zájmové kroužky, nepřítomnosti ve škole kvůli nemoci či jiným osobním záležitostem. Vychovatelka však vynaložila velké úsilí na to, aby chybějící děti cvičení postupně doplnily.

Třetí etapa sestávala z výstupního šetření konané 14. 1. 2013, které použijeme k porovnání výkonů dětí. Jeho realizace byla obdobná jako u vyšetření vstupního, jež je uvedeno v první etapě průběhu šetření.

6 Charakteristika vytvořeného materiálu

Soubor grafomotorických listů tvoří 20 pracovních listů ve velikosti A3, které jsou zaměřeny na rozvoj grafomotoriky. Soubor jsme vytvořili z měkkých listů, proto jsme některé techniky automaticky vyřadili pro svoji nepoužitelnost na takovéto psací podložce (vyškrabávaná tuž, aj.). Při vytváření pracovních listů se autorka práce snažila respektovat hierarchii vývoje tvarových prvků a postupovat od první skupiny prvků po čtvrtou. Pro důkladný nácvik proto jsme zvolili variantu práce s 10 různými pracovními listy, které se ale v Souboru vyskytovaly vždy dvakrát, pokaždé ale zpracovatelné jinou, pro rozvoj grafomotoriky netradiční, technikou. V Souboru se objevují následující prvky, u kterých se domníváme, že jsou pro nácvik správného psaní prioritní:

- kružnice,
- ovál,
- dolní a horní oblouk,
- dolní a horní klička,
- dolní a horní zátrh,
- přímka.

Soubory grafomotorických listů byly sepnuty plechovou sponou na papíry kvůli snadnému vytažení aktuálního pracovního listu. Součástí byl také barevný papír velikosti A4 (dívky oranžový, chlapci zelený), který jsme přiložili jako prostor vhodný k podpisu, či jinému označení vlastního Souboru každým dítětem. Každé dítě obdrželo jeden Soubor grafomotorických listů.

Během vlastního zpracování grafomotorických listů došlo také k některým změnám. Vzhledem k tomu, že formát A4 je vůči některým zvoleným technikám nevyhovující svou malou velikostí, přizpůsobili jsme proto práce všechny kresby a grafické linie formátu A3, díky němuž mají děti dostatečný prostor. Při praktické realizaci některých technik tento formát umožňoval dětem při práci stát. Změna proběhla také ve volbě tloušťky hrotu fixu, kterým byly listy kresleny. Místo kreslení fixem o tloušťce 1 mm, který by děti nutil k nepřiměřenému přitlaku, jsme zvolili fix, konkrétně Centropen Liner o tloušťce hrotu 0,3 mm, který se později ukázal být dobrou volbou.

6.1 Metodický list

Vychovatelka školní družiny dostala spolu se Souborem grafomotorických listů třinácti stránkový Metodický list, kde se nacházely důležité informace týkající se jednotlivých pracovních listů a práce s nimi.

Autorka práce se snažila navržené postupy práce vytvořit jako přehledný materiál, který by při nahlédnutí poskytoval jasné a stručně formulované informace. Úvod proto věnovala spíše uvedení do problematiky, dále uvedla stručný přehled činností rozvíjející grafomotoriku dětí, seznam pracovních listů, který najdeme v Souboru, a poděkování za spolupráci a projevenou ochotu.

Vlastní popis práce k jednotlivým pracovním listům obsahuje vždy ikonu, která odkazuje na příslušné grafomotorické listy, cíl jednotlivých cvičení, doprovodnou básničku a dvě možné varianty zpracování každého listu. Vychovatelka obdržela také volné, nesvázané pracovní listy (využitelné v případě umístění na tabuli, apod.).

6.2 Soubor grafomotorických listů

Soubor obsahuje dvacet listů s deseti různými grafomotorickými motivy. Určeny jsou pro rozvoj devíti různých grafických prvků. Dbali jsme na vytvoření motivujících obrázků, které by děti dostatečně zaujaly, a taktéž na takovou velikost prvků, která by dětem s grafomotorickými obtížemi usnadnila jejich nácvik. Domníváme se, že zvolení 10 různých pracovních listů ve dvou provedeních v každém Souboru děti vedlo k tomu, aby se na procvičovaný prvek více soustředily, stejně tak aby si uvědomily důležitost zvládnutí všech nabízených tvarů, důležitých pro zvládnutí úkonu psaní po grafomotorické stránce.

Dále předkládáme přehlednou Tabulku č. 1, kde jsou uvedeny pracovní listy, jejich název, který odkazuje na motiv každého grafomotorického listu a cíl každého cvičení. Jednotlivé pracovní listy jsou součástí Příloh 4 - 13.

	Název pracovního listu	Cíl pracovního listu
Pracovní list č. 1	V kuchyni	kružnice a ovál
Pracovní list č. 2	Balónky	kružnice a ovál
Pracovní list č. 3	Zajíčci v poli	kružnice a ovál
Pracovní list č. 4	Okénko se záclonou	dolní oblouk
Pracovní list č. 5	Dřevěný plot	horní oblouk
Pracovní list č. 6	Telefonní linka	horní klička
Pracovní list č. 7	Bratři berani	dolní klička
Pracovní list č. 8	Noční lampa	horní oblouk, přímka
Pracovní list č. 9	Had	horní zátrh, dolní zátrh
Pracovní list č. 10	Kuželky	horní klička, dolní klička, horní oblouk, dolní oblouk

Tabulka č. 3 Přehled pracovních listů a jejich cílů

7 Výsledky šetření

Hodnotící škálu jsme převzali z kapitoly Grafomotorika (Mlčáková in Vrbová a kol., 2012) - *Katalogu posuzování míry speciálních vzdělávacích potřeb, část II.*, která byla vydána Univerzitou Palackého v Olomouci. Z nabízených funkcí, u kterých můžeme pozorovat úbytek, jsme vybrali vyjádření míry u:

- **grafické linie vykazující známky tremoru,**
- **grafické linie s nadměrným přitlakem.**

Vzhledem k tomu, že jsme posuzovali pouze dva grafické projevy u každého respondenta, nabízené čtyř - úrovně hodnocení míry úbytku funkce se nám zdálo, pro účely našeho šetření, jako ne zcela přesné a dostačující. Jeho zaměření je orientováno na posuzování v delším časovém horizontu, kdežto v naší práci srovnáváme pouze dvě vyšetření. Uvedeme si proto původní znění a také vlastní modifikaci hodnotící stupnice, u které zachováme čtyři úrovně (0- nevyskytuje se u žádného písmene/ 4- vyskytuje se u každého písmene).

	0	1	2	3	4
Grafická linie vykazuje známky tremoru	nikdy	ojediněle	často	téměř vždy	trvale
Grafická linie s nadměrným přitlakem	nikdy	ojediněle	často	téměř vždy	trvale

Tabulka č. 4 Vyjádření úbytku funkce dle Katalogu posuzování míry speciálních vzdělávacích potřeb, část II. (2012)

Vlastní modifikace poukazuje na počet písmen v textu, u kterých autorka práce sleduje výskyt tremoru či nadměrného přitlaku. Toto přizpůsobené hodnocení se jeví jako vhodnější vzhledem k cíli našeho šetření.

	0	1	2	3	4
Grafická linie vykazuje známky tremoru	u 0 písmen ze 7	u 1 - 2 písmen ze 7	u 3 - 4 písmen ze 7	u 5 - 6 písmen ze 7	u 7 písmen ze 7
Grafická linie s nadměrným přitlakem	u 0 písmen ze 7	u 1 - 2 písmen ze 7	u 3 - 4 písmen ze 7	u 5 - 6 písmen ze 7	u 7 písmen ze 7

Tabulka č. 5 Modifikace hodnocení při posuzování úbytku funkce

7.1 Výsledky vstupního a výstupního vyšetření

V následujících tabulkách nazvaných Analýza č. 1 - 24 se seznámíme s podrobným výsledkem grafického výkonu každého respondenta, který se do výzkumu zapojil. Analýza č. 1 - 15 podává přehled výkonu chlapců, Analýza č. 16 - 24 zaznamenává výkony dívek. Autorka práce ke každému uvedenému rozboru podává krátké shrnutí výkonu, popisuje nejvýraznější změny, které zaznamenala při rozboru vstupního a výstupního šetření. Vybrané opisy vět, zajímavé pro svou výraznou změnu mezi oběma vyšetřeními, naleznete v Příloze 15.

Analýza grafického projevu chlapců:

Chlapec 1

	Vstupní vyšetření			Výstupní vyšetření		
	Výskyt u x/7	Hodnocení	%	Výskyt u x/7	Hodnocení	%
Tremor	7/7	4	100 %	4/7	2	50 %
Nadměrný přitlak	7/7	4	100 %	7/7	4	100 %

Analýza č. 1 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 1

U vstupního vyšetření nedodržel liniaturu textu, nezapsal diakritiku u grafému *i*. Zaznamenali jsme silnou přítomnost obou kritérií, a to u všech 7 písmen. Chlapci 1 dělal problém tvar grafému *v* a *a*.

Výstupní šetření vykazalo zlepšení v rámci dodržení linie textu. Tremor byl registrován u grafémů *s*, *e*, *p* a *a*. Nadměrný přítlak opět u 7 písmen ze 7.

Chlapec 2

	Vstupní vyšetření			Výstupní vyšetření		
	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%
Tremor	3/ 7	2	50 %	1/ 7	1	25 %
Nadměrný přítlak	3/ 7	2	50 %	1/7	1	25 %

Analýza č. 2 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 2

U vstupního vyšetření Chlapec 2 naprosto nezvládl tvar grafémů, nenapojil písmena do slabik, nedodržel liniaturu. Přes tyto skutečnosti jsme téměř nezaznamenali výskyt tremoru (*v*, *a*, *l*) a ani nadměrného přítlaku (*v*, *a*, *l*).

Výstupní vyšetření již registrovalo výskyt těchto kritérií pouze u grafému *p* (nadměrný přítlak) a u grafému *l* (tremor). (Příloha 14).

Chlapec 3

	Vstupní vyšetření			Výstupní vyšetření		
	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%
Tremor	3/ 7	2	50 %	3/ 7	2	50 %
Nadměrný přítlak	1/ 7	1	25 %	3/ 7	2	50 %

Analýza č. 3 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 3

Při vstupním vyšetření nezvládl tvar 3 grafémů ze 7 (včetně diakritiky nad *i*). Tremor jsme vyšetřili u písmen *s*, *e* a *l*. Nadměrný přítlak se projevil pouze u písmene *i*.

Výstupní šetření prokázalo nárůst nadměrného přítlaku u dvou písmen (*s*, *p*, *l*). Tremor zůstal ve stejném bodovém hodnocení, čili 3/ 7, projevil se pouze u jiných písmen, a to: *v*, *p* a *a*.

Chlapec 4

	Vstupní vyšetření			Výstupní vyšetření		
	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%
Tremor	7/ 7	4	100 %	1/ 7	1	25 %
Nadměrný přítlak	5/ 7	3	75 %	1/ 7	1	25 %

Analýza č. 4 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 4

Ve vstupním vyšetření nezvládl tvar a ani velikost grafémů, nebyl schopen dodržet liniaturu, neumístil správně diakritiku, text navíc opsal dvakrát. Zaznamenali jsme velmi silný tremor u všech písmen a nadměrný přítlak u 5 písmen (*e, v, p, a, l*).

Výstupní šetření zaznamenalo výrazné zlepšení, a to v obou kritériích. Tremor i nadměrný přítlak se objevil pouze u písmena *s* (Příloha 14).

Chlapec 5

	Vstupní vyšetření			Výstupní vyšetření		
	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%
Tremor	4/ 7	2	50 %	2/ 7	1	25 %
Nadměrný přítlak	2/ 7	1	25 %	2/ 7	1	25 %

Analýza č. 5 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 5

U vstupního vyšetření nezapsal diakritické znaménko nad grafémem *i* a nedodržel velikost předepsaného textu. Nadměrný přítlak byl viditelný u písmene *v* a *p*, tremor pak u písmen *s, p, a, i*.

Šetření výstupní bylo v rámci zjištění tremoru v písmu úspěšnější. Objevil se u dvou písmen a to u *l, i*. Nadměrný přítlak zůstal na stejné hodnotě, zaznamenán byl u písmen *p, a*.

Chlapec 6

	Vstupní vyšetření			Výstupní vyšetření		
	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%
Tremor	1/ 7	1	25 %	1/ 7	1	25 %
Nadměrný přítlak	0/ 7	0	0 %	7/ 7	4	100 %

Analýza č. 6 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 6

Chlapec 6 neměl žádné výrazné potíže s opisem věty a to ani u vstupního, ani výstupního šetření. Ve vstupním šetření ovšem nezvládl smyčku u grafému v , tremor u grafému a , nadměrný přítlak nebyl zaznamenán.

Výstupní šetření zaznamenalo nápadný vzrůst výskytu nadměrného přítlaku. Připisujeme to pravděpodobnému silnému soustředění a opomíjení tohoto jevu, jelikož tremor nebyl zaznamenán u žádného písmene.

Chlapec 7

	Vstupní vyšetření			Výstupní vyšetření		
	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%
Tremor	7/ 7	4	100 %	4/ 7	2	50 %
Nadměrný přítlak	3/ 7	2	50 %	2/ 7	1	25 %

Analýza č. 7 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 7

U vstupního vyšetření nedodržel liniaturu opisovaného textu, ta měla stoupavou tendenci. Tremor byl zaznamenán u všech grafémů, nadměrný přítlak u tří grafémů (p , a , i).

U výstupního šetření neměl jistotu ve tvaru všech grafémů, zaznamenali jsme napojované linie, a to u tří písmen. Výskyt tremoru i přítlaku pak byl snížen, přesto byl nadměrný přítlak výrazný právě u napojovaných grafémů (s a p).

Chlapec 8

	Vstupní vyšetření			Výstupní vyšetření		
	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%
Tremor	3/ 7	2	50 %	0/ 7	0	0 %
Nadměrný přítlak	0/ 7	0	0 %	1/ 7	1	2 5%

Analýza č. 8 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 8

U chlapce 8 jsme nezaznamenali výrazné problémy. U vstupního vyšetření ovšem nezvládl tvar grafému *s*, kdy zapsal dvě smyčky. Tremor byl znatelný u písmen *e*, *v* a *p*.

Výstupní šetření poukázalo pouze na přítlak u písmene *e* (Příloha 14).

Chlapec 9

	Vstupní vyšetření			Výstupní vyšetření		
	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%
Tremor	3/ 7	2	50 %	0/ 7	0	0 %
Nadměrný přítlak	0/ 7	0	0 %	1/ 7	1	25 %

Analýza č. 9 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 9

Analýza textu provedená u Chlapce 9 registrovala výskyt tremoru u 3 písmen ze 7, nadměrný přítlak nebyl prokázán. Tremor se týkal písmen *e*, *p* a *a*.

Výstupní šetření upozornilo pouze na nadměrný přítlak u grafému *p*.

Chlapec 10

	Vstupní vyšetření			Výstupní vyšetření		
	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%
Tremor	3/ 7	2	50 %	4/ 7	2	50 %
Nadměrný přítlak	3/ 7	2	50 %	3/ 7	2	50 %

Analýza č. 10 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 10

Výskyt sledovaných kritérií byl u Chlapce 10 relativně vyrovnaný a nedošlo ani k výraznějším změnám ani u výstupního šetření. Vstupní šetření ukázalo stejnou hodnotu jak u tremoru, tak u přitlaku. Jednalo se vždy o tři grafémy. U tremoru to byly *p, a, i*, u nadměrného přitlaku *e, p, i*.

Výstupní šetření ukázalo tremor u písmen *v, p, a, l*, přitlak byl zaznamenán u *s, p, a*.

Chlapec 11

	Vstupní vyšetření			Výstupní vyšetření		
	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%
Tremor	4/ 7	2	50 %	4/ 7	2	50 %
Nadměrný přitlak	4/ 7	2	50 %	3/ 7	2	50 %

Analýza č. 11 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 11

Chlapec 11 u vstupního ani u výstupního vyšetření nedodržel liniaturu textu, výrazněji se to pak podepsalo ve vstupním šetření, kde slabiku *pa* nadepsal nad nezdařilý a následně škrtnutý grafém. Tremor jsme pak zaznamenali u grafémů *e, v, a a l*, přitlak u *s, e, p a a*.

Liniatura ve výstupním šetření měla stoupavý sklon. Tremor byl registrován u písmen *e, p, l, i*. U písmen *p, a a i* jsme zaznamenali přitlak.

Chlapec 12

	Vstupní vyšetření			Výstupní vyšetření		
	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%
Tremor	5/ 7	3	75 %	1/ 7	1	25 %
Nadměrný přitlak	2/ 7	1	25 %	2/ 7	1	25 %

Analýza č. 12 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 12

U vstupního vyšetření nezvládl tvar grafému *a*. Výskyt tremoru dosáhl čísla 5 ze 7, nadměrný přitlak 2 ze 7. Ten se objevil u slabiky *li*.

Výstupní šetření zaznamenalo výrazné zlepšení výskytu tremoru (pouze u *s, i*). U nadměrného přitlaku zůstala hodnota stejná, projevil se ale u jiných písmen, a to u *p a i*.

Chlapec 13

	Vstupní vyšetření			Výstupní vyšetření		
	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%
Tremor	6/ 7	3	75 %	4/ 7	2	50 %
Nadměrný přítlak	3/ 7	2	50 %	1/ 7	1	25 %

Analýza č. 13 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 13

Při vstupním vyšetření opisu u Chlapce 13 nastal problém nastal při řazení slabik do jedné liniatury. Tremor byl výraznou složkou písma, výrazněji se neobjevil pouze u grafému *a*. Nadměrný přítlak jsme registrovali u první slabiky *sev* (Příloha 14).

Výstupní šetření ukázalo zlepšení vedení liniatury písma, přesto se objevil jak tremor, tak nadměrný přítlak (ten pouze u grafému *p*). Tremor sledujeme u písmen *s*, *v*, *a*, *l*.

Chlapec 14

	Vstupní vyšetření			Výstupní vyšetření		
	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%
Tremor	5/ 7	3	75 %	3/ 7	2	50 %
Nadměrný přítlak	3/ 7	2	50 %	1/ 7	1	25 %

Analýza č. 14 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 14

U vstupního vyšetření nedokázal udržet liniaturu textu. Problém Chlapci 14 dělalo napojit písmena ve slabice *pa*. Diakritické znaménko neumístil nad grafém *i*, ale do prostoru vpravo od něj. Tremor byl zaznamenán v 75 %, tedy u písmen *s*, *e*, *v*, *p*, *i*. Nadměrný přítlak přítomen u písmene *p* a slabiky *li*.

Výstupní šetření upozornil na nepřiměřeně velké písmo, tremor u písmen *s*, *v*, *p* a nadměrný přítlak pouze u jednoho grafému *p*.

Chlapec 15

	Vstupní vyšetření			Výstupní vyšetření		
	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%
Tremor	2/ 7	1	25 %	1/ 7	1	25 %
Nadměrný přítlak	7/ 7	4	100 %	0/ 7	0	0 %

Analýza č. 15 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 15

Chlapec 15, vykázal tremor u 2 grafémů (a, l) a nadměrný přítlak u celé opisované věty. Nezvládl tvar grafému *i*, který protáhl do horního oblouku.

Výstupní šetření zaznamenalo zřetelný rozdíl ve výskytu obou kritérií. Tremor neuhlídal pouze u písmene *s*, nadměrný přítlak se mu podařilo zvládnout a neprojevil se tedy ani u jednoho grafému z celé věty.

Analýza grafického projevu dívek:

Dívka 1

	Vstupní vyšetření			Výstupní vyšetření		
	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%
Tremor	3/ 7	2	50 %	1/ 7	1	25 %
Nadměrný přítlak	0/ 7	0	0 %	7/ 7	4	100 %

Analýza č. 16 Výskyt hodnocených kritérií u Dívky 1

U vstupního vyšetření Dívky 1 nebyla zvládnuta liniatura věty, projevil se tady také třes u písmen *s*, *v*, *i*. Nadměrný přítlak jsme nezaznamenali.

Dívka 1 ve výstupním šetření zaznamenala grafémy ve výrazně větší velikosti. Při hodnocení tremoru ale můžeme konstatovat, že se výrazněji projevil pouze u grafému *a*. Nadměrný přítlak byl ale zaznamenán u 7 písmen ze 7 (Příloha 14).

Dívka 2

	Vstupní vyšetření			Výstupní vyšetření		
	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%
Tremor	2/ 7	1	25 %	0/ 7	0	0 %
Nadměrný přítlak	0/ 7	0	0 %	0/ 7	0	0 %

Analýza č. 17 Výskyt hodnocených kritérií u Dívky 2

Vstupní vyšetření poukázalo na zdvojené linie a obrázky, které Dívka 2 zakreslila mezi grafémy (ptácci, obličej). Nadměrný přítlak zde nebyl přítomen, vyskytl se pouze tremor, a to u dvou grafémů (*v*, *p*).

Výstupní šetření nezaznamenalo výskyt ani jednoho sledovaného kritéria.

Dívka 3

	Vstupní vyšetření			Výstupní vyšetření		
	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%
Tremor	0/ 7	0	0 %	0/ 7	0	0 %
Nadměrný přítlak	0/ 7	0	0 %	1/ 7	1	25 %

Analýza č. 18 Výskyt hodnocených kritérií u Dívky 3

Během hodnocení vstupního i výstupního šetření u Dívky 3 jsme neregistrovali (až na výstupní šetření a výskyt nadměrného přítlaku u grafému *a*) žádný projev sledovaného kritéria. Písemný projev se blížil předepsanému textu, byl úhledný a čitelný.

Dívka 4

	Vstupní vyšetření			Výstupní vyšetření		
	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%
Tremor	0/ 7	0	0 %	0/ 7	0	0 %
Nadměrný přítlak	1/ 7	1	25 %	0/ 7	0	0 %

Analýza č. 19 Výskyt hodnocených kritérií u Dívky 4

Při analýze písemného projevu Dívky 4 jsme zaznamenali pouze jeden výskyt hodnoceného kritéria a to ve vstupním šetření. Jednalo se o nadměrný přítlak a přítomen byl u grafému *p*.

Dívka 5

	Vstupní vyšetření			Výstupní vyšetření		
	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%
Tremor	0/ 7	0	0 %	0/ 7	0	0 %
Nadměrný přítlak	0/ 7	0	0 %	0/ 7	0	0 %

Analýza č. 20 Výskyt hodnocených kritérií u Dívky 5

Dívka 5 měla problémovou liniaturu, jak u vstupního, tak u výstupního šetření. U vstupního se jednalo o slabiky *pa* a *li*, které Dívka 5 zapsala nad linii počáteční slabiky *Sev*.

U výstupního šetření se tento jev prokázal výrazněji. Nad linií textu se ale ocitla pouze slabika *pa*, a to ve výrazném odsazení. Tato kritéria jsme ovšem v rámci naší práce nehodnotili, proto jsou výsledky výskytu zaznamenaných v analýze hodnoceny jako 0 %.

Dívka 6

	Vstupní vyšetření			Výstupní vyšetření		
	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%
Tremor	0/ 7	0	0 %	0/ 7	0	0 %
Nadměrný přítlak	0/ 7	0	0 %	0/ 7	0	0 %

Analýza č. 21 Výskyt hodnocených kritérií u Dívky 6

U Dívky 6 jsme během vstupního ani výstupního šetření neregistrovali žádné známky výskytu hodnocených kritérií.

Poznámku uvedeme pouze k mírnému sklonu liniatury písma ve vstupním šetření, a to směrem dolů.

Dívka 7

	Vstupní vyšetření			Výstupní vyšetření		
	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%
Tremor	6/ 7	3	75 %	5/ 7	3	75 %
Nadměrný přítlak	1/ 7	1	25 %	3/ 7	2	50 %

Analýza č. 22 Výskyt hodnocených kritérií u Dívky 7

U vstupního i výstupního šetření se objevily zdvojené linie. Vstupní šetření prezentuje nedodržení stejné velikosti písma, to se postupně zmenšuje. Zaznamenali jsme výskyt tremoru u 6 písmen ze 7, jediné písmeno *s* bylo bez výraznějšího třesu. Nadměrný přítlak se projevuje u grafému *l*.

Výstupní šetření prokázalo zlepšení, bez tremoru byla napsána písmena *a* a *l*. Nadměrný přítlak ale odpovídal snaze o zachycení tvaru grafémů a výsledným zdvojeným liniím. Projevil se u písmen *e*, *v* a *p* (Příloha 14).

Dívka 8

	Vstupní vyšetření			Výstupní vyšetření		
	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%
Tremor	3/ 7	2	50 %	0/ 7	0	0 %
Nadměrný přítlak	0/ 7	0	0 %	1/ 7	1	25 %

Analýza č. 23 Výskyt hodnocených kritérií u Dívky 8

Dívka 8 projevila ve vstupním šetření 50 % výskyt tremoru, konkrétně z písmen *e*, *a*, *l*. Nadměrný přítlak se v tomto šetření neprokázal.

Výstupní šetření poukázalo na výskyt přítlaku u 1 písmena ze 7, ten se objevil u grafému *p*. Tremor se zde neobjevil ani u jednoho písmena, výskyt je tedy 0 %.

Dívka 9

	Vstupní vyšetření			Výstupní vyšetření		
	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%	Výskyt u x/ 7	Hodnocení	%
Tremor	4/ 7	2	50 %	2/ 7	1	25 %
Nadměrný přítlak	2/ 7	1	25 %	2/ 7	1	25 %

Analýza č. 24 Výskyt hodnocených kritérií u Dívky 9

U vstupního šetření dívka neudržela liniaturu, která sklouzla směrem nahoru. Velikost grafému *l* se rovnala velikosti grafému *i*. Byl zde také patrný třes, a to u písmen *e*, *v*, *a*, *l*. Nadměrný přítlak přítomen u slabiky *pa*.

Výstupní šetření prokázalo 25% výskyt obou kritérií, vždy ve 2 písmenech ze 7. U tremoru se jednalo o slabiku *pa*, u nadměrného přítlaku taktéž. Liniatura zde již byla dodržena.

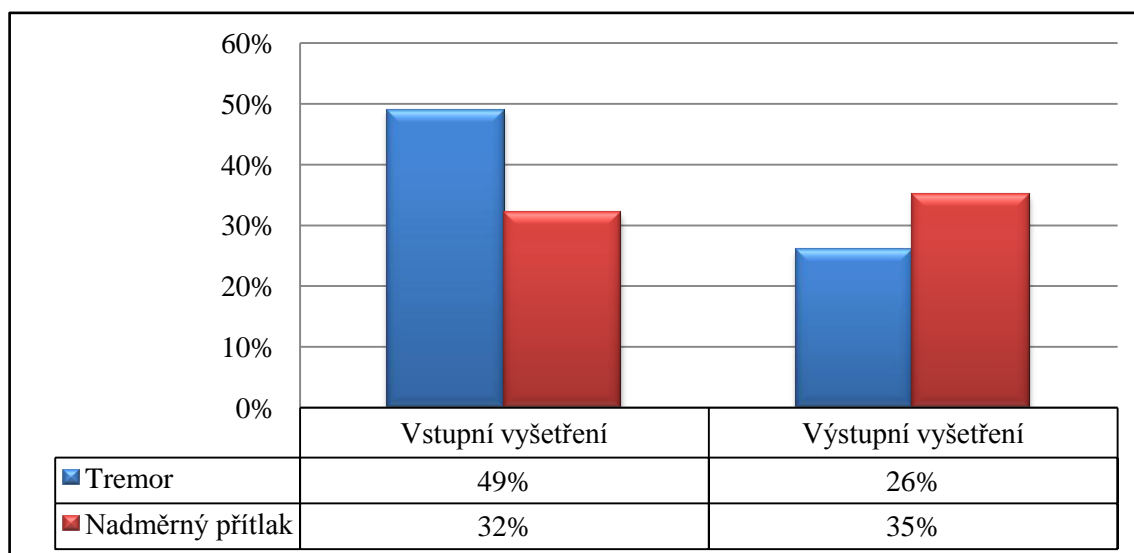
8 Analýza výsledků

Výsledky ze vstupního a výstupního šetření byly vyhodnoceny na základě modifikovaných kritérií, stanovených dle podmínek autorky práce. Vycházíme tedy z hodnocení sledovaných kritérií hodnotami od 0 do 4, což odpovídá výsledku 0 - 100 %:

- 1) **0 %**= nulová přítomnost tremoru/ nadměrného přitlaku ve větě,
- 2) **25 %**= přítomnost tremoru/ nadměrného přitlaku u 1 – 2 písmen ve větě,
- 3) **50 %**= přítomnost tremoru/ nadměrného přitlaku u 3 – 4 písmen ve větě,
- 4) **75 %**= přítomnost tremoru/ nadměrného přitlaku u 5 – 6 písmen ve větě,
- 5) **100 %**= přítomnost tremoru/ nadměrného přitlaku u 7 písmen ve větě.

Hodnotíme a srovnáváme výsledky a rozdíly mezi vstupním a výstupním vyšetřením a mezi souborem chlapců a dívek.

8.1 Vyhodnocení výskytu jednotlivých kritérií u vstupního a výstupního šetření

Graf č. 4 Zhodnocení výskytu kritérií v celém souboru

Hodnocení výskytu tremoru

Ve vstupním šetření jsme při počtu 24 respondentů zaznamenali **49 %** výskyt tremoru v celé skupině bez ohledu na pohlaví. Pouze 4 výkony se rovnaly hodnocení 0 (sledované kritérium tremoru se neobjevilo ani u jednoho grafému ve větě). Hodnocení 4, čili 100% přítomnosti tremoru, jsme ve vstupním šetření zaregistrovali u 3 respondentů.

Ve výstupním šetření, rozumíme tedy po dvouměsíční práci se Souborem grafomotorických listů, jsme opět vyšetřili 24 stejných respondentů a výskyt tremoru jsme zaregistrovali ve sníženém počtu, konkrétně tedy v **26 %**. V tomto šetření hodnoty 0 dosáhlo 8 respondentů. Můžeme tedy říci, že rozdíl 4 respondentů, u kterých se neobjevila žádná známka třesu, je výsledek statisticky významný.

Hodnocení výskytu nadměrného přitlaku

Při diagnostice nadměrného přitlaku během vstupního šetření jsme registrovali **32 %** přítomnosti tohoto sledovaného kritéria. 0 hodnotě, tedy výbornému výsledku, se ve vstupním šetření rovnalo 9 respondentů. Opačné, 4 bodové hodnoty, dosáhly 2 hodnocené děti.

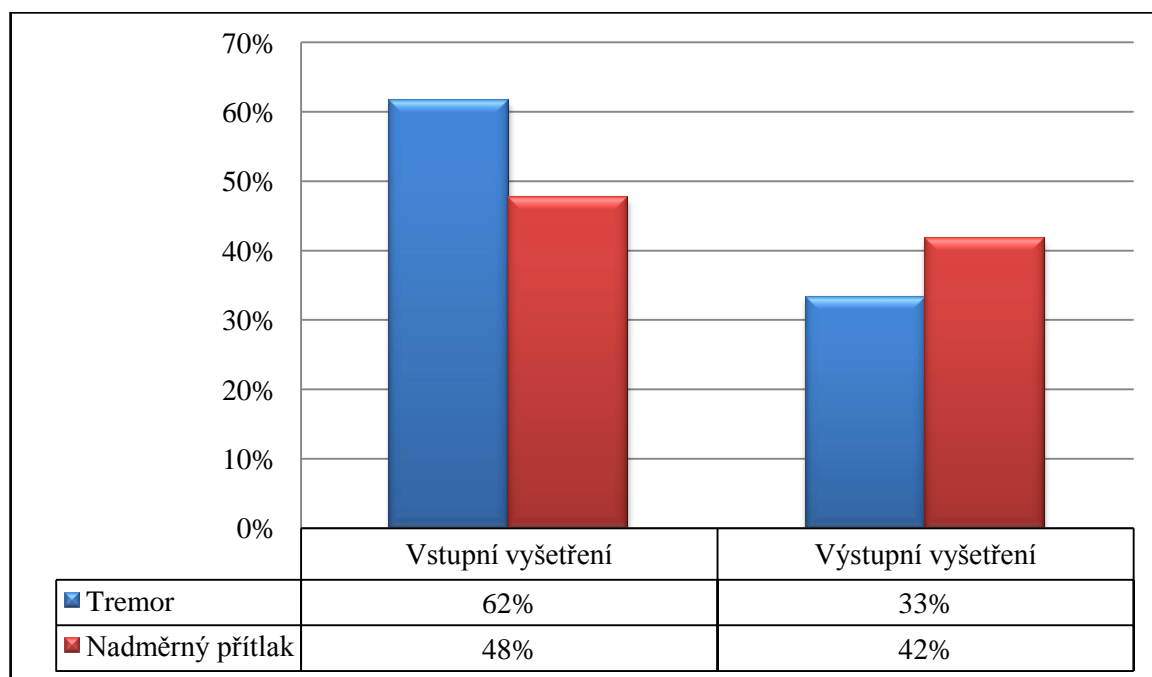
Výstupní šetření zaznamenalo mírný nárůst přítomnosti nadměrného přitlaku. Pracujeme s hodnotou **35 %**, kdy k výrazné změně došlo u počtu 0 (nulových) hodnocení. Těch ve výstupním vyšetření bylo 5, zaznamenali jsme tedy úbytek 4 respondentů. Nepřipisuji tento výsledek ale zhoršení výkonu dětí, nýbrž pracovním podmínkám a atmosféře při výstupním šetření.

8.2 Vyhodnocení výskytu kritérií u jednotlivých pohlaví

Chlapci

Ve skupině chlapců jsme nejvyšší četnost tremoru zaznamenali ve vstupním vyšetření, a to v **62 %**. Výstupní šetření vykazovalo téměř o polovinu lepší výsledek, kdy se u chlapců objevoval nadměrný třes u **33 %**. Rozdíl **29 %** (tato změna se týká 10 chlapců) odkazuje na pravděpodobný kladný výsledek práce se Souborem grafomotorických listů.

Při hodnocení nadměrného přitlaku nebyl rozdíl tak patrný, přesto z původně dosažených 48 % je i posun na nižších 42 % kladný výsledek, čili i při hodnocení tohoto kritéria u skupiny chlapců jsme zaznamenali významné 6 % zlepšení.

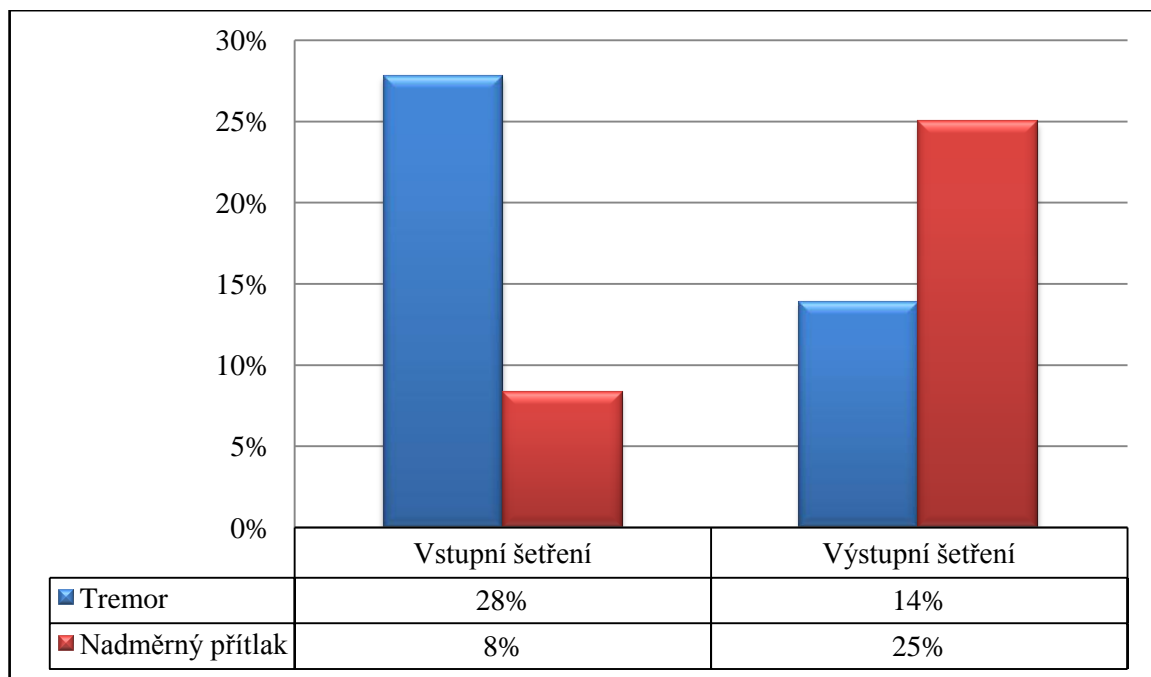

Graf č. 5 Zhodnocení výskytu kritérií u chlapců

Dívky

Četnost sledovaných kritérií u dívek nepřesáhla hranici 30% a to ani u jednoho sledovaného jevu. Vyhodnocení tremoru se ze vstupního šetření dostalo do kladných hodnot, chápeme to tedy tak, že výskyt klesl z původních 28 % na 14 %. Zaznamenali jsme tedy snížení výskytu tremoru přesně o polovinu.

Nadměrný přitlak, zaznamenaný u dívek ve výstupním šetření, byl pro nás překvapující. Klademe si otázku, co je příčinou takového nárůstu výskytu nadměrného přitlaku u dívek ve výstupním šetření. U vstupu do výzkumu jsme totiž u dívek zaregistrovali pouhých 8 % výskytu nadměrného přitlaku na psací pomůcku. Rozdíl mezi oběma vyšetřeními je 17 %, což jednoznačně vypovídá o navýšení četnosti jevu. Výsledek výstupního šetření nadměrného přitlaku u dívek je 25 %.

Graf č. 6 Zhodnocení výskytu kritérií u dívek

Při výzkumném šetření grafomotorické úrovně jsme formulovali následující výzkumné problémy:

- **Ovlivní práce alternativními technikami užitými v Souboru grafomotorických listů úroveň grafomotoriky školního začátečníka?**
- **V jaké ze dvou pozorovaných funkcí došlo k výraznějšímu zlepšení ve výstupním grafickém projevu v porovnání se vstupním šetřením?**
- **Jaké pohlaví je v porovnání vstupního a výstupního šetření úspěšnější v rámci jednotlivých kritérií?**

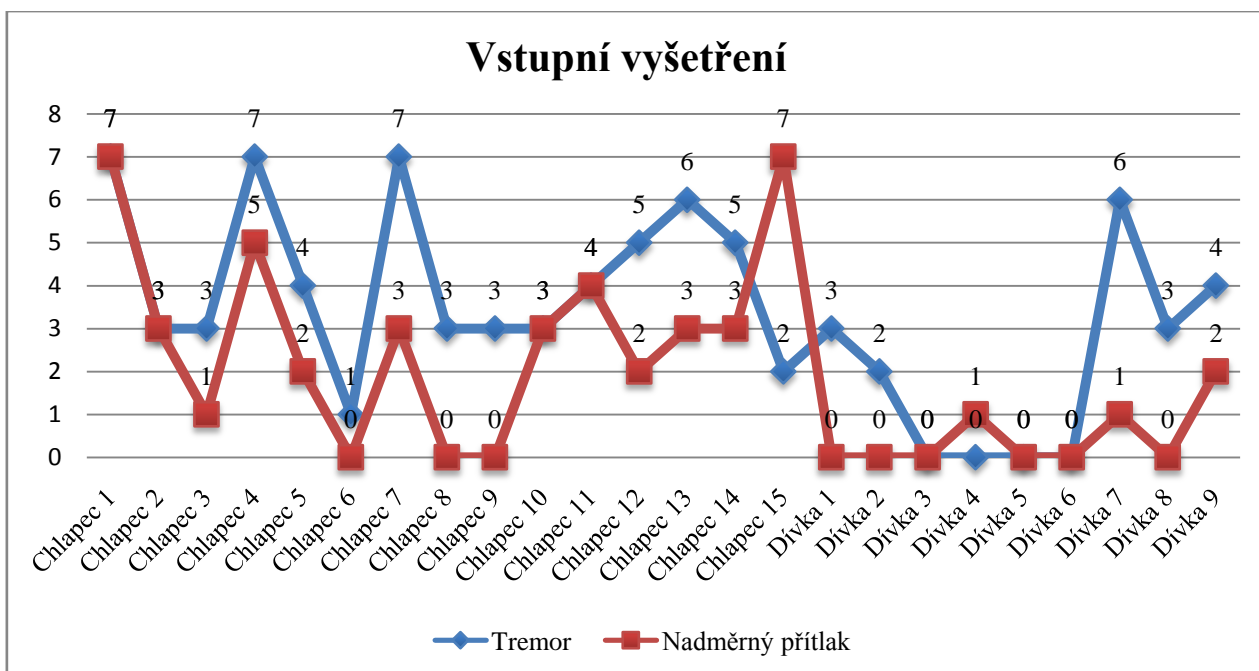
Z výsledků šetření nám vyplynuly tyto závěry:

Soubor grafomotorických listů prokazatelně ovlivnil počáteční úroveň grafomotoriky dětí. O tom vypovídá nejen výstupní šetření, ale také rozhovor s vychovatelkou, která s dětmi přichází denně do kontaktu, a posun směrem k lepším grafickým výkonům tedy hodnotí z vlastní zkušenosti při práci s nimi. Autorka práce se tudíž domnívá, že rozvoj grafomotoriky za využití alternativních technik je pro děti přínosem a je vhodné, při samozřejmé modifikaci pro cílovou věkovou skupinu, využívat je také jako prevenci grafomotorických obtíží u dětí předškolního věku.

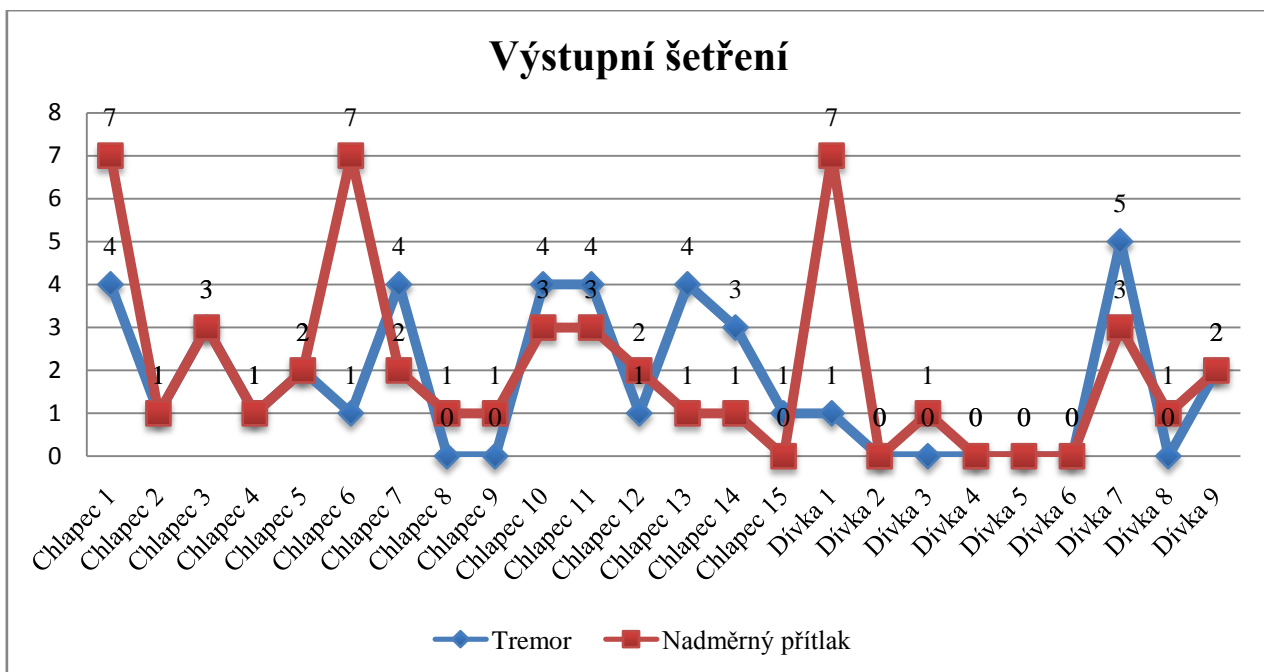
Při pozorování dvou kritérií, tremoru a nadměrného přitlaku, jsme díky důkladným analýzám stanovili závěr, že výraznější zlepšení v rámci celého souboru nastalo u tremoru, kdy 23 % rozdíl výskytu poukazuje na výraznou změnu v úrovni grafomotoriky. U nadměrného přitlaku jsme registrovali dokonce 2 % nárůst výskytu.

V rámci hodnocení pohlaví se jako úspěšnější jeví chlapci a to díky zlepšení u obou sledovaných kritérií. Výskyt tremoru se z původních 62 % snížil na 33 %, nadměrný přitlak pak z původních 48 % zaznamenal 6 % zlepšení. U dívek jsme ovšem zaznamenali zlepšení přesně u poloviny šetření v rámci hodnocení tremoru (z 28 % na 14 %). Výsledek rozboru nadměrného přitlaku u dívek ukázal zhoršení výkonu o 17 %. Domníváme se však, že tento výsledek přímo odráží povahu a snaživost dívek ve věku školního začátečníka. Nápadnou změnu ve výstupním šetření dívek tedy připisujeme výraznému snížení přítomnosti tremoru v textu, kdy se dívky pravděpodobně zaměřily na úhledné písmo a nadměrný přitlak byl tudíž ve výsledku opomíjen.

Pro konečné vyjádření a shrnutí výsledků naší práce si ve dvou následujících grafech uvedeme naměřené hodnoty u všech 24 respondentů, podílejících se na výzkumu. První graf představuje vstupní šetření a hodnoty zjištěné rozbořem písma a stanovením podílu tremoru a nadměrného přitlaku u 0 až 7 grafémů. Druhý graf zachycuje výstupní hodnoty, registrované po dvouměsíční práci dětí.

Graf č. 7 Vstupní měření

Graf č. 8 Výstupní měření

Po diskusi s vychovatelkou by autorka práce provedla v Metodickém listu některé změny, konkrétně změny týkající se pracovních listů č. 3 „Zajíčci v poli“ a listu č. 8 „Noční lampa“.

U prvního listu byl pro děti problém umístit kružnici a ovál k naznačenému bodu, který jsme již tak zdůraznily právě kvůli snadnějšímu situování tvarů. Vhodnější by bylo body prodloužit a místo umístění prvků naznačit krátkou přímkou.

U grafomotorického listu „Noční lampa“ dělalo dětem problém rozlišit jednotlivé linie lampiček v prostoru. Proto by bylo vhodnější je zakreslit do samostatných čtverců, aby děti při dokreslování ostatních lamp nepletly linky, které k té konkrétní nepatří.

Soubor pracovních listů zabral díky své velikosti delší dobu na přípravu a problémy byly také při sušení hotových prací. Vychovatelka by také, kvůli variabilnímu nábytku, na kterém děti pracovaly, upřednostnila menší formát pracovních listů. Bylo těžké se na spojených stolečcích vměstnat s A3 formátem papíru a ostatními pracovními pomůckami. Vychovatelka si individuálně upravila náročnost dle dovedností dětí, což jsme po prvotní společné konzultaci umožnili. Velmi ji překvapilo, že děti neumí v první třídě vázat tkaničky a smyčky. Problém některým dětem dělala také manipulace se svorkou, proto by autorka práce při příští realizaci takového souboru listů zvolila jiný způsob svázání či sepnutí.

Závěr

Cíl diplomové práce s názvem Rozvoj grafomotoriky u dětí předškolního věku a školních začátečníků pomocí alternativních technik, tedy vyšetřit a následně posoudit úroveň grafomotoriky školních začátečníků ve vstupním a výstupním šetření, dále navrhnout a s dětmi realizovat grafomotorické listy využívající alternativní techniky, byl splněn. Vytvořený materiál jsme shledali jako efektivní pro rozvoj grafomotoriky, a ze zjištěných nedostatků souboru pracovních listů si autorka práce odnáší praktické ponaučení pro budoucí práci.

V teoretické části jsme se prvně zaměřili na charakteristiku věkové skupiny předškolního dítěte a školního začátečníka a na jejich vývoj. Dále se již poměrně podrobně věnujeme grafomotorice, kde se zabýváme předškolní přípravou na psaní a cviky k tomu využitelnými, nebo také hygienickými předpoklady pro správné psaní. Poslední kapitola teoretické části se snaží poukázat na alternativní techniky, které se při rozvoji grafomotoriky nevyužívají tak samozřejmě, jak by mohly. Naším záměrem byla snaha poukázat na možné kombinace tradičního pojetí rozvoje grafomotoriky spolu s alternativními technikami, které jsme využili v praktické části našeho výzkumu, v Souboru grafomotorických listů.

V praktické části jsme se snažili pomocí vymezení výzkumných problémů odpovědět na to, zda a jak rozvoj grafomotoriky alternativními technikami ovlivní úroveň grafomotoriky dětí. Věnovali jsme se charakteristice použitých metod i materiálů, vytvořených speciálně pro tuto práci. Z výsledků provedených analýz grafického výkonu dětí nám vyplynulo, že významněji se, prostřednictvím práce se Souborem grafomotorických listů, podařilo zapůsobit na snížení výskytu tremoru. Ve výstupním šetření jsme zaznamenali 23 % rozdíl. Při hodnocení nadměrného přitlaku se nám podařilo zaregistrovat nepředpokládaný 2% nárůst výskytu. V porovnání jednotlivých pohlaví se zdařilo dívkám snížit výskyt tremoru přesně u poloviny ze všech zúčastněných dívek, což je o jednoho více než u chlapců. Ti byli ovšem úspěšnější ve zlepšení se v obou sledovaných kritériích. Domníváme se proto, že výzkumné problémy stanovené v úvodu praktické části, se nám podařilo vyšetřit, posoudit a výsledky přesně formulovat.

Práce ve své celkové podstatě byla velmi přínosná nejen autorce práce, ale také dětem, které dokázaly během dvou měsíců prokazatelně pozvednout celkovou úroveň svého grafického projevu.

Seznam použité literatury

- ALLEN, K. E.; MAROTZ, L. R. *Přehled vývoje dítěte od prenatálního období do 8 let*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2002. 187 s. ISBN 80-717-8614-4.
- BACUS-LINDROTH, A. *Vaše dítě ve věku od 3 do 6 let*. Vyd. 1. Praha : Portál, c2004. 174 s. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-7178-862-7.
- BEDNÁŘOVÁ, J. *Mezi námi pastelkami : grafomotorická cvičení a rozvoj kresby pro děti od 3 do 5 let*. 1. díl. Brno : Computer Press, 2005. 64 s. Dětská naučná edice. ISBN 80-251-0809-0.
- BEDNÁŘOVÁ, J.; ŠMARDOVÁ V. *Rozvoj grafomotoriky: jak rozvíjet kreslení a psaní*. Vyd. 1. 2006: Brno: Computer Press, 80 s. ISBN 80-251-0977-1.
- DVOŘÁK, J. *Logopedický slovník : Terminologický a výkladový*. Vyd.1. Žďár nad Sázavou : Logopedické centrum, 1998. 192 s. ISBN 80-238-2655-7.
- JANHUBOVÁ, Z. [osobní sdělení v rámci Stimulačního kurzu pro předškoláky a pro děti s odloženou školní docházkou, Zábřeh na Moravě, 2. 3. 2013]
- JIRÁSEK, J. Diagnostika školní zralosti. In ŠVANCARA, J. a kol. *Diagnostika psychického vývoje*. 3. upr. vyd. Praha: Avicenum, 1980, 248 – 262 s.
- KLENKOVÁ, J. *Kapitoly z logopedie. 1*. Brno : Paido, 1996. 93 s. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-859-3141-9.
- KOHL, M. F. *Výtvarné činnosti pro malé děti*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2004. 127 s. Nápad, hry, tvořivost. ISBN 80-7178-891-0.
- KŘIŠŤANOVÁ, L. *Diagnostika laterality a metodika psaní levou rukou*. Hradec Králové : Gaudeamus, 1998. 45 s. ISBN 80-7041-914-8.
- KUTÁLKOVÁ, D. *Jak připravit dítě do 1. třídy: rozvoj obratnosti, smyslové vnímání, řeč, náměty na hry, kresba, školní zralost*. Vyd.1.Praha: Grada, 2005, 168 s. ISBN 80-247-1040-4.
- LOOSEOVÁ, A., C.; PIEKERTO VÁ, N.; DIENEROVÁ, G. *Grafomotorika pro děti předškolního věku : cvičení pro děti ve věku od 4 do 8 let*. Vyd. 2. Praha : Portál, 2007. 166 s. ISBN 978-80-7367-256-0.

- MACKO, A. *Výtvarné techniky 1*. Vyd. 1. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1975. 85 s.
- MLČÁKOVÁ, R. Grafomotorika. In VRBOVÁ, R. a kol. *Katalog posuzování míry speciálních vzdělávacích potřeb - část II*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2012, 61- 66 s. ISBN 978-80-244-3056-0.
- MLČÁKOVÁ, R. *Grafomotorika a počáteční psaní*. Vyd. 1. Praha 7: Grada, 2009, 223 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-2630-4.
- MLČOCHOVÁ, M. *Šimonovy pracovní listy 3 : Dokreslování*. 2. uprav. vyd. Praha : Portál, 2005. 32 s. ISBN 80-7367-004-6.
- PENC, V. *Metodika psaní*. 2. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1961. 91 s.
- PETROVÁ, A. Období mladšího školního věku. In ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. et al. *Přehled vývojové psychologie*. 2. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. 93 – 100 s. ISBN 978-80-2442-141-4.
- PILAŘOVÁ, M. *Šimonovy pracovní listy 5: než začnu psát, budu si s pastelkou hrát : předlohy pro kopírování, Grafomotorická cvičení*. 3. vyd. Praha : Portál, 2002. 32 l. ISBN 80-7178-659-4.
- PLEVOVÁ, I. Období předškolního věku. In ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. et al. *Přehled vývojové psychologie*. 2. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. 68 – 72 s. ISBN 978-80-2442-141-4.
- PLEVOVÁ, I.; PETROVÁ, A. Dětská kresba a zvláštnosti dětské psychiky. In ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. et al. *Přehled vývojové psychologie*. 2. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. 73 - 83 s. ISBN 978-80-2442-141-4.
- POLIŠENSKÝ, J.; PAŘÍZEK, V. *Jan Amos Komenský a jeho odkaz dnešku*. 1. vyd. Pludková. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, 178 s. Z dějin pedagogiky. ISBN 14-212-87.
- PRŮCHA, J. (ed.) *Pedagogická encyklopedie*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2009. 935 s. ISBN 978-80-7367-546-2.

PRŮCHA, J.; WALTEROVÁ, E.; MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Nové, rozš. a aktualiz. vyd. Praha : Portál, 2009. 395 s. ISBN 978-80-7367-647-6.

PUGNEROVÁ, M. Období prenatální, perinatální, postnatální. In ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, J. et al. *Přehled vývojové psychologie*. 2. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2008. 32 – 48 s. ISBN 978-80-2442-141-4.

RUSEK, L. *Nekonvenční výtvarné techniky*. Olomouc : Krajský pedagogický ústav, ix, 53 s.

ŘÁDA, J. *Výjimečné děti : metodická příručka pro zvláštní školy*. 1. vyd. Praha : Septima, 1993. 80 s. ISBN 80-85801-13-2.

SOVÁK, M. *Výchova leváků v rodině*. 2. vyd. V Praze : Státní pedagogické nakladatelství, 1961. 81 s.

SVOBODA, P. *Cvičení pro rozvoj jemné motoriky a psaní : k výuce psaní, domácí přípravě školáků a ke vzdělávání dětí s dysgrafií*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2009. 55 s. ISBN 978-80-7367-545-5.

ŠNÝDROVÁ, I. *Psychodiagnostika*. Vyd. 1. Praha : Grada Publishing, 2008. 143 s. Psyché. ISBN 978-80-247-2165-1.

ŠUBOVÁ, L. *Předpoklady pro čtení a psaní: Příprava dětí pro vstup do základní školy*. 1. vyd. Doloplazy: Votobia Olomouc, 2006. ISBN 80-7220-278-2. 38 s.

TŘESOHLAVÁ, Z.; KŇOURKOVÁ, M.; ČERNÁ, M. *Dříve než půjde do školy : lehká mozková dysfunkce v předškolním věku*. 1. vyd. Praha : Avicenum, 1990. 121 s. ISBN 80-201-0015-6.

UŽDIL, J. *Čáry, klikyháky, paňáci a auta : výtvarný projev a psychický život dítěte*. 5. přeprac. a dopl. vyd., v Portálu 1. Praha : Portál, 2002. 125 s. ISBN 80-7178-599-7.

ZELINKOVÁ, O. *Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program*. Vyd. 2. Praha : Portál, 2007. 207 s. Pedagogická praxe. ISBN 978-80-7367-326-0.

Elektronické zdroje

CARLSON, K.; CUNNINGHAM, J. L. *Effect of pencil diameter on the graphomotor skill of preschoolers. Early Childhood Research Quarterly*, 5(2), 279-293. [online]. (1990). [cit. 2013-01-15]. Dostupné z: <http://search.proquest.com/docview/62979515?accountid=16730>.

JOHNOVÁ, J. Jak správně psát, jak správně kreslit. *Jak správně psát* [online]. 2010 [cit. 2013-04-10]. Dostupné z: <http://www.jak-spravne-psat.cz/cs/Cim-psat-a-kreslit#.UWXGTJOpq0c>.

Napiš to do písku: *Hravé kreslení pro rozvoj koncentrace, jemné motoriky a koordinace pohybů* [online]. 24. 5. 2011 [cit. 2013-04-11]. In Benjamín, 2011. Dostupné z: http://www.benjamin.cz/file_system/cs-navods-1-5938.pdf.

Oxford Dictionaries. *Oxford Dictionaries: The world's most trusted dictionaries* [online]. 2013 [cit. 2013-03-24]. Dostupné z: <http://oxforddictionaries.com/definition/english/alternative?q=alternative+>.

THORNE, G. *Graphomotor skills: why some kids hate to write: Description of Graphomotor Skills. Center for development and Learning* [online]. (19.9.2012) [cit. 2013-03-24]. Dostupné z: <http://www.cdl.org/resource-library/articles/graphomotor.php>.

Seznam obrázků

Obr. 1 První skupina uvolňovacích cviků (Převzato z: BEDNÁŘOVÁ, J.; ŠMARDOVÁ V. *Rozvoj grafomotoriky: jak rozvíjet kreslení a psaní*. Vyd. 1. 2006: Brno: Computer Press, 80 s. ISBN 80-251-0977-1.)

Obr. 2 Druhá skupina uvolňovacích cviků (Převzato z: BEDNÁŘOVÁ, J.; ŠMARDOVÁ V. *Rozvoj grafomotoriky: jak rozvíjet kreslení a psaní*. Vyd. 1. 2006: Brno: Computer Press, 80 s. ISBN 80-251-0977-1.)

Obr. 3 Třetí skupina uvolňovacích cviků (Převzato z: BEDNÁŘOVÁ, J.; ŠMARDOVÁ V. *Rozvoj grafomotoriky: jak rozvíjet kreslení a psaní*. Vyd. 1. 2006: Brno: Computer Press, 80 s. ISBN 80-251-0977-1.)

Obr. 4 Návčik koordinované práce levé a pravé ruky v pískovničece (Převzato z: Napiš to do písku: *Hravé kreslení pro rozvoj koncentrace, jemné motoriky a koordinace pohybů* [online]. 2011, 24.5.2011 [cit. 2013-04-11]. In Benjamin. Dostupné z: http://www.benjamin.cz/file_system/cs-navods-1-5938.pdf)

Obr. 5 Základní prvky první skupiny (Převzato z: BEDNÁŘOVÁ, J.; ŠMARDOVÁ V. *Rozvoj grafomotoriky: jak rozvíjet kreslení a psaní*. Vyd. 1. 2006: Brno: Computer Press, 80 s. ISBN 80-251-0977-1.)

Obr. 6 Základní prvky druhé skupiny (Převzato z: BEDNÁŘOVÁ, J.; ŠMARDOVÁ V. *Rozvoj grafomotoriky: jak rozvíjet kreslení a psaní*. Vyd. 1. 2006: Brno: Computer Press, 80 s. ISBN 80-251-0977-1.)

Obr. 7 Základní prvky třetí skupiny (Převzato z: BEDNÁŘOVÁ, J.; ŠMARDOVÁ V. *Rozvoj grafomotoriky: jak rozvíjet kreslení a psaní*. Vyd. 1. 2006: Brno: Computer Press, 80 s. ISBN 80-251-0977-1.)

Obr. 8 Základní prvky čtvrté skupiny (Převzato z: BEDNÁŘOVÁ, J.; ŠMARDOVÁ V. *Rozvoj grafomotoriky: jak rozvíjet kreslení a psaní*. Vyd. 1. 2006: Brno: Computer Press, 80 s. ISBN 80-251-0977-1.)

Obr. 9 Nesprávné úchopy psacího náčiní (Převzato z: BEDNÁŘOVÁ, J.; ŠMARDOVÁ V. *Rozvoj grafomotoriky: jak rozvíjet kreslení a psaní*. Vyd. 1. 2006: Brno: Computer Press, 80 s. ISBN 80-251-0977-1.)

Obr. 10 Správný úchop leváka i praváka (Převzato z: BEDNÁŘOVÁ, J.; ŠMARDOVÁ V. *Rozvoj grafomotoriky: jak rozvíjet kreslení a psaní*. Vyd. 1. 2006: Brno: Computer Press, 80 s. ISBN 80-251-0977-1.)

Obr. 11 Doporučený způsob psaní levou rukou (Převzato z: KŘIŠŤANOVÁ, L. *Diagnostika laterality a metodika psaní levou rukou* . Hradec Králové : Gaudeamus, 1998. 45 s. ISBN 80-7041-914-8.)

Obr. 12 Nevhodné drápovité držení psací potřeby levou rukou (Převzato z: KŘIŠŤANOVÁ, L. *Diagnostika laterality a metodika psaní levou rukou* . Hradec Králové : Gaudeamus, 1998. 45 s. ISBN 80-7041-914-8.)

Seznam tabulek

Tabulka č. 1 Věková tabulka chlapců

Tabulka č. 2 Věková tabulka dívek

Tabulka č. 3 Přehled pracovních listů a jejich cílů

Tabulka č. 4 Vyjádření úbytku funkce dle Katalogu posuzování míry speciálních vzdělávacích potřeb, část II. (2012)

Tabulka č. 5 Modifikace hodnocení při posuzování úbytku funkce

Analýza č. 1 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 1

Analýza č. 2 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 2

Analýza č. 3 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 3

Analýza č. 4 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 4

Analýza č. 5 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 5

Analýza č. 6 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 6

Analýza č. 7 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 7

Analýza č. 8 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 8

Analýza č. 9 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 9

Analýza č. 10 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 10

Analýza č. 11 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 11

Analýza č. 12 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 12

Analýza č. 13 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 13

Analýza č. 14 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 14

Analýza č. 15 Výskyt hodnocených kritérií u Chlapce 15

Analýza č. 16 Výskyt hodnocených kritérií u Dívky 1

Analýza č. 17 Výskyt hodnocených kritérií u Dívky 2

Analýza č. 18 Výskyt hodnocených kritérií u Dívky 3

Analýza č. 19 Výskyt hodnocených kritérií u Dívky 4

Analýza č. 20 Výskyt hodnocených kritérií u Dívky 5

Analýza č. 21 Výskyt hodnocených kritérií u Dívky 6

Analýza č. 22 Výskyt hodnocených kritérií u Dívky 7

Analýza č. 23 Výskyt hodnocených kritérií u Dívky 8

Analýza č. 24 Výskyt hodnocených kritérií u Dívky 9

Seznam grafů

Graf č. 1 Vzorek šetření dle pohlaví

Graf č. 2 Vzorek šetření dle věku

Graf č. 3 Souhlas rodičů

Graf č. 4 Zhodnocení výskytu kritérií v celém souboru

Graf č. 5 Zhodnocení výskytu kritérií u chlapců

Graf č. 6 Zhodnocení výskytu kritérií u dívek

Graf č. 7 Vstupní měření

Graf č. 8 Výstupní měření

Seznam příloh

Příloha 1 Záznamový list pozorování kreslení prvků písma

Příloha 2 Tabulka vhodnosti a přiměřenosti nekonvenčních technik věku žáků

Příloha 3 Metodický list

Příloha 4 Pracovní list č. 1 V kuchyni

Příloha 5 Pracovní list č. 2 Balónky

Příloha 6 Pracovní list č. 3 Zajíčci v poli

Příloha 7 Pracovní list č. 4 Okénko se záclonou

Příloha 8 Pracovní list č. 5 Dřevěný plot

Příloha 9 Pracovní list č. 6 Telefonní linka

Příloha 10 Pracovní list č. 7 Bratři berani

Příloha 11 Pracovní list č. 8 Noční lampa

Příloha 12 Pracovní list č. 9 Had

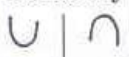
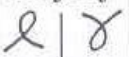
Příloha 13 Pracovní list č. 10 Kuželky

Příloha 14 Ukázky vstupního/ výstupního šetření

Příloha 15 Ukázky výtvarného zpracování Souboru grafomotorických listů

Příloha 1

Záznamový list pozorování kreslení prvků písma

Akcenty	Prvky Tečka ● Kroužek ○	Libovolná čárka 	Cílená čárka 	Obloučky 	Smyčky 	Celkový dojem
Velikost						
Tempo						
Tlak						
Směr						
Přesnost						
Celkový dojem						
Legenda:	vysoko, případně dobře: ↑ nenápadně: → dobrá tendence: ↗					
	správně: vlevo a směr písma: např. doleva ↓ vpravo a směr písma: např. doprava ↘					
	nízko, případně nezrale: ↘ střídavě: ↖ nápadná tendence: ↗					

Tabulka vhodnosti a přiměřenosti nekonvenčních technik věku žáků

TABULKA VHODNOSTI A PŘIMĚŘENOSTI NEKONVENČNÍCH TECHNIK VĚKU ŽÁKŮ +/

T e c h n i k a	V ě k o v ý s t u p e ň ž á k ů :															
	roč.:	před-	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
	věk:	šk.v.	6	7	8	9	10	11	12	13	14					
Tužka, pastel, krycí barvy, plastelína																
Negativní stopa voskov.pastelů																
Vytrhovánky z barevných papírů																
Vystřihovánky																
Škrobová technika																
Papírová mozaika																
Malba pod sklem																
Gumotisk																
Bramborová tiskátka																
Protiskové monotypy																
Suchá jehla v umělých hmotách																
Skládané obrázky z různých materiálů																
Prostorové práce z papíru																
Plošné práce z drátu																
Technika škrábaných vosk.pastelů																
Mäserova deska nebo její imitace																
Prostorové práce z drátu																
Tepání plechu																
Olejoyé barevné monotypy																
Textilní aplikace																
Koláže z vystřihaných nebo vytrhaných obrázků																
Tisk z lepenky																
Tisk z řezaného kartonu																
Tisk z koláže																
Technika písku na skle																
Mozaika z kamínků nebo střípků																
Samorosty																
Frotáže																
Technika smývané tuše																

+ / Vhodností a přiměřeností věku žáků rozumím předpoklad cílevědomé práce, porozumění specifičnosti materiálu i technického postupu, uplatnění všech výchovných možností. Uvedené techniky mohou ovšem zkoušet a provádět i vyspělejší žáci nižších věkových stupňů.

Metodický list

Milá paní vychovatelko.

Máte před sebou Soubor grafomotorických listů, které jsem vytvořila v rámci mé diplomové práce pod názvem **Rozvoj grafomotoriky u dětí předškolního věku a školních začátečníků pomocí alternativních technik.**

Jedná se o pracovní soubor složený z 20 listů formátu A3, obsahující 10 různých grafomotorických cvičení (v Souboru je jeden list vždy dvakrát). Práce je zaměřena nejen na rozvoj kružnic, oválů, horního a spodního oblouku, horní a spodní kličky a zátrhů, ale snažila jsem se vytvořit takovou pracovní pomůcku, která by dětem poskytla přípravu na psaní intenzivnějším rozvojem jemné motoriky.

Velká spousta grafomotorických listů spočívá v tradičním použití tužky či pastelky k obtažení předkresleného, ale již nemotivuje k využívání vlastního těla, popř. jiných, lehce dostupných materiálů, které by mohly rozvoj grafomotoriky a jemné motoriky umocnit. Pro příklad Vám uvedu, či spíše připomenu, velkou zásobu činností, které i Vy můžete se svými dětmi ve školní družině využívat a cíleně tak přispívat k rozvoji grafomotoriky dětí.

Rukodělné činnosti

Navlékání korálků, knoflíků, těstovin, plodů.

Přišívání knoflíků, prošívání látky.

Modelování pomocí plastelíny, hlíny, těsta – hmota se mačká, uždibuje, slepuje, válí.

Malování prstovými barvami, temperovými a vodovými barvami.

Mačkání papíru.

Stříhání.

Vytrhávání z papíru.

Lepení.

Úkony spojené se sebeobsluhou

Zapínání knoflíků, zipů, přezky, navlékání ponožek, oblékání.

Oblékání panenek.

Stavebnice, společenské hry

Práce s různorodými stavebnicemi – je vhodné se vzrůstající koordinací pohybů, vyhledávat stavebnice s menšími dílky.

Skládání kostek, mozaiek.

Společenské hry.

Pomoc při každodenních činnostech

Hnětení těsta, vykrajování, míchání, krájení zeleniny, přesypávání, mletí koření.

Věšení prádla.

Zamykání, odemykání, rozsvěcení světel.

Listování v knize po jednotlivých listech.

Motání klubíček vlny.

Šroubování – uzávěry lahví.

Práce s nářadím.

V pracovních listech, které nyní leží před Vámi, jsem se snažila některé činnosti a výtvarné techniky použít. Aby práce s nimi pro Vás nebyla tak náročná, dovolila jsem si uvést v „Metodickém listu“ vždy dvě varianty práce s jednotlivými grafomotorickými listy ze Souboru. Na další straně máte, snad přehledně a jasně, představenou strukturu textu tohoto metodického doporučení a jistá návrhy pro práci se Souborem. Pokud budete mít v průběhu práce jakýkoliv dotaz, neváhejte se na mne obrátit.

V Souboru grafomotorických listů naleznete vždy 2x :

Pracovní list č. 1/ č. 11	V kuchyni
Pracovní list č. 2/ č. 12	Balónky
Pracovní list č. 3/ č. 13	Zajíčci v poli
Pracovní list č. 4/ č. 14	Okénko se záclonou
Pracovní list č. 5/ č. 15	Dřevěný plot
Pracovní list č. 6/ č. 16	Telefonní linka
Pracovní list č. 7/ č. 17	Bratři berani
Pracovní list č. 8/ č. 18	Noční lampa
Pracovní list č. 9/ č. 19	Had
Pracovní list č. 10/ č. 20	Kuželky

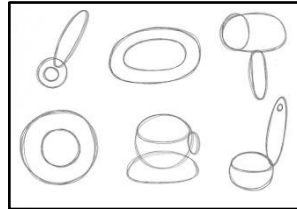
Tímto bych Vám chtěla vyjádřit velké díky za pomoc při realizaci praktické části mé diplomové práce a popřát bezproblémový průběh a znatelné výsledky, které jistě oceníte nejen Vy ve školní družině, ale především samotné děti a jejich rodiče.

Chrástková Hana

Příklad a vysvětlení 1. grafomotorického listu

Název: Např. Grafomotorický list „V kuchyni“

Ikona: Odkazuje Vás na konkrétní list ze Souboru grafomotorických listů.

Cíl: Seznamuje s náplní listu, o nácvik jakého prvku/ prvků nám jde.

Básnička: Představuje motivační text originálně vymyšlený ke každému listu. Slouží k jednoduchému uvolnění ramenního kloubu, lokte, zápěstí a prstů. Cvičíme jej ke každému listu a na větším prostranství (např. na koberci), kde má okolo sebe každé dítě dostatek prostoru.

Naběračka k paličce,

(Kroužíme pažemi směrem ven,

čaj zas patří ke lžičce.

kroužíme pažemi směrem dovnitř,

Talíř kreslím malý, velký,

kroužíme lokty směrem ven,

mám hluboký a mám i mělký.

kroužíme lokty směrem dovnitř,

Co znám zbývá, kamarádi?

kroužíme zápěstím směrem ven, dovnitř,

Barvičkami jej rozesmáti.

roztahujeme a „mačkáme“ prsty do dlaně.)

Varianta č. 1: Doporučená technika, pomůcky a postup ke zpracování prvního listu ze dvou.

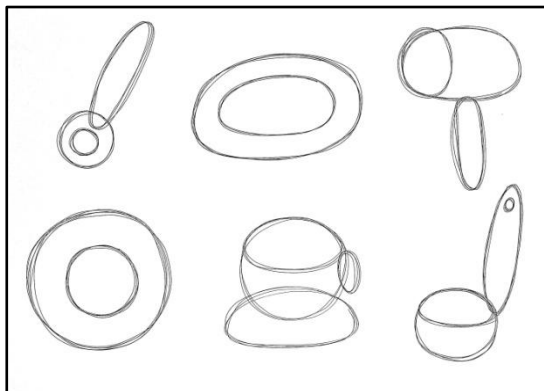
Varianta č. 2: Doporučená technika, pomůcky a postup ke zpracování druhého listu ze dvou.

U obou variant je samozřejmě v praxi neproveditelné, aby děti alternativními technikami zvládly během určité doby celý pracovní list. Proto doporučenou psací potřebou (tužka, voskovka, aj.) obtáhnou celý prvek na pracovním listu a např. lepení vaty, či jinou uvedenou náročnější techniku využijí minimálně na 3- 5 prvcích doporučených na konkrétním listu.

Pracovní list č. 1

V kuchyni

Cíl: nácvik kružnice a oválu

Básnička: *Naběračka k paličce,
čaj zas patří ke lžičce.
Talíř kreslím malý, velký,
mám hluboký a mám i mělký.
Co znám zbývá, kamarádi?
Barvičkami jej rozesmáti.*

Varianta č. 1

Pomůcky: tužka č. 1, papír vel. A3, vodové barvy, štětec, voda, cukr, lepidlo Herkules

Postup: Tužkou obtahujeme kuchyňské nádobí, čímž trénujeme požadované tvary kružnic a oblouků. Poté se pokusíme obrázky vytrhat a nalepit na další papír velikosti A3. Spojíme obrázky, které k sobě patří dle říkanky, a to buď rovnou čarou, nebo křivkou (dle rozmístění tvarů na papíře). Malujeme na nádobí vodovými barvami různé ozdoby a ornamenty.

Varianta č. 2

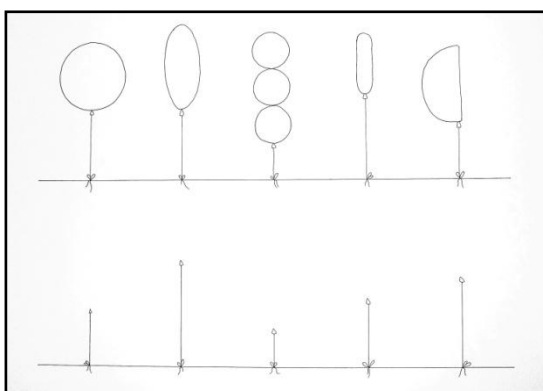
Pomůcky: pastelky, injekční stříkačky (větší), lepidlo Herkules, temperové barvy

Postup: Do injekční stříkačky učitelka přichystá náplň z Herkulesu a barevné tempery, v poměru 1:1. Poté opatrně stlačujeme píst a vytváříme barevnou linku po

obvodu nádobí a kuchyňských pomůcek. Grafomotorický list necháme zaschnout, a to alespoň po dobu půl hodiny. Poté můžeme dokreslit pastelkami vlastní motivy na nádobí, talířky a hrneček.

Pracovní list č. 2

Balónky

Cíl: nácvik kružnice a oválu

Básnička: *Balóny letí čím dál výš,
k oblakům jsou blíž a blíž.
My si s nimi chceme hrát,
barvičkami pošimrat.
Přivažme je pevně k zemi,
budeme si hrát pak se všemi.*

Varianta č. 1

Pomůcky: barevné pastelky, obrázky z novin, časopisů, popř. ubrousky

Postup: Pastelkami obkreslíme tvary balonku a ke spodním mašlím dokreslíme balonky dle vlastní fantazie. Z novin či časopisů vytrháme tvary velikostně podobné tvarům našich balonů a nalepíme je na správné místo.

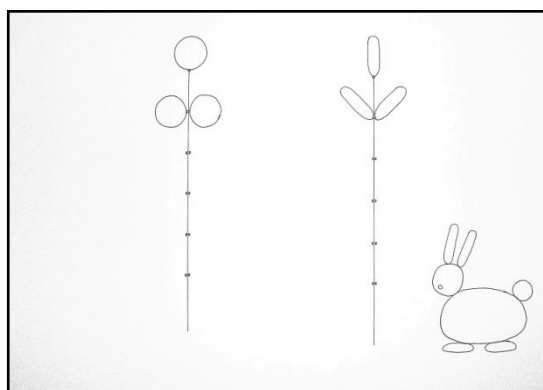
Varianta č. 2

Pomůcky: voskovky, tuž, štětec, tužka pentelka

Postup: Tvary balonku na spodní lince dokreslíme dle vlastní fantazie a pak horní i spodní řadu co nejpeštěji vymalujeme pomocí voskovek. Poté opatrně použijeme pentelku k vyškrabání různých ornamentů, které se nám budou postupně odkrývat.

Pracovní list č. 3

Zajíčci v poli

Cíl: nácvik kružnice a oválu

Básnička: *Zrna, zrna, zrníčka,
jsou zralá od sluníčka.
Zajíček tam zrovna hopsá,
proskakuje klasy prosa.*

Varianta č. 1

Pomůcky: tužka č. 1, temperové barvy, gumové rukavice

Postup: Nakreslíme kruhy a ovály dle předkreslených teček tužkou č. 1. Zkusíme nakreslit také zajíčky (alespoň dva další). Po dokreslení si děti navléknou rukavice a metodou „tupování“ zaplní barvami klasy i zajíčky.

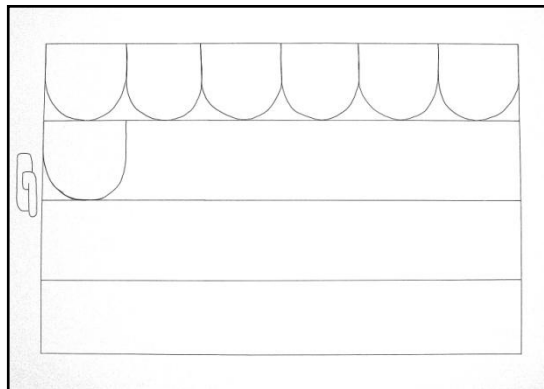
Varianta č.2

Pomůcky: tužka č. 1, lepidlo Herkules, štětec, písek/ rýže/ zrna, noviny na podložení

Postup: Tužkou provedeme naznačené úkoly. Potom štětcem, namočeným do lepidla přetřeme všechny kružnice i ovály, které jsme na papír dokreslili. Opatrně na potřená místa sypeme písek či jiné dostupné materiály. Obrázek necháme zaschnout.

Pracovní list č. 4

Okénko se záclonou

Cíl: nácvik dolního oblouku

Básnička: *Krajka, krajka, kraječka,
věšela ji děvečka.
Podívá se do kraje,
jak příroda krásná je.
A co ty vidíš z tvého okna?
Všechno možné, maluj hnedka.*

Varianta č. 1

Pomůcky: tužka č. 1, krajková látka či jinak perforovaný materiál (papírový ubrousek pod dort, houbu, smirkový papír, vlnkovaný papír, aj.), vodové barvy, štětec

Postup: Tužkou kreslíme požadované tvary. Vystříháme z krajky nebo jiného dostupného materiálu jeden až dva oblouky a ty potřeme barvou. Látku otiskujeme na předkreslené dolní oblouky a tvoříme tak barevnou záclonu.

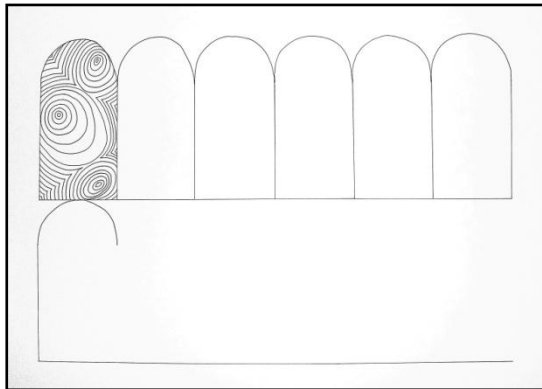
Varianta č. 2

Pomůcky: barevné pastelky, inkoust, štětec, zmizík

Postup: Pastelkami vytvoříme dle vlastních představ barevnou záclonu, ale vynecháme spodní pruh v okně. Ten celý zatřeme inkoustem a necháme zaschnout. Zmizíkem pak kreslíme krajinu a věci, jako bychom se dívali z našeho okna ven, do přírody/ do města/aj.

Pracovní list č. 5

Dřevěný plot

Cíl: nácvik horního oblouku

Básnička: *Laťka vedle laťky stojí,
svými suky se vychloubají.
„Ukazují na náš věk,
kruh a kroužek, to je let!“*

Varianta č. 1

Pomůcky: barevné pastelky

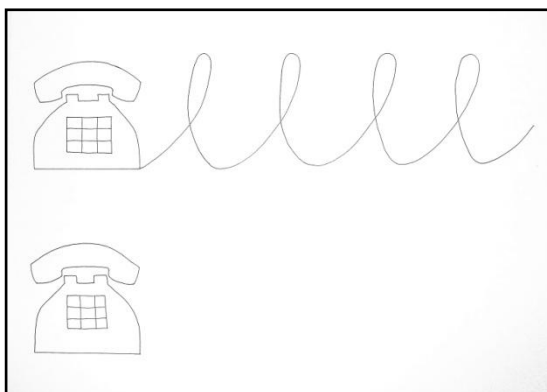
Postup: Plot dotvoříme pomocí pastelek, horní i spodní řadu. Pastelky použijeme také ke kreslení dřevěných suků. Snažíme se zaplnit celý prostor jednotlivých prken, minimálně prvních třech. Ostatní laťky ozdobíme dle fantazie.

Varianta č. 2

Pomůcky: pastelky, barevný (nejlépe zelený papír), nůžky, lepidlo

Postup: Laťkovému plotu dokreslíme letokruhy pastelkami dle fantazie a pak se pokusíme vytvořit trávník, do kterého je plot zasazen. Ze zeleného papíru natrháme proužky (4ks: výška cca 6 cm, šířka cca 18 cm). Ty pak natrháme vždy jen do půlky své výšky. Pomocí tužky se jednotlivé proužky pokusíme „natočit“ (namotáme proužek papíru na tužku a hrany uhladíme) a trávník pak nalepíme k dozdobenému plotu.

Telefonní linka

Cíl: nácvik horní kličky

Básnička: *Volám, volám na kraj světa,
už to umím, žádná věda!
Chci pozdravit tetu v Řecku,
slyším křoupe, z oliv pecku.
Pak to zvednou v Americe,
ruším je při matematice.
Nakonec chci mluvit česky,
doma dobře, doma hezky.*

Varianta č. 1

Pomůcky: tužka č. 1, hřebíček, plst' či jiná měkká látka, vlna

Postup: Horní kličku nakreslíme tužkou, poté celou linku dírkujeme hřebíčkem. List papíru musí být podložen měkkou látkou, např. plstí. Vlnu nastříhanou na asi 20 cm poté provlékáme některé dírky a snažíme se vázat uzly či mašličky.

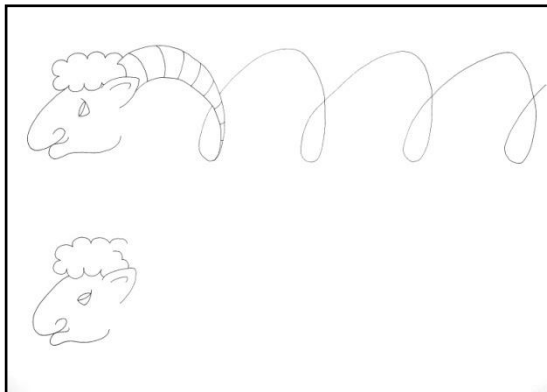
Varianta č. 2

Pomůcky: voskovky, vodové barvy, štětec

Postup: Horní kličku procvičíme pomocí voskovek, a to těch barev, které představují barvy vlajky České republiky (modrá, červená, bílá). Snažíme se vykreslit každou smyčku jinou barvou. Poté přetřeme vodovými barvami.

Pracovní list č. 7

Bratři berani

Cíl: nácvik spodní kličky

Básnička: *Beran rohy vystrkuje,
jeho bráška pokukuje.
Ty máš ale krásné rohy,
ke stočení mají vlohy.
Já mám taky takové,
vždyť jsme přeci bráškové!*

Varianta č. 1

Pomůcky: tužka č. 1, vata, lepidlo

Postup: Tužkou nacvičíme dolní kličku. Pak nalepíme beránkům vatu jako srst. Zkoušíme dotekem prstů drsnost a jemnost různých povrchů (papír, vata, dřevo, brusný papír, pleť, aj.).

Varianta č. 2

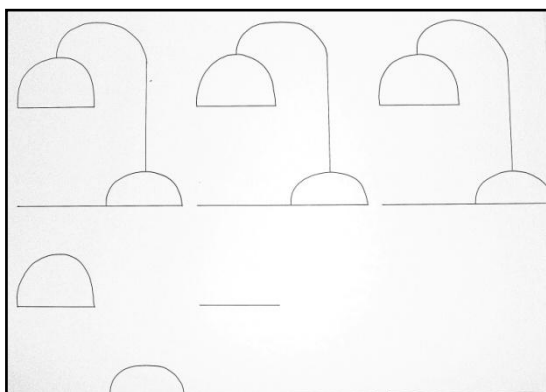
Pomůcky: barevné pastelky, vlna, lepidlo, nůžky

Postup: Dolní kličku nacvičíme pastelkami. Poté přetřeme lepidlem Herkules beranovy rohy a vlnu přiložíme co nejpřesněji na nakreslenou linku. Po zaschnutí zkoušíme reliéfní povrch přejíždět prstem, opakujeme si dolní kličku.

Pracovní list č. 8

Noční lampa

Cíl: nácvik horního oblouku, přímký

Básnička: *Na co svítí lampička,
co se pod ní skrývá?
Trička, jehla, lodička,
s tmou ať nám to nesplývá.
Vem do ruky voskovku,
zahrajem s tmou na schovku.*

Varianta č. 1

Pomůcky: tužka č. 1, voskovky, štětec, vodové barvy

Postup: Pokusíme se lampičky obkreslit a poté také zvládnout jejich dokreslení bez pomocných linek. Pod lampu nakreslíme bílou či žlutou voskovkou (s přitlakem) stylizované obrázky oblíbených věcí, na které by mohla lampa svítit. Vykreslíme také lampičky. Černou vodovou barvou vymalujeme oblast pod lampičkou. Černá barva představuje tmou, vystoupený obrázek je jakoby lampou osvětlený.

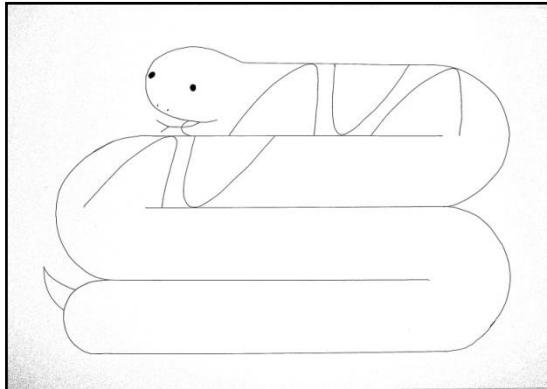
Varianta č.2

Pomůcky: tužka č. 1, prašné umělecké křídly/ běžné křídly, pruhy tvrdého papíru, nůžky

Postup: Nakreslíme lampy tužkou, pokusíme se nakreslit i ty, bez pomocných linek. Poté na další pruh papíru nakreslíme křídou silnou čáru (barvy můžeme kombinovat). Přiložíme pruh papíru na spodní část lampy a prstem rozetřeme barevnou křídovou čáru směrem pod lampu. Výsledkem bude barevné světlo, kterým naše lampička září.

Pracovní list č. 9

Had

Cíl: nácvik horního a dolního zátrhu

Básnička: *Co to vidím, co to slyším?
Bojím se, že je to drak!
Neušknu tě, jen tak syčím,
tak to dělá každý had.*

Varianta č. 1

pomůcky: pastelka, klovatina, štětec, vodové barvy, sklenice s vodou

postup: Pastelkou kreslíme horní i dolní zátrh po celém těle hada. Poté zátrhy či obrys hada natřeme klovatinou a ihned zapouštíme vodové barvy.

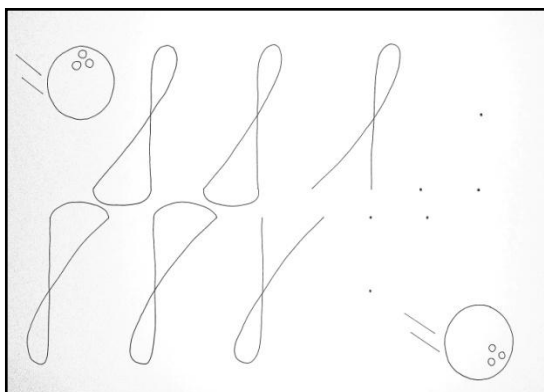
Varianta č. 2

pomůcky: tužka č. 1, staré noviny, lepidlo

postup: Tužkou vykreslíme požadovaný tvar. Noviny trháme do proužků a pokoušíme se je, různě zmuchlané krčením a kroucením, natvarovat a lepit na tělo hada. Udržujeme přitom tvar horního i dolního zátrhu na těle hada.

Pracovní list č. 10

Kuželky

Cíl: nácvik horní a dolní kličky, doplněné horním či dolním obloukem

Básnička: *Tak vám řeknu kamarádi,
hrál jsem hru, co s koulí rádí.
Kuželky tam stály v řadě,
řekl jsem si: „Tak hrr na ně!“
Trénoval jsem rovný hod,
spadly všechny, mám další bod!*

Varianta č. 1

Pomůcky: tužka č. 1, kousky papíru, lepidlo

Postup: Tužku využijeme k nácviku požadovaného tvaru. Kousky papíru zmačkáme do kuličky a cvrnkáme do nich z předem určené mety. Snažíme se, aby se kuličky zastavily na té či oné kuželce. Poté zmačkané kuličky nalepíme na min. 3 kuželky, čímž vyplníme její prostor.

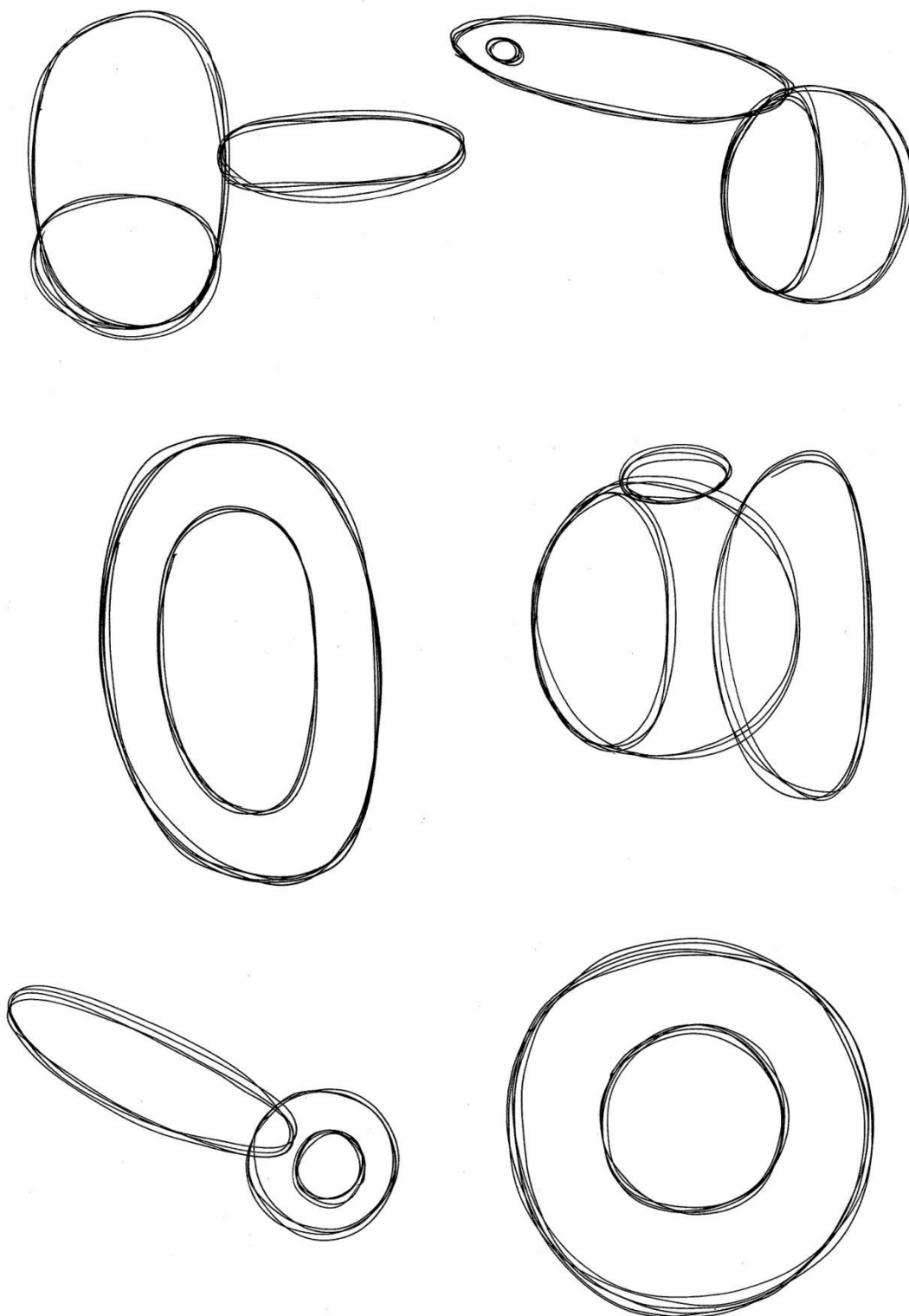
Varianta č. 2

Pomůcky: tužka/ pastelka/ voskovka, nejrůznější povrch

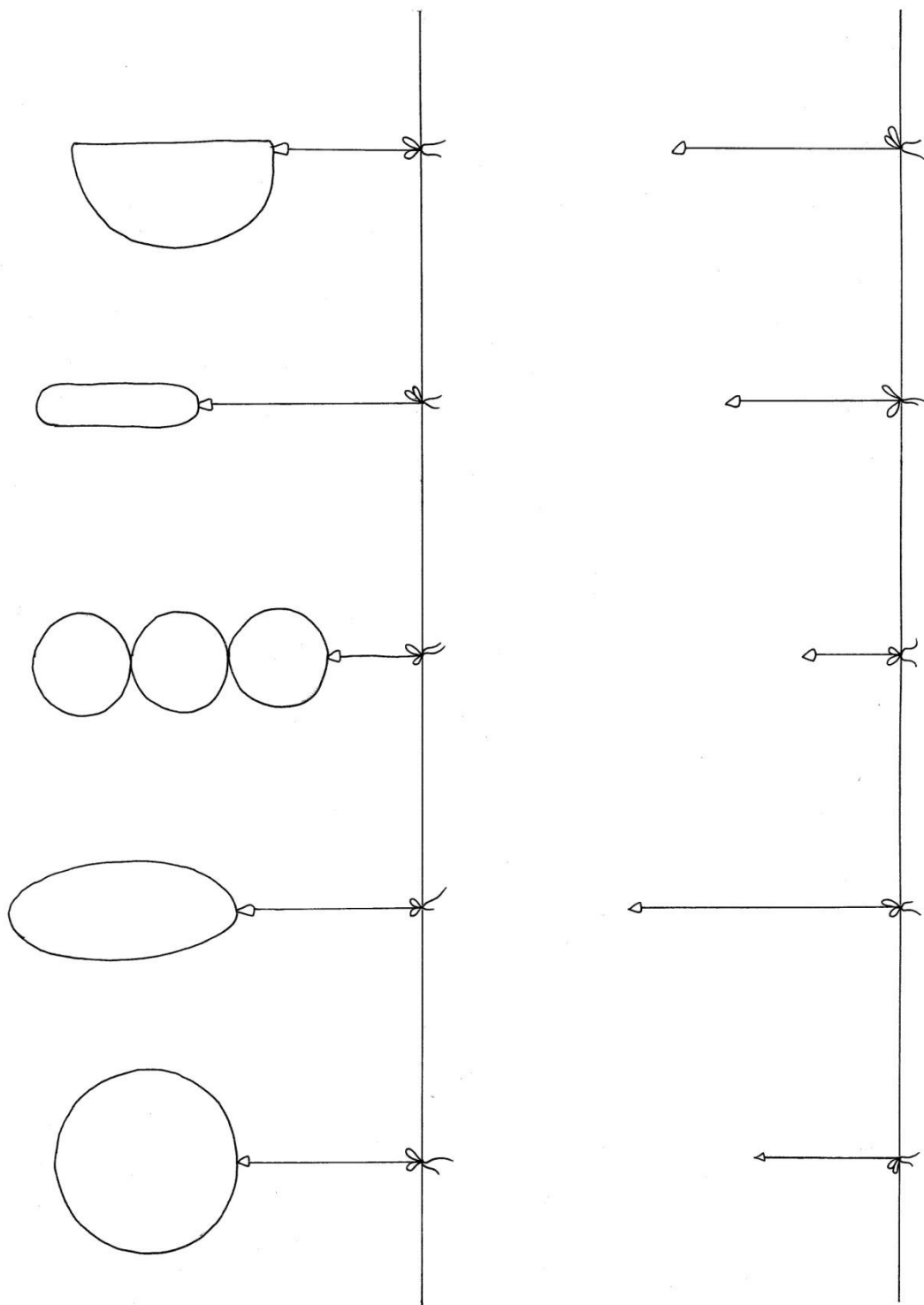
Postup: Zvolenou psací pomůckou zhotovíme grafomotorický list. Poté vysvětlíme, že kuželky nemusí být pouze z plastu, ale také ze dřeva, popřípadě z námi vymyšleného materiálu. Proto zkusíme techniku frotáže, kdy přiložíme pod

papír s kuželkami například vlnkovaný papír, podrážku od bot, aj. a jemně plochu kuželky přejedeme pastelkou, či voskovkou. Pro výsledný vzor si hledáme pojmenování jako nový druh materiálu pro výrobu kuželek.

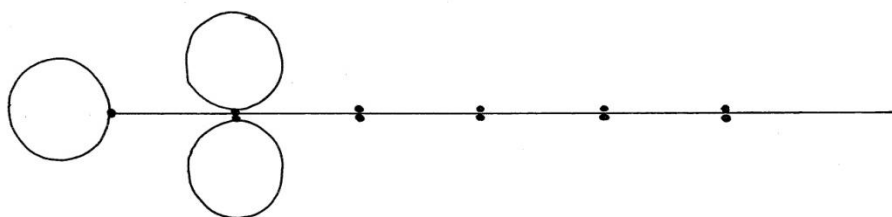
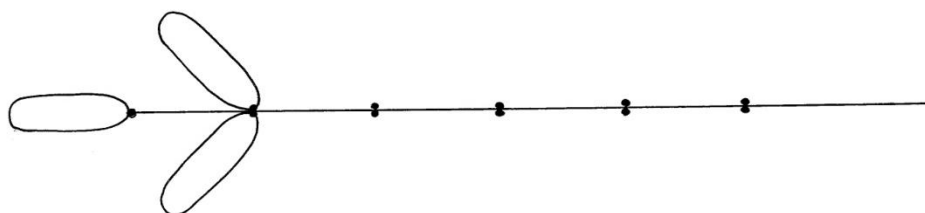
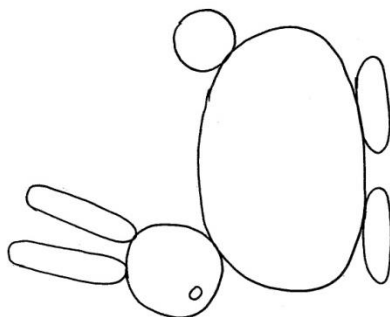
Pracovní list č. 1 V kuchyni

Pracovní list č. 2 Balónky

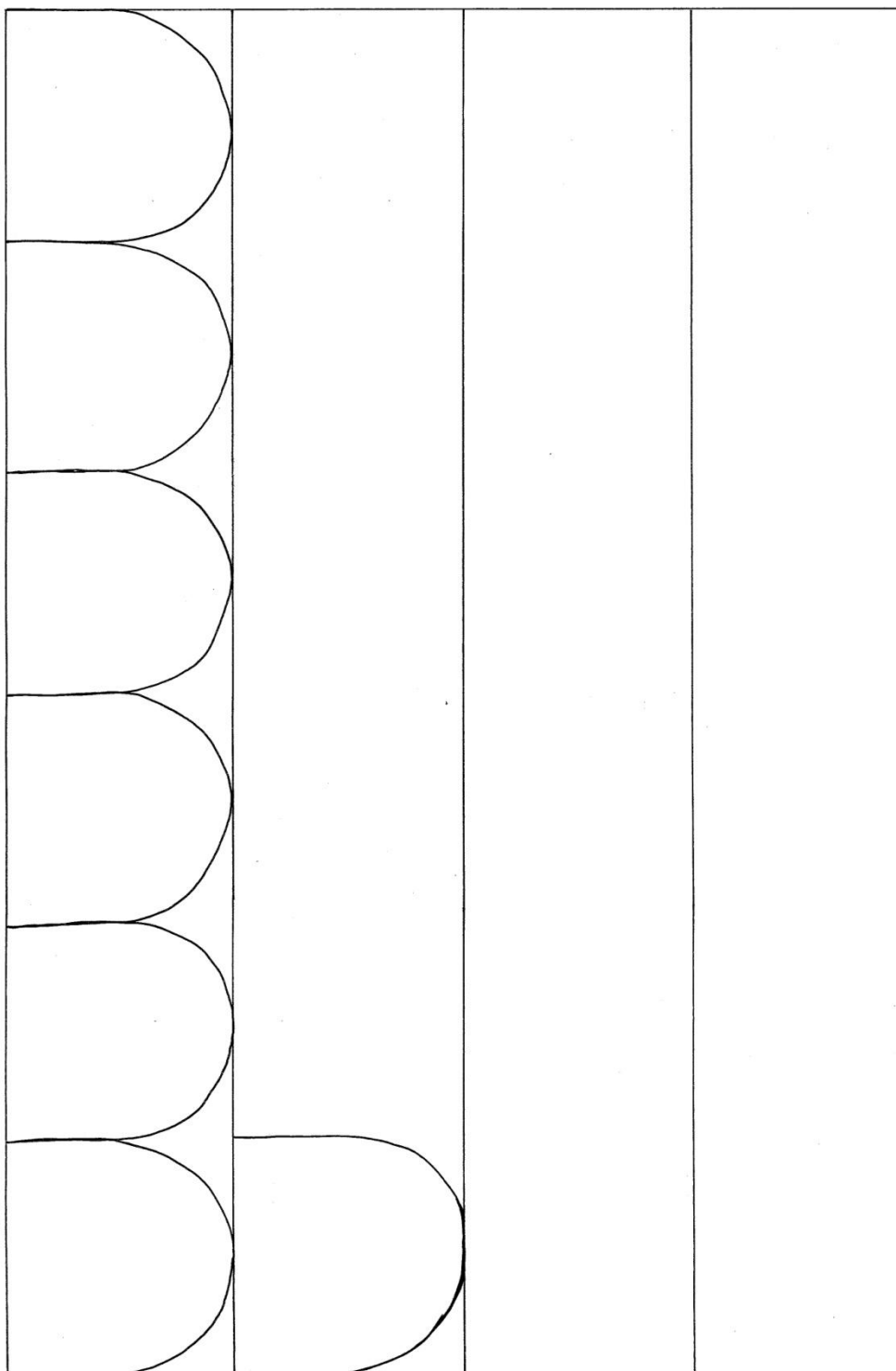
Pracovní list č. 3 Zajíčci v poli

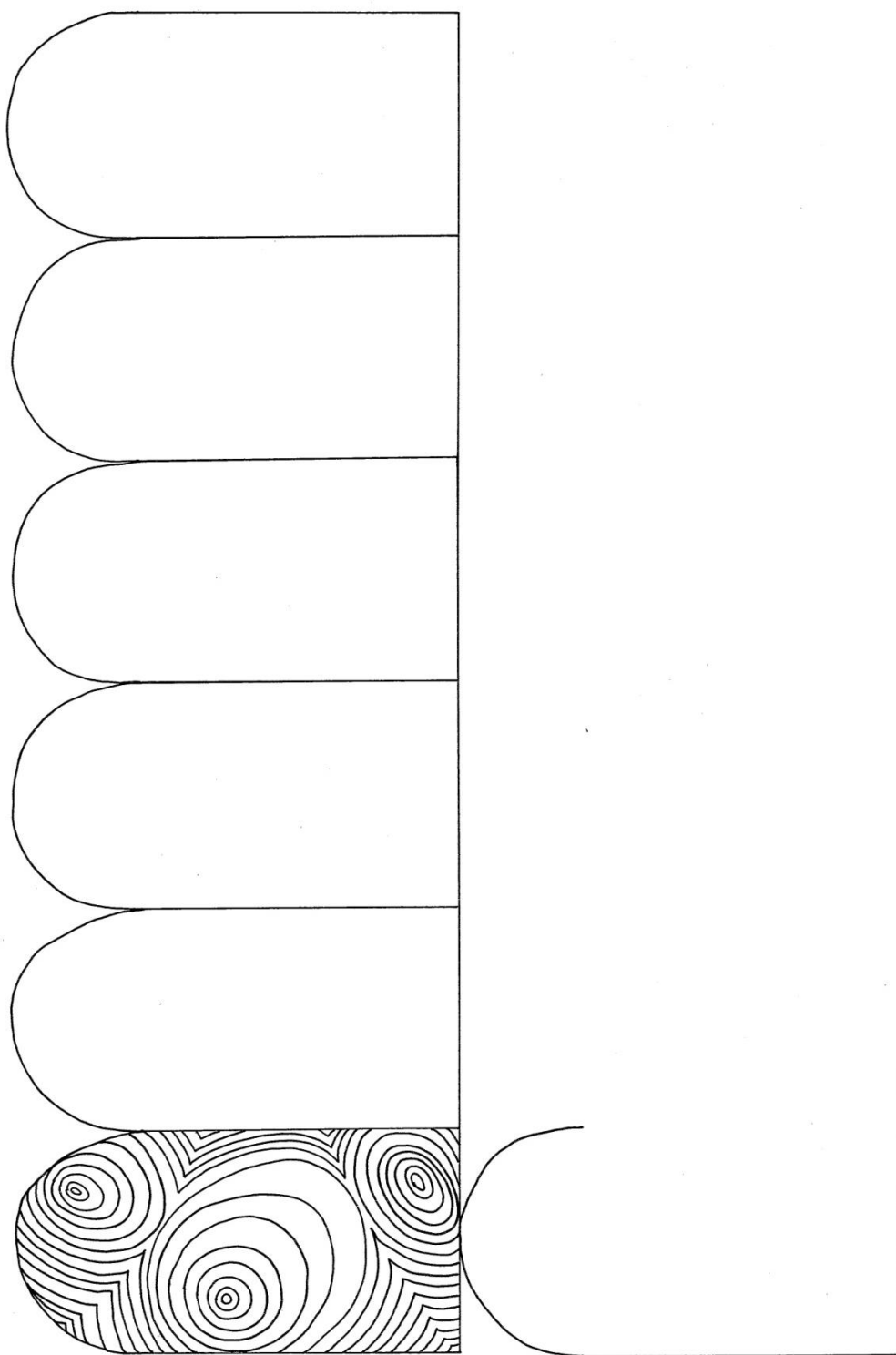

Příloha 7

Pracovní list č. 4 Okénko se záclonou

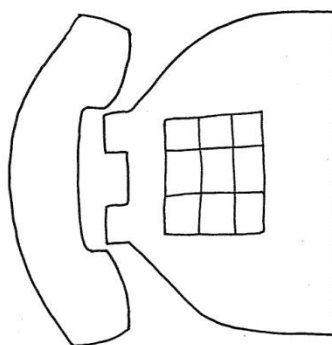
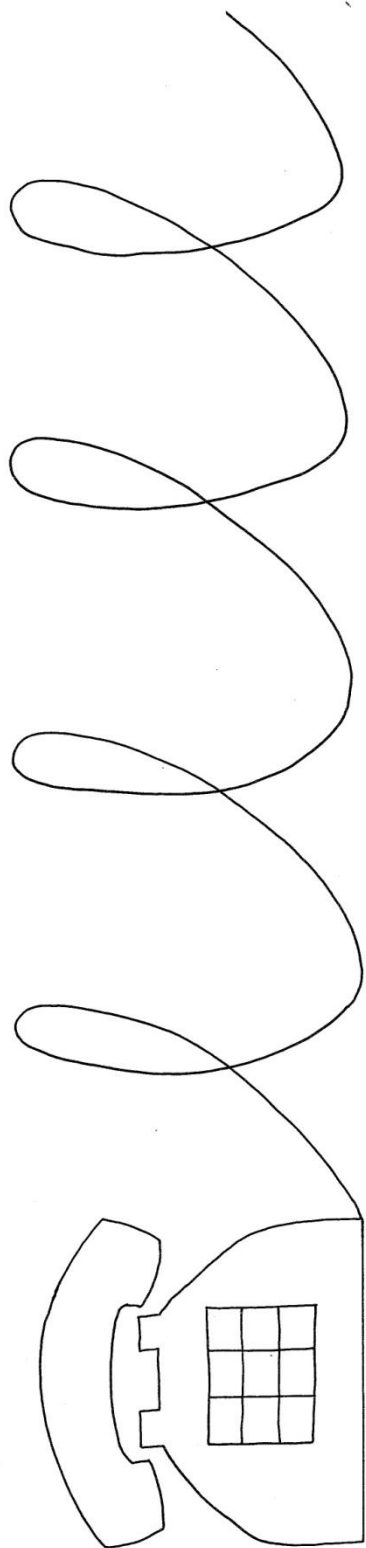

Pracovní list č. 5 Dřevěný plot

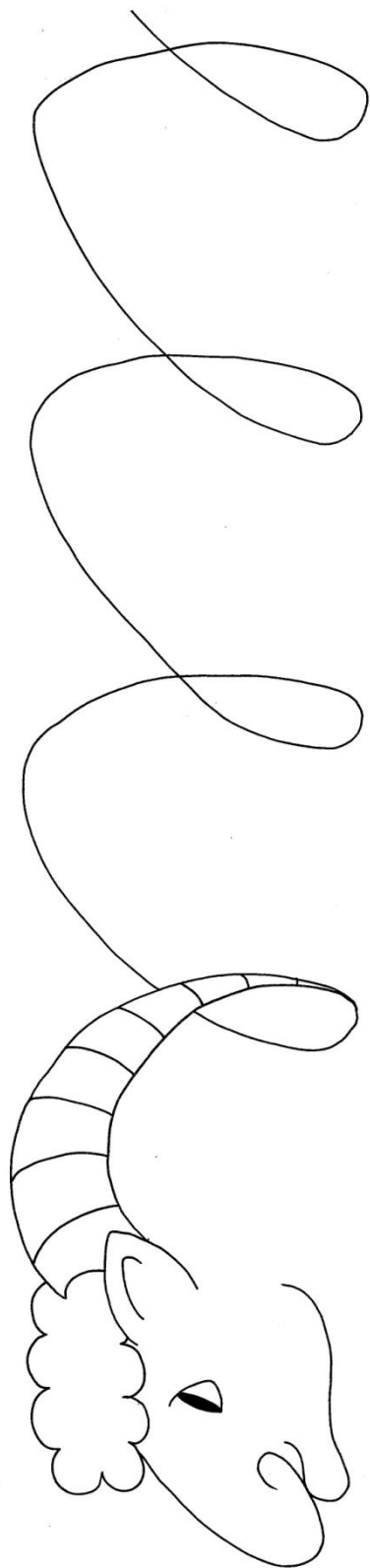
Příloha 9

Pracovní list č. 6 Telefonní linka

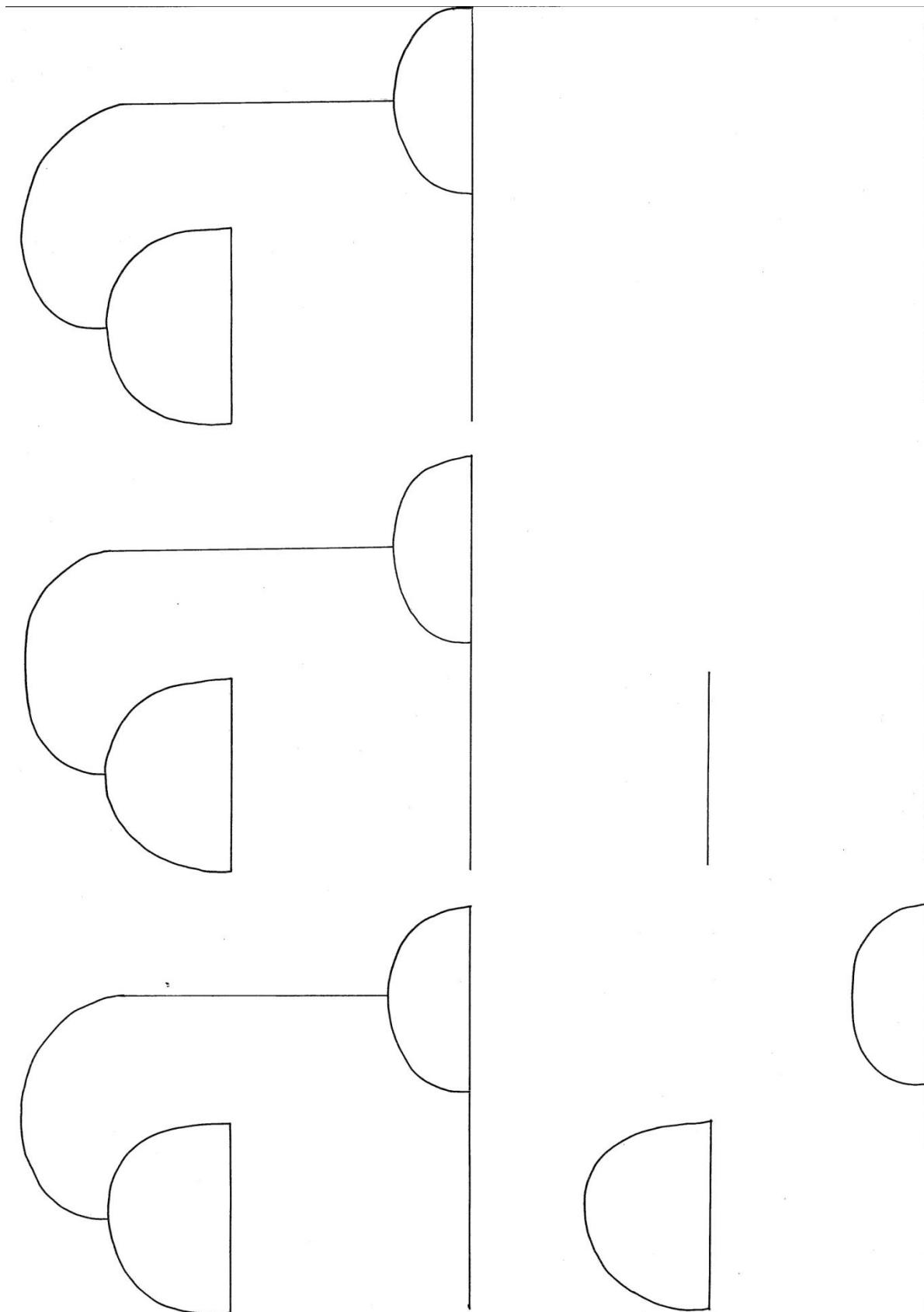

Příloha 10

Pracovní list č. 7 Bratři berani

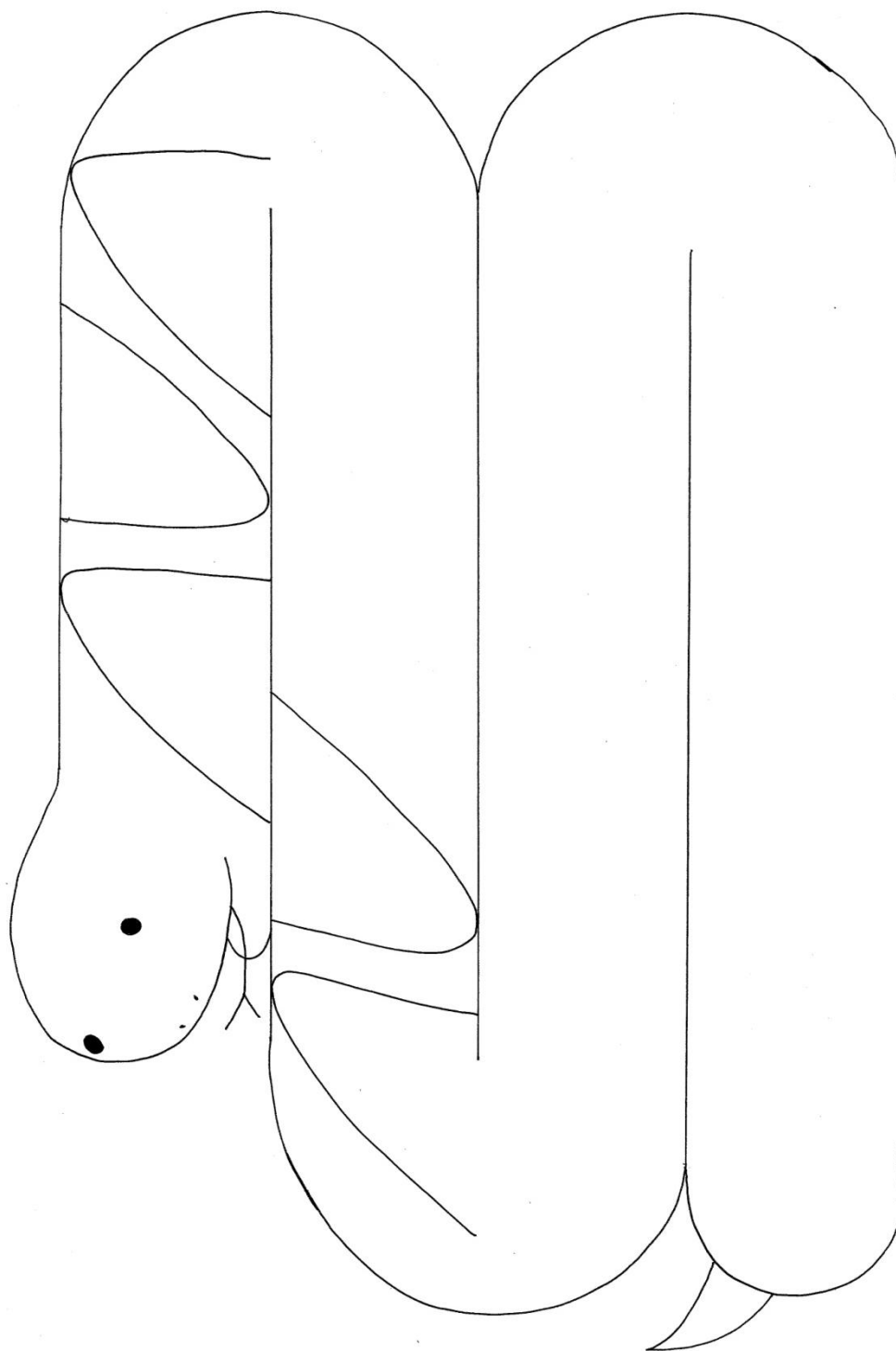

Pracovní list č. 8 Noční lampa

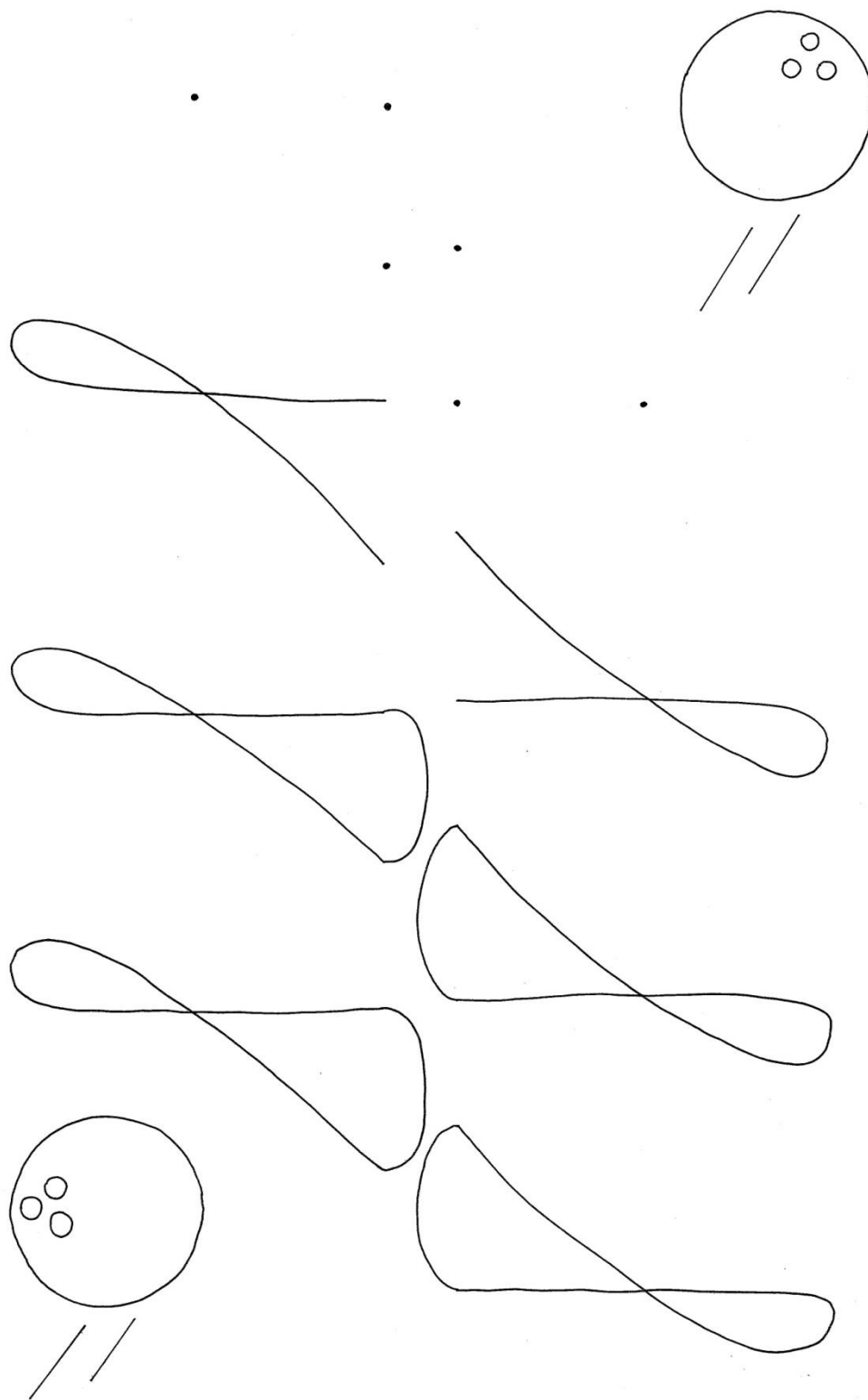

Příloha 12

Pracovní list č. 9 Had

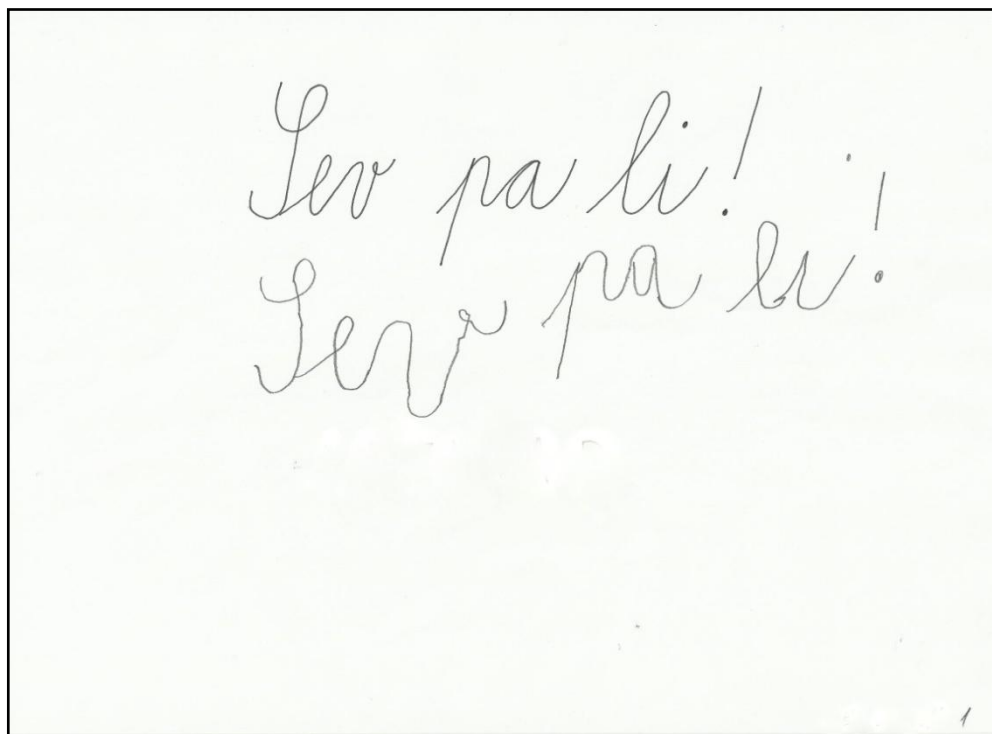

Pracovní list č. 10 Kuželky

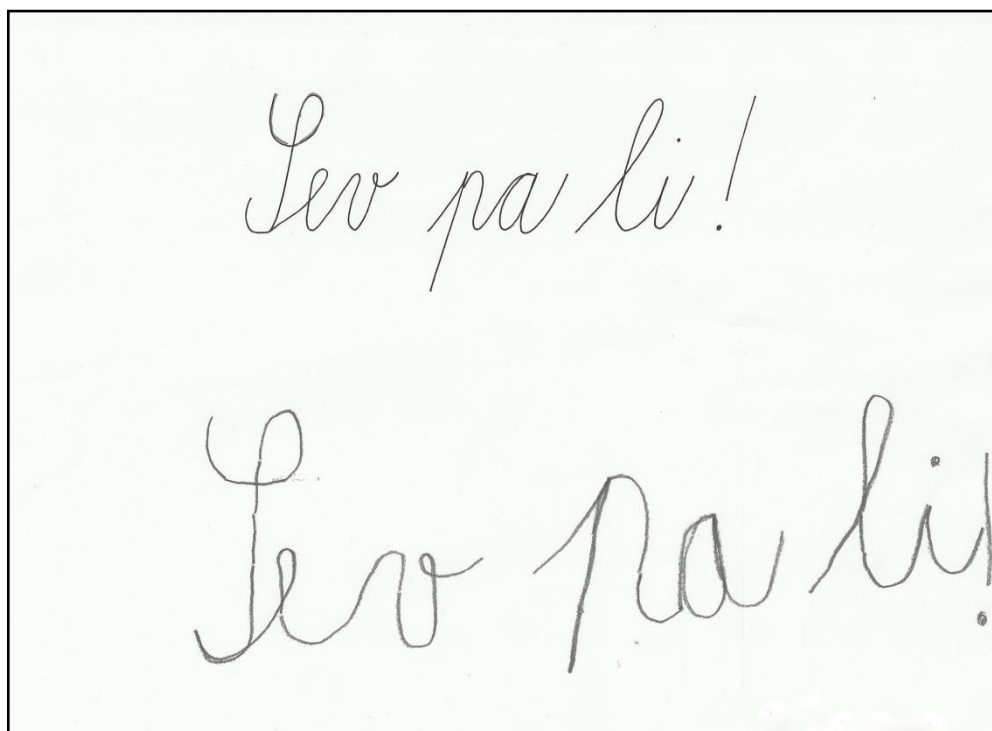
Ukázka vstupního a výstupního šetření

Dívka 1 Vstupní vyšetření

Lev pa li!
Lev pa li!

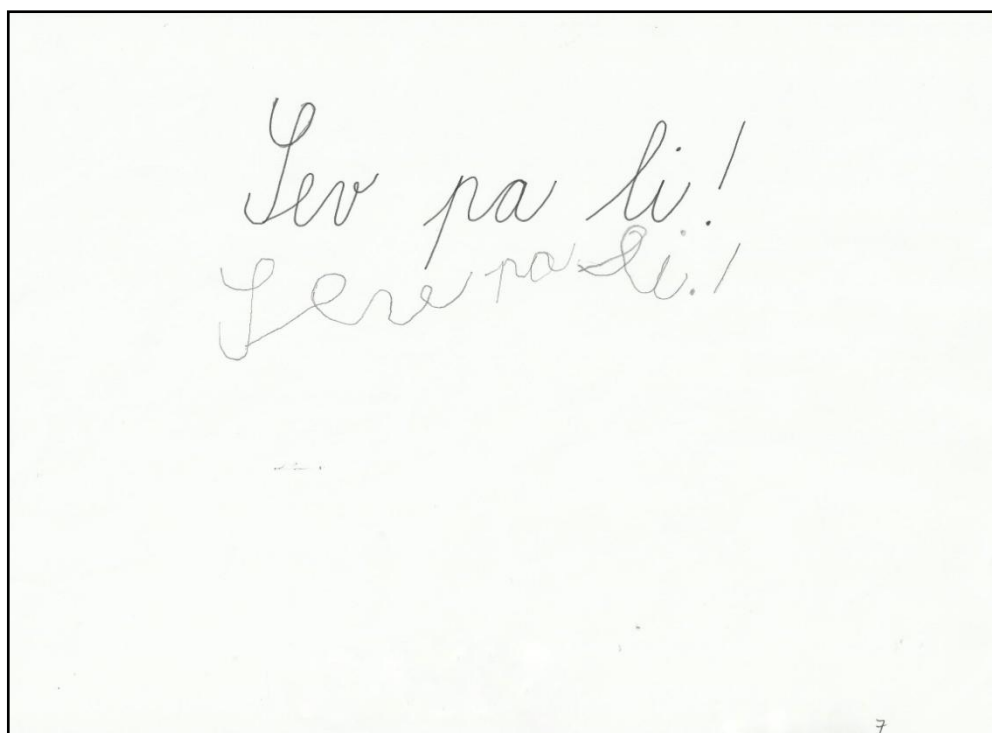
Dívka 1 Výstupní vyšetření

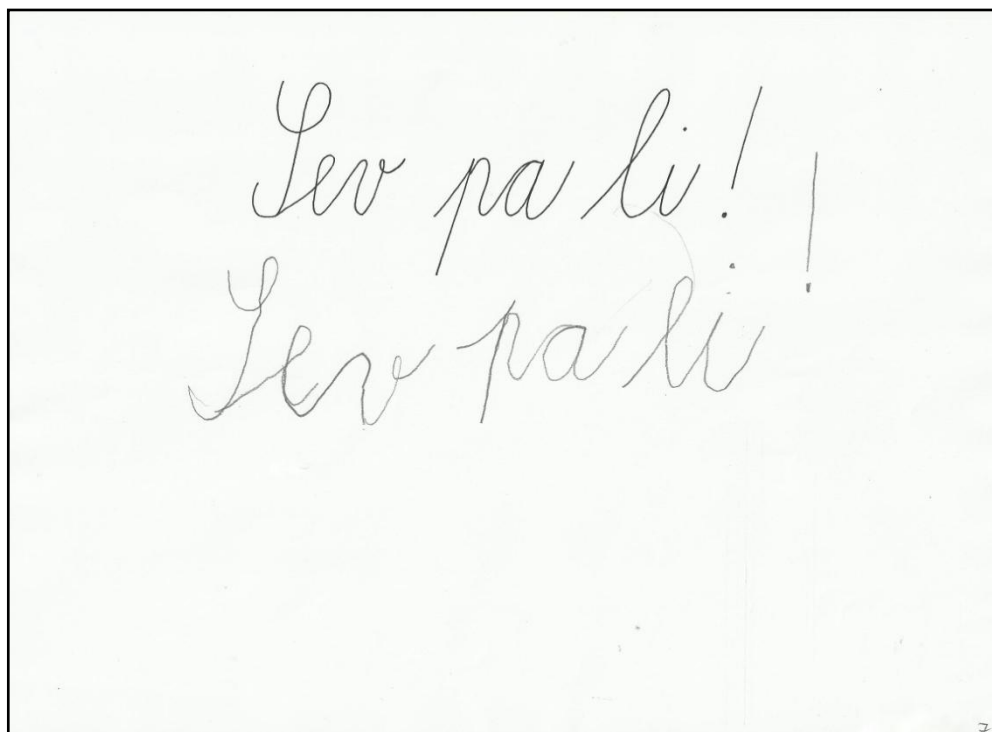
Lev pa li!
Lev pa li!

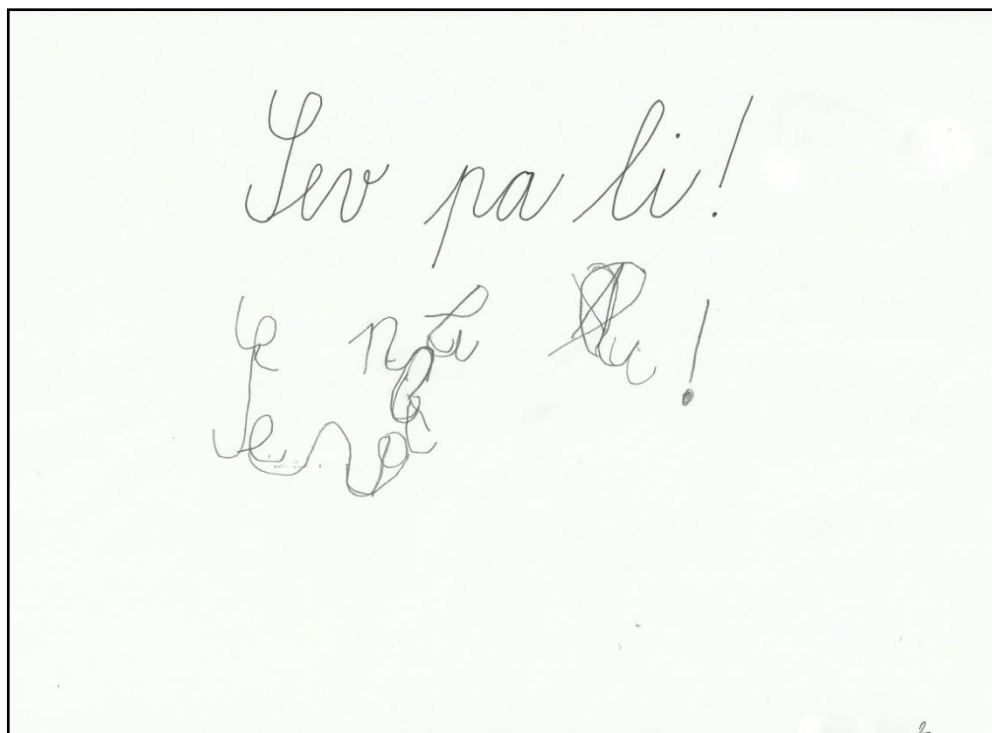
Dívka 7 Vstupní vyšetření

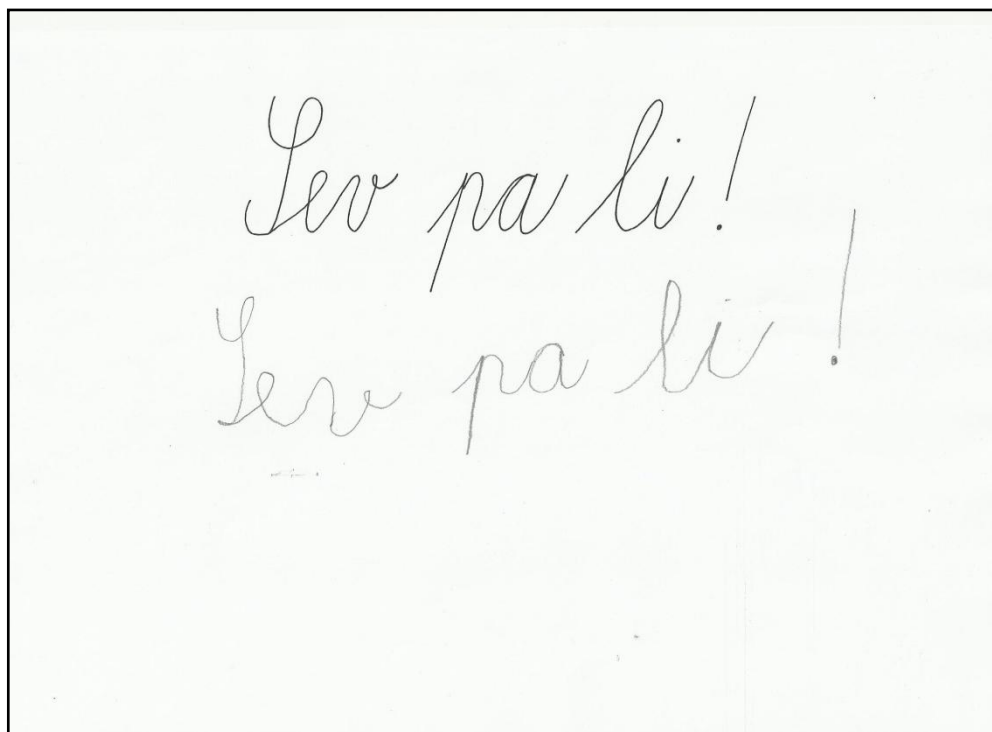
Dívka 7 Výstupní vyšetření

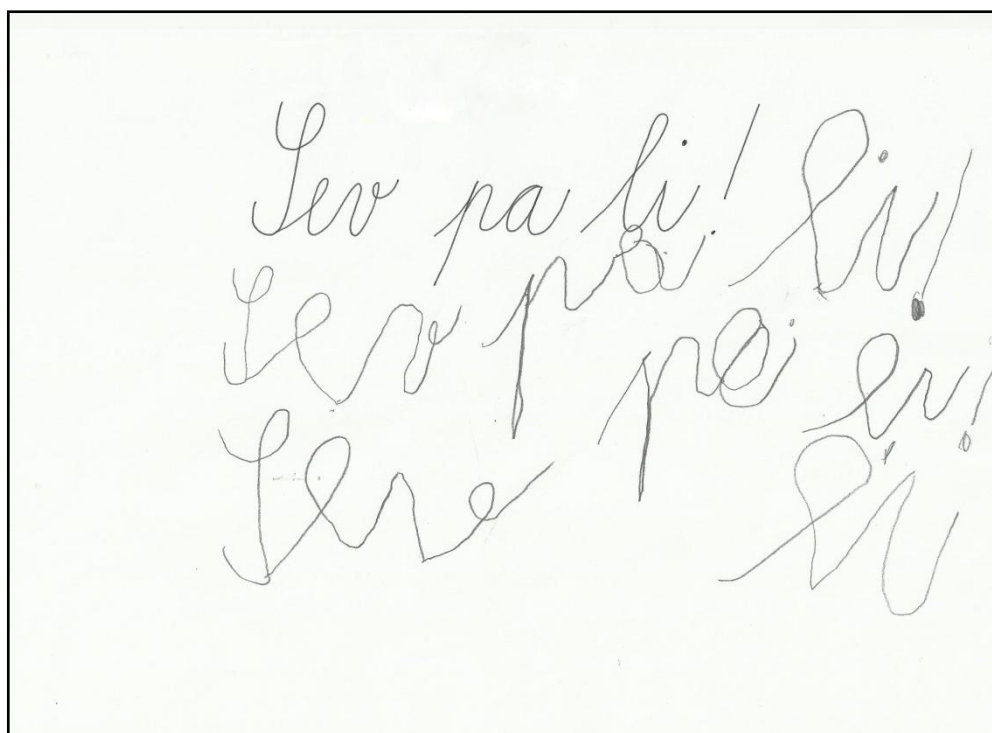
Chlapec 2 Vstupní vyšetření

Chlapec 2 Výstupní vyšetření

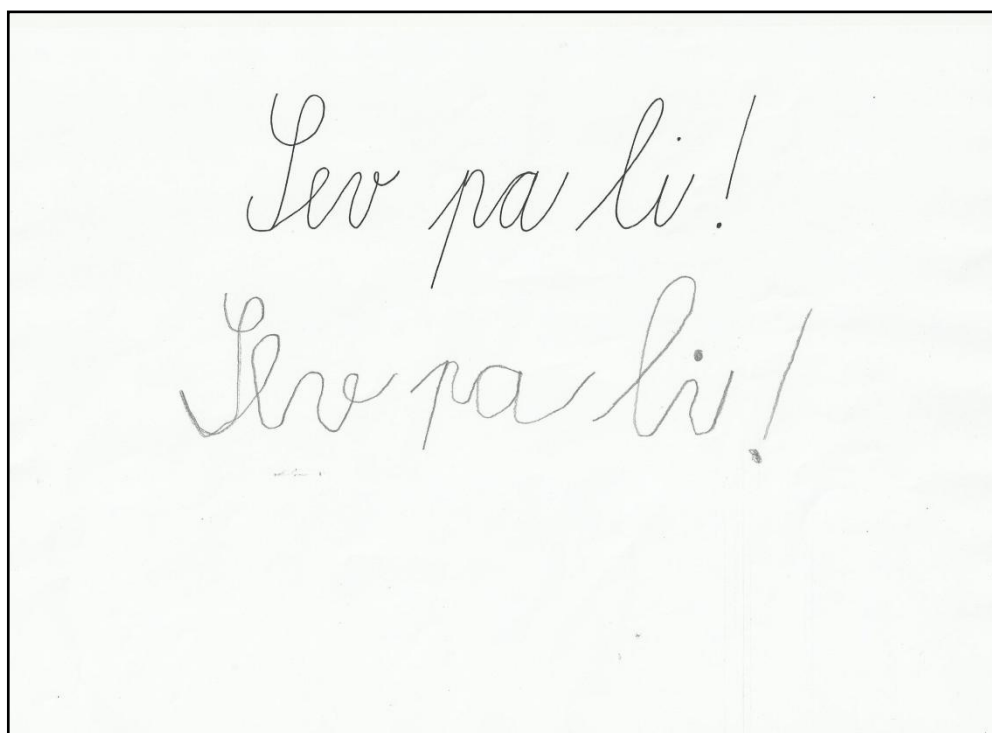

Chlapec 4 Vstupní vyšetření

Lev pa li! Si!
Lev pa li! Si!
Lev pa li! Si!

Chlapec 4 Výstupní vyšetření

Lev pa li!
Lev pa li!

Chlapec 8 Vstupní vyšetření

Sev pa li!
Sev pa li!

Chlapec 8 Výstupní vyšetření

Sev pa li!
Sev pa li!

Chlapec 13 Vstupní vyšetření

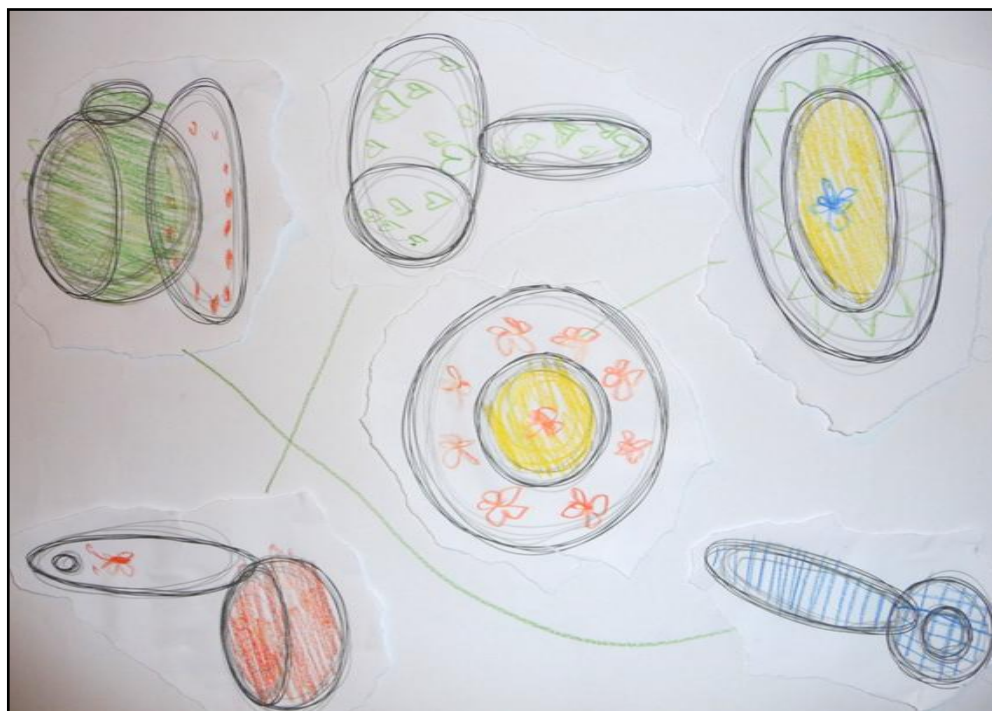
Sev pa li!
Peper li!

Chlapec 13 Výstupní vyšetření

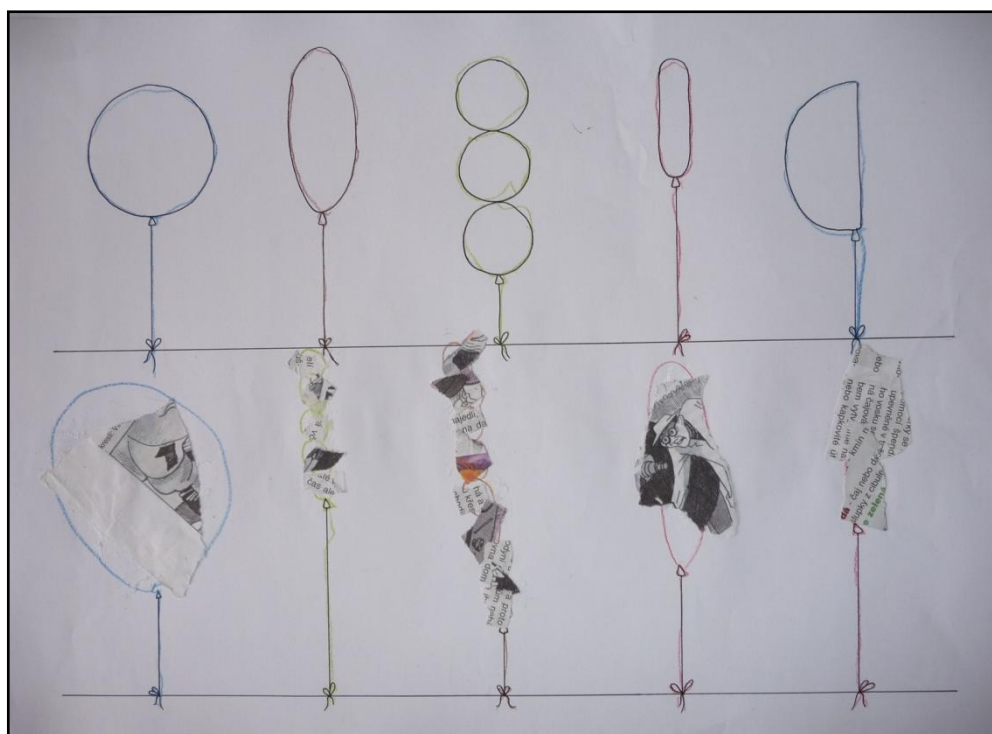
Sev pa li!
Seve pa li!

Ukázky výtvarného zpracování Souboru grafomotorických listů

Pracovní list č. 1- Výtvarná varianta 1

Pracovní list č. 2- Výtvarná varianta 1

Pracovní list č. 3- Výtvarná varianta 2

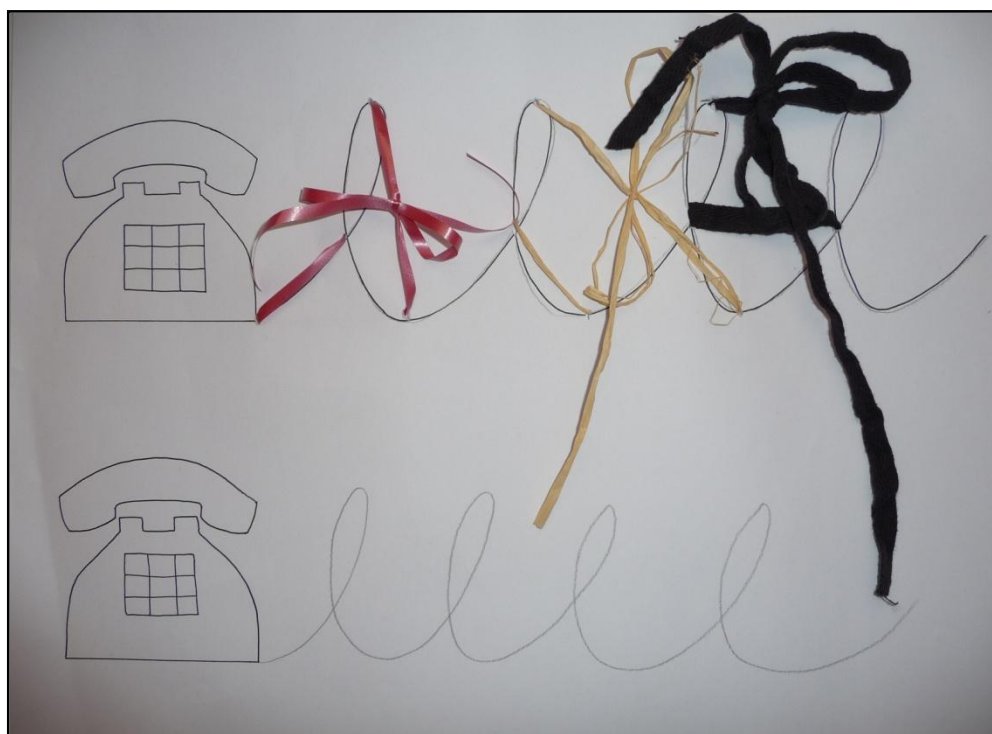
Pracovní list č. 4- Výtvarná varianta 2

Pracovní list č. 5- Výtvarná varianta 1

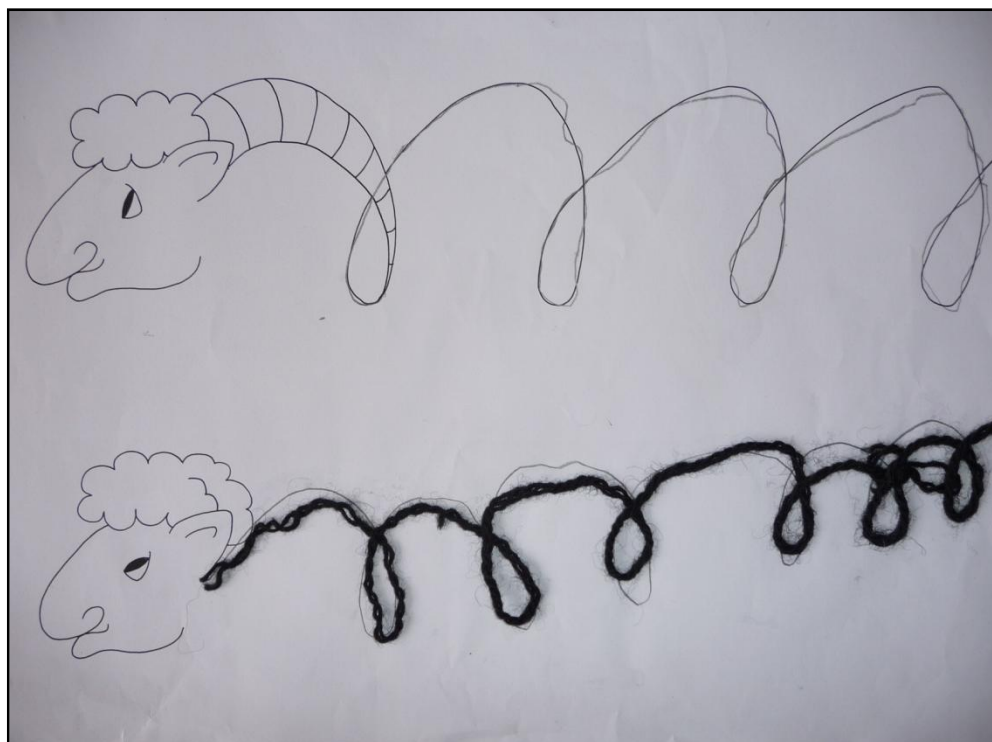

Pracovní list č. 6- Výtvarná varianta 1

Pracovní list č. 7- Výtvarná varianta 2

Pracovní list č. 8- Výtvarná varianta 2

Pracovní list č. 9- Výtvarná varianta 2

Pracovní list č. 10- Výtvarná varianta 2

Anotace

Jméno a příjmení:	Hana Chrátková
Katedra nebo ústav:	Ústav speciálněpedagogických studií
Vedoucí práce:	Mgr. Renata Mlčáková, Ph.D.
Rok obhajoby:	2013

Název práce:	Rozvoj grafomotoriky u dětí předškolního věku a školních začátečníků pomocí alternativních technik
Název v angličtině:	The development of graphomotoric skills of pre-school children and school beginners by alternative techniques
Anotace práce:	Diplomová práce se zabývá problematikou rozvoje grafomotoriky u dětí předškolního věku a školních začátečníků, přičemž se snaží poukázat na možné využitelné alternativní výtvarné techniky. V teoretické části se věnujeme psychomotorickému vývoji dětí a školní zralosti. Dále se zabýváme grafomotorikou jako takovou: přípravou na psaní a jednotlivými cviky, sloužícími k uvolnění a následnému nácviku psaní, vymezujeme také hygienické návyky pro psaní. Poslední kapitola se zabývá běžnými i méně obvyklými technikami využitelných při rozvoji grafomotoriky. Praktická

	<p>část kvalitativně analyzuje výsledky provedeného výzkumu zaměřeného na výskyt tremoru a nadměrného přitlaku v textu a zpracovává je prostřednictvím tabulek a grafů doplněnými komentáři autorky práce. Hodnocení výskytu těchto dvou kritérií ovlivnila práce skupiny dětí se Souborem grafomotorických listů, kde byly alternativní výtvarné techniky k rozvoji grafomotoriky využity.</p>
Klíčová slova:	grafomotorika, grafické prvky, grafomotorické cviky, tremor, přiměřený přitlak, výtvarné techniky
Anotace v angličtině:	<p>This thesis deals with the development of graphomotoric of pre-school children and school beginners and tries to refer to possible utilizable alternative of art techniques. The theoretical part is devoted to psychomotoric development of children and school matureness. It also deals with graphomotoric such as it is: the preparation for writing and particular exercises which serve to relieving and consecutive writing practice, as well as defines hygienic habits for writing. Last chapter deals with common and less common techniques which can be used in advancement of graphomotoric. The practical part qualitatively analyzes the results of research aimed on appearance of tremor and excessive pressure in text and it is processing through tables and charts appended with comments of author of work. Evaluation of appearance of these two criterions influenced a work of a group of children with a corpus of graphomotoric sheets, where were used alternative art techniques to develop the graphomotoric.</p>
Klíčová slova v angličtině:	graphomotorics, graphics elements, graphomotorics exercises, tremor, adequate pressure, art techniques
Přílohy vázané v práci:	<p>Příloha 1 Záznamový list pozorování kreslení prvků písma</p> <p>Příloha 2 Tabulka vhodnosti a přiměřenosti nekonvenčních technik věku žáků</p> <p>Příloha 3 Metodický list</p> <p>Příloha 4 Pracovní list č. 1 V kuchyni</p> <p>Příloha 5 Pracovní list č. 2 Balónky</p>

	<p>Příloha 6 Pracovní list č. 3 Zajíčci v poli</p> <p>Příloha 7 Pracovní list č. 4 Okénko se záclonou</p> <p>Příloha 8 Pracovní list č. 5 Dřevěný plot</p> <p>Příloha 9 Pracovní list č. 6 Telefonní linka</p> <p>Příloha 10 Pracovní list č. 7 Bratři berani</p> <p>Příloha 11 Pracovní list č. 8 Noční lampa</p> <p>Příloha 12 Pracovní list č. 9 Had</p> <p>Příloha 13 Pracovní list č. 10 Kuželky</p> <p>Příloha 14 Ukázky vstupního a výstupního šetření</p> <p>Příloha 15 Ukázky výtvarného zpracování Souboru grafomotorických listů</p>
Rozsah práce:	83 stran
Jazyk práce:	Český jazyk